

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΔΕΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ & ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

« ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΤΩΝ ΑΙΤΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΝΕΠΕΙΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ »

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ

ΠΕΖΑΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ- ΑΡΓΥΡΙΟΣ

ΒΑΧΛΙΩΤΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ-ΑΝΔΡΕΑΣ

ΤΕΛΙΚΟΣ ΕΠΟΠΤΕΥΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Κ. ΚΑΦΟΥΣΙΑΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ 2017-2018

Σε αυτό το σημείο παραθέτουμε ένα μικρό και περιεκτικό ευχαριστήριο μήνυμα κατά κύριο λόγο στον πρόεδρο της σχολής κ-Καφούσια Διονύσιο για την υποστήριξη του και την αμέριστη συμπαράσταση του καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μας, καθώς παρά τις αλλαγές που επήλθαν στο τμήμα της Λογιστικής ήταν δίπλα μας από την πρώτη στιγμή με αφοσίωση και σεβασμό.

Εν συνεχεία ευχαριστούμε τον κ-Λυμπέρη Γεώργιο για την ανάληψη της πτυχιακής μας και την εμπιστοσύνη που μας έδειξε παρά τις δυσκολίες με τις οποίες ήρθαμε αντιμέτωποι εξαιτίας του νέου προγράμματος σπουδών.

ΜΕ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΜΟ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	ΣΕΛ.5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	ΣΕΛ.6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ1:ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ.....	ΣΕΛ.7
1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	ΣΕΛ.10
1.2 Η ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	ΣΕΛ.11
1.3 ΜΙΑ ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	ΣΕΛ.12
1.4 Η ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΠΑΡΑΒΑΡΙΚΟΤΗΤΑ ΤΑΥΤΟΣΗΜΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ.....	ΣΕΛ.14
1.5 ΤΟΜΕΙΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	ΣΕΛ.16
1.6 ΛΟΓΟΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	ΣΕΛ.21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	ΣΕΛ.22
2.1 ΥΠΕΡΜΕΤΡΗ ΦΟΡΟΛΟΓΗΣΗ.....	ΣΕΛ.22
2.2 ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟ ΒΑΡΟΣ.....	ΣΕΛ.22
2.3 ΑΝΙΣΟΚΑΤΑΝΟΜΗ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ.....	ΣΕΛ.23
2.4 ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ.....	ΣΕΛ.23
2.5 ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΑΡΟΧΕΣ.....	ΣΕΛ.24
2.6 ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΘΕΣΜΩΝ.....	ΣΕΛ.25
2.7 ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ : ΑΝΕΡΓΙΑ ΚΑΙ ΑΔΗΛΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ.....	ΣΕΛ.25
2.8 ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΗΘΙΚΗ	ΣΕΛ.26
2.9 ΔΙΑΦΘΟΡΑ.....	ΣΕΛ.28
2.10 ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ.....	ΣΕΛ.31
2.11 ΠΛΗΡΩΜΗ ΜΕ ΜΕΤΡΗΤΑ/ ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΕΙΣ.....	ΣΕΛ.32
2.12 ΑΠΟΤΡΟΠΗ ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΥ.....	ΣΕΛ.32
2.13 ΕΠΙΣΗΜΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ (ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΟΥΣ ΥΦΕΣΗΣ).....	ΣΕΛ.33
2.14 ΜΕΓΕΘΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ/ ΑΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ.....	ΣΕΛ.33
2.15 ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ.....	ΣΕΛ.33
2.16 ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ.....	ΣΕΛ.34
2.17 ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΕΣ ΑΙΤΙΕΣ.....	ΣΕΛ.35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΙΔΡΟΥΝ ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΑ ΣΤΗΝ ΥΠΑΡΞΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	ΣΕΛ.38
3.1 ΕΡΕΥΝΑ ΠΑΝΩ ΣΤΟ ΠΩΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΕΤΑΙ Η ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	ΣΕΛ.38
3.2 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΕΛΙΔΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ ΑΡΧΗΣ.....	ΣΕΛ.39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	ΣΕΛ.42
4.1 ΟΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΜΕΓΕΘΟΥΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	ΣΕΛ.42
4.2 ΑΜΕΣΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ.....	ΣΕΛ.43
4.3 ΕΜΜΕΣΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ.....	ΣΕΛ.43
4.4 ΔΕΙΚΤΕΣ ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΥ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	ΣΕΛ.43
4.5 ΟΙΚΟΝΟΜΕΤΡΙΚΑ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ.....	ΣΕΛ.45
4.6 Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΠΟΥ ΚΑΤΕΧΕΙ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΕΕ.....	ΣΕΛ.46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ.....	ΣΕΛ.51

5.1 ΟΙ ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	ΣΕΛ.51
5.2 ΟΙ ΘΕΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	ΣΕΛ.55
5.3 ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ.....	ΣΕΛ.60
5.4 ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΣΗ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ.....	ΣΕΛ.62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΜΕΤΡΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	ΣΕΛ.66
6.1 ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ.....	ΣΕΛ.66
6.2 ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ.....	ΣΕΛ.72
6.3 ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΧΡΗΜΑ ΚΑΙ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΕΣ ΒΟΗΘΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΤΑΞΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	ΣΕΛ.73
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΚΑΙΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΜΕΣΗ ΠΑΤΑΞΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	ΣΕΛ.75
i) ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ.....	ΣΕΛ.75
ii) ΕΠΑΠΑΤΡΙΣΜΟΣ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ.....	ΣΕΛ.76
iii) ΥΠΕΡΦΟΡΟΛΟΓΗΣΗ ΑΛΚΟΟΛΟΥΧΩΝ ΠΟΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΠΝΟΥ.....	ΣΕΛ.76
7.1 ΜΕΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	ΣΕΛ.77
7.2 ΜΕΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	ΣΕΛ.77
7.3 ΜΕΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	ΣΕΛ.78
ΕΠΙΛΟΓΟΣ- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	ΣΕΛ.80
ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ.....	ΣΕΛ.82
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ- ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ.....	ΣΕΛ.83

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία, που εκπονείται στο πλαίσιο των σπουδών μας, επιχειρεί να ρίξει φως σε όλες τις πτυχές του φαινομένου της παραοικονομίας, το οποίο αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι των οικονομιών των χωρών ανά τον κόσμο. Η επίσημη οικονομική δραστηριότητα είναι άμεσα συνυφασμένη με την ανεπίσημη οικονομική δραστηριότητα και οποιαδήποτε προσπάθεια εξέτασης της οικονομίας μιας χώρας χωρίς τον υπολογισμό και των δύο μεταβλητών αποτελεί λάθος.

Η εξέταση της παραοικονομίας δεν αποτελεί εύκολη υπόθεση. Η συλλογή στοιχείων για τη μελέτη της βρίσκει εμπόδια στον «κρυφό» της χαρακτήρα. Παρόλα αυτά, μεγάλη πρόοδος έχει συντελεστεί όσον αφορά τους τομείς, που αυτή εμφανίζεται, τα αίτια που την προκαλούν, το μέγεθός της, καθώς και τις μεθόδους για την αντιμετώπισή της. Στο κείμενο που ακολουθεί παρατίθενται στοιχεία για τις παραπάνω θεματικές, και δίνεται έμφαση στις επιπτώσεις (αρνητικές και θετικές) που έχει η παραοικονομία στην επίσημη οικονομία και ανάπτυξη των κρατών και δη της χώρας μας.

Η εκπόνηση της εργασίας για το φαινόμενο της παραοικονομίας, επιχειρείται κυρίως μέσω της παράθεσης πληροφοριών από τη διαθέσιμη ξενόγλωσση αρθρογραφία, την ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία καθώς και από πηγές του διαδικτύου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πολύ επίπεδη εξέταση της οικονομικής δραστηριότητας ενός κράτους αποτελεί έργο δύσκολο. Το έργο αυτό, μεταξύ άλλων, προσκρούει σε εμπόδια λόγω της ύπαρξης και της εξάπλωσης του φαινομένου της παραοικονομίας. Η παραοικονομία αναπτύσσεται και δρα παράλληλα με την επίσημη οικονομία ενός κράτους, επηρεάζοντας τα δεδομένα της τελευταίας σε πολύ μεγάλο βαθμό. Η οικονομική πραγματικότητα αποτελείται από διάφορα στοιχεία και μεταβλητές, που αλληλεπιδρούν, με την ανεπίσημη οικονομική δραστηριότητα να είναι ένα από αυτά. Το φαινόμενο της παραοικονομίας αποτελεί αντικείμενο μελέτης των κυβερνήσεων των κρατών, καθώς και των διεθνών οργανισμών ανά τον κόσμο, διότι η σημασία του και η συμβολή του στη συνολική κρατική και παγκόσμια οικονομία θεωρείται καθοριστική. Η μελέτη, επομένως, και η κατανόηση του φαινομένου της παραοικονομίας βοηθά τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής να σχηματίσουν καλύτερη εικόνα της οικονομικής πραγματικότητας και της επιρροής που η παραοικονομία ασκεί σε αυτήν, αλλά και να βρουν τους κατάλληλους τρόπους, ώστε να τη θέσουν υπό έλεγχο και να την αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά.

Το φαινόμενο της παραοικονομίας αποτελεί, επίσης, ζήτημα αμφιλεγόμενο για τους οικονομολόγους και τους μελετητές και χαρακτηρίζεται από δυσκολία προσέγγισης και εξέτασης. Αν και έχει σημειωθεί μεγάλη πρόοδος, ακόμα και στις μέρες μας δεν έχει υπάρξει μία κοινώς αποδεκτή προσέγγιση για το φαινόμενο αυτό. Η δυσκολία συλλογής στοιχείων λόγω της σκιώδους φύσης της παραοικονομίας, δυσχεραίνει σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό το έργο του μελετητή, και θέτει υπό αμφισβήτηση τα αποτελέσματα στα οποία καταλήγει. Ο αμφιλεγόμενος χαρακτήρας της παραοικονομίας σχετίζεται με την επίσημη οικονομία ενός κράτους και την ανάπτυξη σε αυτό. Παρά τις όποιες δυσκολίες προσέγγισης του φαινομένου, εύκολη είναι η σύνδεσή του με την επίσημη οικονομία. Όπως θα φανεί στο κυρίως κείμενο, η επίδραση της παραοικονομίας στην επίσημη οικονομία είναι σημειωμένη είτε με θετικό είτε με αρνητικό πρόσημο, με σημαντικά επιχειρήματα και απ' τις δύο πλευρές. Επιπλέον, η μη ύπαρξη κοινής γραμμής πλευσης απ' τη μεριά των ειδικών για τις διάφορες πτυχές της παραοικονομίας και των στοιχείων που σχετίζονται με αυτή, αφήνει αρκετά κενά, τα οποία πρέπει να καλυφθούν.

Πολλά είναι τα κενά που έχουν δημιουργηθεί με το πέρασμα των ετών καθώς το φαινόμενο της παραοικονομίας έχει πάρει πολύμορφες και πολύπλοκες διαστάσεις και η σαφής πληροφόρηση και η ακολουθία γεγονότων είναι δύσκολο να αποτυπωθούν αντικειμενικά και να γίνει ευρέως γνωστό το μεγάλο πρόβλημα που αντιμετωπίζει η Ελλάδα δεκαετίες τώρα. Αυτό συμβαίνει διότι κανείς δεν παίρνει το ρίσκο και την ευθύνη να μιλήσει για αυτό το γιγαντιαίο θέμα που δημιουργεί ολόένα και περισσότερα προβλήματα στην οικονομία της χώρας μας και στην εικόνα που δείχνει προς τα άλλα κράτη μέλη της ΕΕ. Χάνοντας έτσι το υπόβαθρο της στις οικονομικές, εμπορικές και τουριστικές της συναλλαγές δεν είναι έμπιστη χώρα και δεν δημιουργεί ευκαιρίες στο νεότερο μέρος της που την εκπροσωπεί να ανακάμψει εξαναγκάζοντας τους έτσι τους νέους να διαφεύγουν στο εξωτερικό για μια καλύτερη αντιμετώπιση, για ένα καλύτερο μέλλον, για μια καλύτερη ζωή. Βιβλία, πηγές και παραθέματα δεν μπορούν να βρεθούν εύκολα σε βιβλιοθήκες ή στον διαδικτυακό χώρο. Το μόνο σίγουρο είναι ότι γενικά συζητιέται αυτό το θέμα σαν κοινό μυστικό αλλά αντιμετώπιση, λύση και ανάλυση δεν μπορεί να δοθεί άμεσα. Πιο πολύ θέμα συζήτησης γίνεται στο εξωτερικό παρά μέσα στον ελλαδικό χώρο και δη από τους αρμόδιους και τους υπεύθυνους και μιλάμε πάντα για το κράτος, τις κυβερνήσεις, τους πολιτικούς, τους υπουργούς, τους δικηγόρους, τους δικαστές, τους οικονομολόγους και τα σωματεία των λογιστών, κανείς δεν μπορεί να εξαιρεθεί από τον κυκεώνα της παραοικονομίας. Ακολουθούν

άλλες μεγάλες σημασιολογικής έννοιας λέξεις όπως είναι η φοροδιαφυγή , η εκμετάλλευση ανθρώπινου δυναμικού που δημιουργούνται έμμεσα από την ύπαρξη της. Μιλάμε για μια χώρα κοιτίδα πολιτισμού, γραμμάτων και τεχνών που λόγω της άσχημης οικονομικής και εμπορικής διαχείρισης έχει μετατραπεί σε μια αναπτυσσόμενη και όχι αναπτυγμένη χώρα παρόλο που βρίσκεται στην ΕΕ και στο κέντρο της Μεσογείου άρα και του εμπορίου.

Λαμβάνοντας τα άνωθεν υπ' όψιν, η παρούσα εργασία, το θέμα της οποίας επιλέχθηκε λόγω της σημασίας της παραοικονομίας για την οικονομία στο σύνολό της, επιχειρεί τη συγκέντρωση στοιχείων από σύγχρονες κατά βάση πηγές, και την παράθεσή τους, με σκοπό μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση του φαινομένου. Καθώς ο εκάστοτε οικονομολόγος και μελετητής επικεντρώνεται σε κάποια συγκεκριμένη πτυχή, ή παρουσιάζει το φαινόμενο απ' τη δική του οπτική γωνία, στην εργασία αυτή, θεωρήθηκε σωστό να συμπεριληφθούν όσο το δυνατόν περισσότερες απόψεις. Δεδομένου ότι το θέμα της παραοικονομίας δε χαρακτηρίζεται από ομοφωνία (αν και υπάρχουν πολλά σημεία όπου έχει γίνει διασταύρωση στοιχείων από περισσότερες πηγές), κρίθηκε χρήσιμο το «να ακουστούν οι φωνές όλων» μέσα από ένα ενιαίο κείμενο. Με γνώμονα αυτό, έγινε η συγγραφή της εργασίας, που ακολουθεί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Όπως συμβαίνει με τα περισσότερα φαινόμενα, έτσι και με το φαινόμενο της παραοικονομίας, προκύπτει το πρόβλημα του εντοπισμού ενός ορισμού, που να το περιγράφει επαρκώς και να είναι αναγνωρισμένος από όλους τους μελετητές. Πάρα πολλοί είναι εκείνοι, οι οποίοι έχουν ασχοληθεί και μελετήσει το ζήτημα αυτό καταλήγοντας σε σχεδόν ίδιους ορισμούς στην προσπάθειά τους να εξηγήσουν με σαφήνεια το φαινόμενο της παραοικονομίας. Η παραοικονομία με βάση τις άνωθεν επί το πλείστον προσπάθειες εντοπισμού της είναι μια οικονομική δραστηριότητα της οποίας το αποτέλεσμα δεν υπολογίζεται στο εθνικό εισόδημα. Τα κατά μέρος τμήματα της που δεν λαμβάνονται υπ' όψιν στο εθνικό εισόδημα είναι οι υπηρεσίες της νοικοκυράς, η κατανάλωση αγροτικών προϊόντων από τους ίδιους τους εκμεταλλευτές γης και ζώων (αγρότες, παραγωγούς λαδιού κυρίως, κτηνοτρόφους κλπ), οι παράνομες δραστηριότητες όπως ο τζόγος, ο ιππόδρομος, το στοίχημα και άλλα τυχερά παιχνίδια, το καζίνο χωρίς κρατική έγκριση, τα ναρκωτικά, η πορνεία, οι δωροδοκίες σε δημόσιους υπαλλήλους για καλύτερη και πιο άμεση εξυπηρέτηση των πολιτών, τα φακελάκια των γιατρών, η λήψη χρημάτων επικαλούμενα ως προμήθεια από το εκάστοτε τραπεζικό δημόσιο ή τραπεζικό σύστημα για την εξόφληση λογαριασμών ή ακόμα και κατά τη μεταφορά χρημάτων από τράπεζα σε τράπεζα λόγω άλλης τραπεζικής διαχείρισης και κανόνων, η συνεχόμενη αύξηση των τιμών των διοδίων ανά την Ελλάδα και η εγκατάσταση όλο και περισσότερων διοδίων κατά μήκος και πλάτος της χώρας μας λόγω της βελτίωσης των οδικών δικτύων ως προφανή δικαιολογία. Θα μπορούσαμε να μιλάμε για ώρες πάνω στην ανάλυση και καλύτερη διατύπωση του ορισμού αυτού στην Ελλάδα. Θα αναφερθούμε παρακάτω αναλυτικότερα και με παραδείγματα για την καλύτερη σαφήνεια και αντικειμενικότητα επί του θέματος.

Ο Friedrich Schneider, ένας από τους πιο σημαντικούς μελετητές της ανεπίσημης οικονομίας, ο οποίος έχει αφιερώσει μεγάλο μέρος του έργου του στον τομέα αυτό, έχει τονίσει ότι το να ορίσει κανείς επακριβώς τι σημαίνει παραοικονομία είναι πολύ δύσκολο, αν όχι ακατόρθωτο, λόγω της συνεχούς αλλαγής της φύσης της και των δεδομένων της, αλλά και της εκάστοτε μεθόδου, η οποία επιλέγεται από τον μελετητή για την εξέταση του φαινομένου.

Σε μια προσπάθεια να συνοψισθούν οι ορισμοί, που έχουν αποδοθεί στην παραοικονομία προκύπτει ότι ως παραοικονομία μπορεί να οριστεί *το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων, νόμιμων ή παράνομων, που αφορούν αγαθά και υπηρεσίες, οι οποίες συμβάλλουν στο επίσημο ΑΕΠ, χωρίς να είναι καταγεγραμμένες σε αυτό και χωρίς να συμπεριλαμβάνονται στις επίσημες μετρήσεις, καθώς λαμβάνουν χώρα εκτός των ορίων του κυβερνητικού ελέγχου, των ρυθμίσεων και της φορολογίας, που καθορίζονται απ' το κράτος, και αποκρύπτονται μερικώς ή ολικώς από τις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες*. Επομένως, η παραοικονομία αποτελεί τη διαφορά μεταξύ του πραγματικού και του επίσημου/μετρούμενου/καταγεγραμμένου ΑΕΠ, με τη διαφεύγουσα οικονομική δραστηριότητα να αποτελεί το προϊόν της¹.

¹Schneider, Friedrich and Enste, Dominik H. (Mar. 2000). σελ. 78-79

Στο σημείο αυτό, για τη διευκόλυνση του αναγνώστη πρέπει να διευκρινιστεί ότι η ορολογία, που χρησιμοποιείται για το φαινόμενο της παραοικονομίας στην ξένη βιβλιογραφία είναι ιδιαίτερα εκτενής, με πάνω από 40 λέξεις να χρησιμοποιούνται². Οι λέξεις-κλειδιά, που μπορεί να βρει κανείς στην προσπάθειά του να προσεγγίσει το ζήτημα της παραοικονομίας είναι, μεταξύ πολλών άλλων, οι εξής: shadow / underground / non-observed / non-registered / informal / unofficial / parallel / illegal / hidden / grey / invisible / second / subterranean / cash / black economy. Οι προαναφερθείσες ορολογίες έχουν κατά βάση το ίδιο περιεχόμενο και χρησιμοποιούνται για να ερμηνεύσουν το ίδιο φαινόμενο, παρόλα αυτά, ο συγγραφέας του εκάστοτε άρθρου ή βιβλίου ίσως δίνει κάποια διαφορετική ερμηνεία σε αυτό ανάλογα με τη λέξη την οποία επιλέγει να χρησιμοποιήσει³.

² Ogreba, Svyatoslav (2012). σελ. 95

³ OECD (2002). σελ. 141

1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Αμέσως μετά τον πόλεμο τον εθνικό σπαραγμό και την απαλλοτρίωση οι πολίτες ήρθαν αντιμέτωποι με φόρους, με προστίματα, με ποινές, με κυρώσεις. Αμέτρητους φόρους καλέστηκαν να πληρώσουν οι έλληνες καθώς έπρεπε να γίνουν δημόσια έργα και να καλυφθούν είδη πρώτης ανάγκης για τους αστέγους. Στα επόμενα χρόνια όμως όλα τα παραπάνω έγιναν μόνιμα και μάλιστα με ανοδική πορεία ανά έτος. Έτσι το φαινόμενο της παραοικονομίας έκανε την εμφάνισή του στην Ελλάδα ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 60. Οι έλληνες είχαν μάθει από πολύ νωρίς να αντιμετωπίζουν δύσκολες καταστάσεις και δη οικονομικούς διαύλους έτσι έχουν καταφέρει μέσα από τα χρόνια να δημιουργούν διεξόδους και εφευρίσκουν τρόπους νόμιμους ή μη έτσι ώστε να μπορούν να βιοποριστούν και ζήσουν μια άνετη ζωή χωρίς να στερούνται των αγαθών. Κάπως έτσι το φαινόμενο αυτό εξαπλώθηκε σαν επιδημία από τη μια άκρη της γης στην άλλη και ακόμα πιο γρήγορα σε μικρότερες χώρες και δη σε μια χώρα επί το πλείστον αγροτικής ζωής στο μεγαλύτερο μέρος της όπως είναι η χώρα μας. Εκμετάλλευση της εκμετάλλευσης και πονηριά της πονηριάς. Επιδοτήσεις έδινε το κράτος στους αγρότες πάντοτε ,πλέον με την καταπάτηση των ηθικών φραγμών πολλοί από τους αγρότες του τότε είναι αυτοί που καλούμε γαιοκτήμονες του σήμερα. Μέσα από αυτό μπορεί κανείς να καταλάβει με πόση ευκολία στον βωμό της παραοικονομίας κάποιοι άνθρωποι έχουν κτίσει ολόκληρες περιουσίες. Ένα άλλο τρανταχτό παράδειγμα ανεξαιρέτως πολιτεύματος στην χώρα μας είναι το «φάγωμα» των κρατικών επιχορηγήσεων και κονδυλίων για την κατασκευή οδικών, αρδευτικών ή ηλεκτρικών δικτύων από δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς.

Αυτά τα παραδείγματα έχουν ως αποτέλεσμα και ως γένεση θα λέγαμε ενός δεύτερου φαινομένου με το οποίο συνάδουν αυτό της φοροδιαφυγής. Η μη καταβολή των φόρων και του Φ.Π.Α, επίσης, είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του συνολικού Α.Ε.Π της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά 1,5% ένα ποσό δηλαδή της τάξης των 200 δις ευρώ. Οι μελετητές διαπιστώνουν πως αν επιστραφούν όλοι οι χαμένοι οικονομικοί πόροι είναι δυνατό να υπάρξει οικονομική ανάκαμψη της Ελλάδας, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας μαζί οι οποίες εμφανίζονται να πλήχθηκαν περισσότερο από τα φαινόμενα αυτά. Στην Ελλάδα όπως εκτιμάται το φαινόμενο της φοροδιαφυγής άγγιξε το ποσό των 28 δις το χρόνο. Όπως τόνισε και στέλεχος της πάταξης της φοροδιαφυγής << Η Ευρηματικότητα των Ελλήνων στο να φοροδιαφεύγουν έχει ξεπεράσει κάθε προηγούμενο. >> 1 Μάλιστα παρότι υπήρχαν δείγματα της παραοικονομίας από το 60 μόλις στις αρχές της δεκαετίας του 90 άρχισαν να γίνονται εκτιμήσεις για τη μελέτη του φαινομένου. Μέσα από έρευνα του Βρετανικού Ινστιτούτου Οικονομικών Υποθέσεων, η χώρα μας έκανε τη διαφορά με το μεγαλύτερο ποσοστό της παραοικονομίας, ανάμεσα στις 21 χώρες –μέλη του Ο.Ο.Σ.Α (ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΣΥΝΑΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ). Σύμφωνα με τη μελέτη αυτή η Ελλάδα παρουσιάζει το μεγαλύτερο ποσοστό σκιώδους οικονομίας στην Ευρώπη καθώς το φαινόμενο έφτασε το 24% του Α.Ε.Π το 2012, ποσό της τάξης των 45 δις ευρώ (περίπου δηλαδή το ¼ του Α.Ε.Π της χώρας). Εδώ θα πρέπει να προσθέσουμε ότι υπάρχει μείωση του φαινομένου κατά 0,3% σε σχέση με το 2011 όπου η παραοικονομία έλαβε το ποσοστό 24,3% του Ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος της χώρας.

1.2 Η ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Η συνολική οικονομική δραστηριότητα ενός κράτους, (βλ. πίνακα 1), χωρίζεται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες: την επίσημη οικονομία, την παραοικονομία και την άτυπη οικονομία. Η μελέτη των τριών αυτών τομέων αποτελεί έργο δύσκολο, αλλά απαραίτητο για την εξέταση και το σχεδιασμό της στρατηγικής αναφορικά με την οικονομική δραστηριότητα ενός κράτους. Η επίσημη οικονομία περιλαμβάνει τις δραστηριότητες εκείνες, οι οποίες λαμβάνουν χώρα υπό το ρυθμιστικό πλαίσιο, που έχει οριστεί από κάθε κράτος, είναι μετρήσιμες και καταγράφονται στο επίσημο ΑΕΠ. Η άτυπη οικονομία δεν περιλαμβάνεται στο ΑΕΠ κατά συνθήκη, καθώς αποτελείται από μη ρυθμιζόμενες από το μηχανισμό της αγοράς παραγωγικές δραστηριότητες. Επομένως, η παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών προς ίδια χρήση και οι ενέργειες που εμπíπτουν στη σφαίρα του εθελοντισμού, εντάσσονται στην άτυπη οικονομία, αλλά δεν αποτελούν αντικείμενο της παραοικονομίας, κι ας μην καταγράφονται στο επίσημο ΑΕΠ⁴. Τέλος, η παραοικονομία περιλαμβάνει τη διαφεύγουσα οικονομική δραστηριότητα, η οποία δεν ελέγχεται και δεν καταγράφεται στο επίσημο ΑΕΠ, πράγμα που καθιστά εξαιρετικά δύσκολη τη μελέτη της, καθώς η ίδια αναπτύσσεται στη σκιά.

Πίνακας 1: Οι τομείς της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας ενός κράτους

ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ	Επίσημη οικονομία (Καταγεγραμμένο/μετρούμενο ΑΕΠ)		
	Παραοικονομία (Μη Καταγεγραμμένο ΑΕΠ ή διαφεύγουσα οικονομική δραστηριότητα)	Εμπορικής φύσεως δραστηριότητες στον τομέα της παραοικονομίας	Αδήλωτες νόμιμες δραστηριότητες ⇒ Παράνομες εγκληματικές δραστηριότητες
	Άτυπη οικονομία (Οικονομική δραστηριότητα μη συμπεριλαμβανόμενη στο ΑΕΠ)	Μη εμπορικής φύσεως δραστηριότητες στον τομέα της παραοικονομίας	Παραγωγή αγαθών/υπηρεσιών προς ίδια χρήση ⇒ Δραστηριότητες οικιακής φύσεως Εθελοντική εργασία

Πηγές: Βαβούρας Ι., & Μανωλάς, Γ., (2004). (σελ. 24)

Ο διαχωρισμός ανάμεσα στην επίσημη και στην ανεπίσημη οικονομική δραστηριότητα έγινε για πρώτη φορά από τον Keith Hart το 1971 κατά τη διάρκεια μιας

⁴ Βαβούρας, Ιωάννης Σ. και Μανωλάς, Γιώργος Α. (2004). σελ. 23-24

έρευνας για την ανεργία στη Γκάνα⁵. Από τότε και έπειτα ξεκίνησε η μελέτη και εξέταση του φαινομένου της παραοικονομίας, η οποία συνδέθηκε με τους διεθνείς αναπτυξιακούς κύκλους⁶.

1.3 ΜΙΑ ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το χαρακτηριστικό του φορολογικού συστήματος στην Ελλάδα μέσα από το πέρας πολλών ετών και συνεχών διαβρώσεων των αξιών και των νομοθετημάτων είναι η πολυπλοκότητα και η πολυνομία του θεσμικού πλαισίου σχετικά με τον τρόπο επιβολής των φόρων σε συνδυασμό με τις οργανωτικές, διοικητικές, νομοθετικές, και συστηματικές αδυναμίες του μηχανισμού βεβαίωσης οφειλών του Έλληνα φορολογούμενου και την άμεση συμψηφιστική είσπραξή τους με το τράβηγμα πολλές φορές χρημάτων και αποταμιευτικών τραπεζικών λογαριασμών χωρίς την ανάλογη έγκριση του φορολογούμενου. Για το λόγο αυτό όμως θεώρησε πιο λογικό η Κυβέρνηση και το Υπουργείο Οικονομικών να αναγάγουν ένα νέο μηχανισμό για την αποφυγή τέτοιων περιπτώσεων το λεγόμενο ακατάσχετο του τραπεζικού λογαριασμού με μια ιδιομορφία ,όπως πάντα άλλωστε, να αναλογεί ένας ακατάσχετος λογαριασμός για κάθε ένα ΑΦΜ. Αυτομάτως με αυτή τη διαδικασία ο φορολογούμενος πάλι χαμένος προκύπτει ότι είναι, καθώς μπορεί να είναι και άλλος μέσα σε αυτόν τον λογαριασμό που δήλωσε ως ακατάσχετο με αποτέλεσμα να έχει οφειλές στην εφορία ή στα δημοσία ταμεία και αυτομάτως να γίνεται κατάσχεση των χρημάτων του άλλου προσώπου ή το ευρέως γνωστό στις μέρες είναι ότι σπάνια ένας πολίτης να έχει έναν λογαριασμό στην χώρα μας και αυτό γίνεται για τον προφανή λόγο ότι δεν θέλει να δηλώνει τι χρηματικά ποσά εισπράττει και από πού.

Η άνωθεν κατάσταση αυτή έχει οδηγήσει αφενός σε υψηλό διαχειριστικό και δημοσιονομικό κόστος και αφετέρου σε διακριτική, ίσως, μεταχείριση των φορολογουμένων. Ιδιαίτερα σημαντικό εμφανίζεται να είναι το πρόβλημα στις υφιστάμενες διαδικασίες της φορολογίας εισοδήματος που αποτελούν ένα πραγματικό νομοθετικό πλαίσιο σε μορφή θα λέγαμε μωσαϊκού και τι θέλουμε να πούμε με αυτό(;). Οι υφιστάμενες διαδικασίες της φορολογίας εισοδήματος έχουν πολλά παραθυράκια στις μέρες μας και δεν εννοούμε πάντα προς το όφελος ή την καλύτερη εξυπηρέτηση του Έλληνα φορολογούμενου. Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις όπου ανά έτος υποβολής της δήλωσης εισοδήματος, για παράδειγμα ο φορολογούμενος καλείται να ξανά δηλώσει τα εισοδήματα που υποτίθεται θα έπρεπε να είχε λάβει κανονικά στο έτος που προκύπτει από τη βεβαίωση εισοδήματος αλλά ως καθυστερούμενα ή αναδρομικά τα δηλώνει σε μετέπειτα έτη με αποτέλεσμα όταν γίνει η εκκαθάριση να του προκύπτει εκ νέου χρεωστικό υπόλοιπο και να πρέπει να πληρώσει τη διαφορά από το πρώτο χρεωστικό υπόλοιπο. Ένα άλλο παράδειγμα είναι η συνεχόμενη

⁵Lavinia, Elisabeta (Jan. 2011). σελ. 334

⁶Alter Chen, Martha (Jul. 2007 σελ. 1

αλλαγή του αφορολόγητου ή του ύψους των τεκμηρίων δημιουργώντας έτσι σύγχυση στο μυαλό του πολίτη που αδυνατεί να καταλάβει γιατί καλείται να πληρώσει κάτι που μέχρι πέρυσι ήταν στο όριο ή τον κάλυπταν τα εισοδήματα του με το τότε αφορολόγητο. Αυτά τα γεγονότα δημιουργούν δυσαρέσκεια στον φορολογούμενο. Όπου και αν κοιτάξουμε ή διαβάσουμε άρθρα σε εφημερίδες, περιοδικά, σε site στο ίντερνετ θα μείνει κανείς έκπληκτος αντικρίζοντας τις διάφορες και συνεχόμενα ανανεωμένες διατάξεις που βρίσκονται διάσπαρτες σε νομοθετήματα ή εγκυκλίους ή υπουργικές αποφάσεις με αποτέλεσμα να μην υπάρχει ενιαίος κώδικας και να καθίσταται δυσχερής η παρακολούθηση ακόμη και από ειδικούς.

Λόγω του δυσνόητου των κειμένων παρατηρούνται προβλήματα ερμηνείας με συνέπεια την αυθαίρετη ερμηνεία των διατάξεων που οδηγεί, δυνητικά, σε κρούσματα διαφθοράς. Παράλληλα, η υφιστάμενη πολυδιάσπαση του φοροελεγκτικού μηχανισμού σε πολλές υπηρεσίες, η μη τυποποίηση των διαδικασιών του ελέγχου και η μη εφαρμογή υποχρεωτικού επανελέγχου ορισμένων υποθέσεων αποτελεί μια προβληματική κατάσταση που είναι δύσκολο να συντονισθεί και να ελεγχθεί αποτελεσματικά. Έτσι, εκδίδονται, κατά καιρούς, διάφορες αποφάσεις για περαίωση των εκκρεμών υποθέσεων, προκειμένου να μη παραγραφούν οι ανέλεγκτες υποθέσεις, παρέχοντας φορολογική αμνηστία για φοροεισπρακτικούς λόγους. Η έκταση της φοροδιαφυγής εξαρτάται από πολλούς παράγοντες μεταξύ των οποίων είναι, η τάση για φοροδιαφυγή του πληθυσμού, η έλλειψη φορολογικής συνείδησης από πλευράς φορολογουμένων, το μέγεθος και η οργάνωση των επιχειρήσεων, ο τρόπος διάθεσης των εσόδων από τους δημόσιους φορείς. Η φοροδιαφυγή, όμως, οφείλεται και σε παράγοντες όπως η πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος, οι συνεχείς αλλαγές της νομοθεσίας, η οργάνωση, μηχανοργάνωση καθώς και ο βαθμός επάρκειας και ακεραιότητας των φορολογικών και ελεγκτικών οργάνων. Οι σχέσεις φορολογικής διοίκησης και φορολογούμενων αποτελούν παράγοντα προσδιορισμού του βαθμού οικειοθελούς συμμόρφωσης. Ωστόσο, οι σχέσεις αυτές είναι συνάρτηση και της ποιότητας των προσφερόμενων φορολογικών υπηρεσιών και της διάθεσης για συνεργασία στοιχείων που συμβάλλουν στην φορολογική ευσυνειδησία.

1.4 Η ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΑΥΤΟΣΗΜΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ένα από τα πιο σοβαρά προβλήματα που παραδοσιακά αντιμετωπίζει το ελληνικό κράτος στα πλαίσια σχεδιασμού και υλοποίησης της δημοσιονομικής του πολιτικής είναι αυτό της ανεπιβεβαιότητας και της ασυνέπειας των ελλήνων πολιτών σε ότι αφορά τις σχέσεις τους με τη φορολογική Διοίκηση και την εκπλήρωση των επιμέρους φορολογικών υποχρεώσεων τους («φορολογική παραβατικότητα»). Ειδικότερα, αυτή και μόνο η εμφανής (διαπιστωμένη) παραβατικότητα, όπως καταγράφεται στα επίσημα στατιστικά στοιχεία της βασικής κατά την επταετία 1998-2015 φορολογικής διωκτικής αρχής, του Υ.Π.Ε.Ε., υπερβαίνει σήμερα στους περισσότερους κλάδους της οικονομίας το ποσοστό του 35%, γεγονός που επιτρέπει τη συναγωγή του συμπεράσματος, ότι (συνυπολογιζόμενης και της αφανούς παραβατικότητας) το ποσοστό της πραγματικής φορολογικής παραβατικότητας στην Ελλάδα κινείται σε πολύ υψηλά επίπεδα. Εξίσου μεγάλο μπορεί να χαρακτηριστεί βέβαια και το πρόβλημα της παραβατικότητας μέσα στους κόλπους αυτής της ίδιας της φορολογικής Διοίκησης. Σ' αυτήν την περίπτωση η παραβατική συμπεριφορά εκδηλώνεται όχι από τους οφειλότες-φορολογούμενους, αλλά από τους αρμόδιους για τη βεβαίωση και είσπραξη των φορολογικών εσόδων κρατικούς υπαλλήλους.

Φοροδιαφυγή και Παραοικονομία στην Ελλάδα είναι δύο κύκλοι προβλημάτων που μπορούν, καταρχήν, να αντιμετωπίζονται ως ανεξάρτητοι μεταξύ τους, αφού ούτε η παραβατικότητα του φορολογούμενου συνοδεύεται κατ' ανάγκη από παραβατική συμπεριφορά υπαλλήλου της φορολογικής Διοίκησης ούτε η παραβατικότητα υπαλλήλου της φορολογικής Διοίκησης προϋποθέτει ή συνεπάγεται παραβατική συμπεριφορά του φορολογούμενου. Στην πράξη, βέβαια, οι δύο κύκλοι προβλημάτων συχνά διαπλέκονται, οπότε η προσβολή των φορολογικών αξιώσεων του Δημοσίου εμφανίζεται ως προϊόν συνεργασίας μεταξύ φορολογούμενου και υπαλλήλου της φορολογικής Διοίκησης. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία που δημοσιεύτηκαν από το Υ.Π.Ε.Ε. για το έτος 2003, κατά τη διενέργεια 62.100 στοχευμένων ελέγχων με αμιγώς φορολογικό αντικείμενο, διαπιστώθηκε η τέλεση 505.907 παραβάσεων, στις οποίες βρέθηκαν να εμπλέκονται 24.278 επιχειρήσεις, δηλαδή περίπου μία στις τρεις από τις υποβληθείσες σε έλεγχο επιχειρήσεις (μέσο ποσοστό παραβατικότητας: 39%). Το αντίστοιχο μέσο ποσοστό διαπιστωμένης παραβατικότητας ανερχόταν το έτος 2002 σε 34,7%, το έτος 2001 σε 29,7% και το έτος 2000 σε 23,4%. Η πιο πάνω αυξητική τάση μπορεί βέβαια να ερμηνευθεί και ως ένδειξη αύξησης των τάσεων φοροδιαφυγής εκ μέρους των φορολογούμενων. Ορθότερο είναι, όμως, να αποδοθεί στην εντατικοποίηση των ελέγχων καθώς και στη βελτίωση των μεθόδων και υλικοτεχνικών μέσων διεξαγωγής τους εκ μέρους του Υ.Π.Ε.Ε. Ενδεικτική για το μέγεθος της απώλειας φορολογικών εσόδων, που μπορεί να προκαλείται από τις μεθοδεύσεις και ενός μόνο φορολογικού παραβάτη, είναι η περίπτωση που αναφέρεται στην έκθεση του Υ.Π.Ε.Ε. για το έτος 2000. Για παράδειγμα στις μεγάλες πόλεις όπως Αθήνα, Πάτρα, Βόλο, Καβάλα και Θεσσαλονίκη η διοργάνωση και εκμετάλλευση συναυλιών και άλλων καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, με κύρια πηγή εσόδων τις υποτιθέμενες συνδρομές και χορηγίες και διάφορα άλλα έσοδα, που δηλώνει το εκάστοτε σωματείο και αναλαμβάνει τα εισιτήρια και τη τροφοδοσία ήταν στην πραγματικότητα άλλες από αυτές που είχαν συμφωνηθεί για αυτό και παρατηρούμε πολλές φορές να υπάρχει αλλαγή της τιμής από τα εκάστοτε σημεία προπώλησης και από το ίδιο το ταμείο της διοργάνωσης και πολλές φορές, άλλες οι αξίες των εισιτηρίων εισόδου των θεατών στους χώρους των εκδηλώσεων και πολλές φορές έχει παρατηρηθεί ότι δηλώνουν άκοπα μπλοκ για να πάρουν τη διαφορά και τα

ποσά που θα έπρεπε να έχει εισπράξει από διάφορους Δήμους της χώρας για την παροχή υπηρεσιών για τη διοργάνωση απ' αυτούς συναυλιών ή άλλων καλλιτεχνικών εκδηλώσεων.

Επίσης, παραδείγματα κατά τους ελέγχους που έγιναν από το Υ.Π.Ε.Ε. το έτος 2003, και οι οποίοι αφορούσαν κυρίως υποθέσεις παρελθόντων ετών, διαπιστώθηκε η έκδοση 24.170 πλαστών ή εικονικών φορολογικών στοιχείων, η συνολική καθαρή αξία (χωρίς Φ.Π.Α.) των οποίων ήταν 604.290.525 ευρώ (περίπου 205 δισ. δρχ.). Τα στοιχεία αυτά διακινήθηκαν στην αγορά από 608 υπαρκτές ή εικονικές επιχειρήσεις, χωρίς να υπολογίζονται οι (πολλαπλάσιες σε αριθμό) επιχειρήσεις που έλαβαν και καταχώρησαν τα στοιχεία στα βιβλία τους. Όμοια, κατά τους ελέγχους που διενεργήθηκαν το έτος 2002 διαπιστώθηκε η έκδοση πλαστών ή εικονικών φορολογικών στοιχείων σε 10.594 περιπτώσεις. Τα στοιχεία ήταν συνολικής καθαρής αξίας (χωρίς Φ.Π.Α.) 92 δισεκατομμύρια ευρώ και διακινήθηκαν στην αγορά από 236 υπαρκτές ή εικονικές επιχειρήσεις. Οι υποθέσεις διακίνησης πλαστών και εικονικών στοιχείων, που όλο και συχνότερα έρχονται στο φως της δημοσιότητας, προκαλούν πραγματικά εντύπωση σε ότι αφορά τον αριθμό των εμπλεκόμενων επιχειρήσεων και το μέγεθος της συντελούμενης φοροδιαφυγής. Πολλές επιχειρήσεις κρατάνε δύο μπλοκ και δεν κόβουν όσα στοιχεία ουσιαστικά πουλάνε στους πελάτες τους ή στην αγορά, ούτε εκδίδουν Ζ (ταμειακή απόδειξη) με όσα πραγματικά έχουν πουλήσει το ποσό είναι καθαρά εικονικό και πολύ μικρότερο επί του πραγματικού. Το μέγεθος της ασυνέπειας των ελλήνων φορολογούμενων απέναντι στη φορολογική Διοίκηση αποτυπώνεται, τέλος, με ενάργεια και στους υπολογισμούς του Υπουργείου Οικονομικών, σύμφωνα με τους οποίους το ύψος των ληξιπρόθεσμων οφειλών προς το Δημόσιο ανερχόταν το έτος 2003, κατά προσέγγιση, στο ύψος των 5,5 δισ. ευρώ και κατά το έτος 2004 ήδη στο ύψος των 6 δισ. ευρώ.

1.5 ΤΟΜΕΙΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Ο ανεπίσημος τομέας της οικονομίας είναι ένας τομέας ευρύς και διαδεδομένος, γεγονός που κάνει πολύ δύσκολη τη μέτρηση, αλλά και τη μελέτη του. Οι οικονομικές δραστηριότητες, οι οποίες δε γίνονται αντιληπτές από το κράτος και τους αρμόδιους ελεγκτές του με αποτέλεσμα να μη μπορούν να συμπεριληφθούν στο ΑΕΠ για να αποτελέσουν επίσημα κομμάτι της οικονομικής δραστηριότητας του κράτους, προσδιορίζονται διαφορετικά από τον εκάστοτε μελετητή του φαινομένου. Στην ενότητα αυτή θα γίνει μια προσπάθεια να συνοψισθούν όσα έχουν ειπωθεί επί του θέματος μέσα από τη συγκέντρωση και την κατηγοριοποίηση των τομέων στους οποίους αναπτύσσεται η παράνομη οικονομική δραστηριότητα.

Στον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας της χώρας μας περιλαμβάνονται οι οικονομικές δραστηριότητες που στο πλαίσιο της αγοράς σχετίζονται με αγαθά και υπηρεσίες και έχουν αποκρυφτεί συνειδητά από τις δημόσιες αρχές με στόχο την αποφυγή καταβολής εισοδήματος, προστιθέμενης αξίας, εισφορών κοινωνικής ασφάλισης ή άλλων φόρων. Ο ενεργητικός που καταφεύγει στην παραοικονομία προσπαθεί να αποφύγει, ακόμη, το να συμμορφωθεί με ορισμένα νομικά πρότυπα της αγοράς εργασίας, όπως οι κατώτατοι μισθοί, το όριο ωρών εργασίας, τα πρότυπα ασφαλείας κ.ά., αλλά και διοικητικές διαδικασίες, όπως η ολοκλήρωση στατιστικών ερωτηματολογίων ή άλλων διοικητικών εντύπων⁷. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι οι συμμετέχοντες σε δραστηριότητες του ανεπίσημου τομέα της οικονομίας, οι οποίοι μπορεί να φοροδιαφεύγουν μερικώς ή ολικώς, εμπίπτουν στις κατηγορίες: α) όσων είναι οικονομικά αδύναμοι να ανταποκριθούν στις φορολογικές τους υποχρεώσεις λόγω της ανεργίας και της φτώχειας, β) όσων έχουν νόμιμες επιχειρήσεις και δύνανται να πληρώσουν φόρους, αλλά δεν επιθυμούν να «μοιραστούν» τα κέρδη τους με το κράτος λόγω του μεγάλου μεριδίου, που τους αναλογεί, ή πληρώνουν μέρος αυτών, γ) όσων δρουν αποκλειστικά παράνομα, χωρίς να έχουν δηλωμένες τις επιχειρήσεις τους, δ) όσων κερδίζουν σε τυχερά παιχνίδια του ΟΠΑΠ και ψάχνουν τρόπους να μην δηλώσουν τα κέρδη τους στην εφορία, ε) όσων επιλέγουν να ζουν μια άνετη ζωή και να μην πληρώνουν δράμι απέναντι στις οφειλές τους στη ΔΟΥ που ολοένα και αυξάνονται, στ) όσων εθελουφλούν να δηλώσουν οικόπεδα, αγροτεμάχια και κάθε είδους ακίνητα στην εφαρμογή του Ε9 στη σελίδα της ΑΑΔΕ προκειμένου να μην πληρώσουν ΕΝΦΙΑ, ζ) όσων βγάζουν κάθε χρόνο λάδι και το πουλάνε μαύρο χωρίς να δηλώνεται κάποιο στοιχείο για να γλιτώσουν φόρο ή να μην χάσουν τις επιδοτήσεις του ΟΠΕΚΕΠΕ, ΟΓΑ και πάει λέγοντας, η) όσων δεν δηλώνουν προσωπικό προκειμένου να μην πληρώσουν ΙΚΑ ή το δηλώνουν ως ημιαπασχόληση προκειμένου να κλείνουν τη διαφορά της πολλές φορές με επιστροφή φόρου, θ) όσων δηλώνουν ότι φιλοξενούνται ή ότι δεν έχουν αυτοκίνητο προκειμένου να μην έχουν τα τεκμήρια αυτά στη δήλωση τους και φορολογούνται πάνω σε αυτά, και σε ι) όσων καθημερινά δεν κόβουν αποδείξεις για να γλιτώσουν το τριμηνιαίο ΦΠΑ.

Πιο συγκεκριμένα, οι οικονομικές δραστηριότητες, οι οποίες λαμβάνουν χώρα εκτός του ορίου ελέγχου των αρμόδιων κυβερνητικών αρχών χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: στη μία είναι όσες σχετίζονται με την αδήλωτη εργασία, η οποία είναι υπεύθυνη για τα 2/3 του μεγέθους της συνολικής παραοικονομίας. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται οι μισθοί εργαζομένων και εργοδοτών, οι οποίοι δε δηλώνονται στο κράτος για να αποφύγουν τη

⁷ OECD (2002). (σελ. 37-38)

φορολογία και την τεκμηρίωση των εκάστοτε συναλλαγών. Η αδήλωτη εργασία αποτελεί συνήθη τακτική στον τομέα των κατασκευών, της γεωργίας, αλλά και των οικιακών εργασιών (καθαρισμός, φύλαξη παιδιών και ηλικιωμένων, κατ' οίκον διδασκαλία κτλ). Στη δεύτερη κατηγορία, η οποία καλύπτει το 1/3 της παράνομης οικονομικής δραστηριότητας, εντάσσονται οι επιχειρήσεις οι οποίες δεν κάνουν δήλωση των εισοδημάτων τους, ώστε να αποφύγουν την καταβολή φόρων στο κράτος. Η φοροδιαφυγή⁸ αφορά κατά βάση επιχειρήσεις στις οποίες οι συναλλαγές γίνονται με μετρητά, όπως μικρά καταστήματα, κέντρα διασκέδασης, ταξί κτλ, χωρίς φυσικά να αποκλείονται οι μεγαλύτερης κλίμακας επιχειρήσεις⁹.

Μία άλλη προσέγγιση για το περιεχόμενο του φαινομένου της παραοικονομίας σε κάθε κράτος επομένως και στη χώρα μας, ορίζει τα τέσσερα στοιχεία, τα οποία τη συνθέτουν, ως εξής: α) αδήλωτο εισόδημα από νόμιμες δραστηριότητες, β) αδήλωτο εισόδημα από παράνομες δραστηριότητες, γ) παραγωγή αγαθών προς ίδια χρήση και δ) αδυναμία στατιστικών τεχνικών και πηγών πληροφόρησης για το μέγεθος της παραοικονομίας. Τα δύο πρώτα στοιχεία αφορούν την απόκρυψη (μερική ή ολική) του αληθινού εισοδήματος με στόχο την αποφυγή πληρωμής φόρων, οι οποίοι έχουν επιβληθεί στο πλαίσιο των νομοθεσιών για την προστασία των εργαζομένων και τη διασφάλιση της τήρησης των δικαιωμάτων του καταναλωτή. Οι συναλλαγές που γίνονται με μετρητά βοηθούν την απόκρυψή τους λόγω της δυσκολίας εντοπισμού του χειροπιαστού χρήματος. Οι παράνομες δραστηριότητες και η απόκρυψη των εσόδων από αυτές, που αποτελούν το δεύτερο στοιχείο, αφορούν κυρίως περιπτώσεις ενεργειών που αφορούν παράνομα αγαθά και υπηρεσίες, όπως είναι τα ναρκωτικά και η πορνεία, οι οποίες λαμβάνουν χώρα κατ' αποκλειστικότητα πίσω από κλειστές πόρτες¹⁰.

Το τρίτο στοιχείο, δηλαδή η παραγωγή (νόμιμων) αγαθών προς ίδια χρήση έχει καθ' όλα νόμιμο χαρακτήρα, απλά δεν καταγράφεται λόγω του ότι ο παραγωγός και ο αποδέκτης του αγαθού ή της υπηρεσίας είναι το ίδιο άτομο. Στις χώρες του Οργανισμού για την Οικονομική Συνεργασία και την Ανάπτυξη (ΟΟΣΑ) οι δραστηριότητες που εντάσσονται στον τομέα αυτό είναι κυρίως κατασκευαστικού χαρακτήρα και συντήρησης/επισκευής κατοικιών, ενώ στις αναπτυσσόμενες και υπό μετάβαση οικονομικά χώρες, οι δραστηριότητες αυτές αφορούν κυρίως τη σίτιση (γεωργία, κτηνοτροφία). Όπως έχει ήδη ειπωθεί, ο τομέας της άτυπης οικονομίας, όπου ουσιαστικά ανήκουν οι δραστηριότητες, που μόλις αναφέρθηκαν, δεν αποτελεί αντικείμενο μελέτης της παραοικονομίας, απλώς εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο της μελέτης των δραστηριοτήτων εκείνων, οι οποίες δε συμπεριλαμβάνονται στο επίσημο ΑΕΠ ενός κράτους.

Τέλος, το τέταρτο στοιχείο αφορά τη δυσκολία συλλογής με ακρίβεια δεδομένων αναφορικά με το φαινόμενο της παραοικονομίας. Το ζήτημα είναι είτε στατιστικής φύσεως, είτε θέμα ατελούς πληροφόρησης¹¹. Οι οικονομικές αυτές δραστηριότητες δεν υπόκεινται σε έλεγχο, όπως θα έπρεπε, από τις επίσημες αρχές του κράτους, άρα τα στοιχεία είναι ανεπαρκή, με αποτέλεσμα να είναι υπερβολικά δύσκολος ο ακριβής υπολογισμός του μεγέθους της παραοικονομίας. Η δυσκολία υπολογισμού του μεγέθους της αποδίδεται, ακόμη, στο γεγονός ότι δεν έχει υπάρξει μια συμφωνία ως προς τη φύση των παράνομων οικονομικών δραστηριοτήτων, που θα πρέπει να περιλαμβάνονται στους εθνικούς

⁸ Η φοροδιαφυγή ορίζεται ως η παράνομη αποφυγή πληρωμής φόρων, ενώ η φοροαποφυγή ορίζεται ως η οποιαδήποτε νόμιμη διαδικασία ή τρόπος για την αποφυγή πληρωμής φόρων

⁹ Schneider, Friedrich (2013). σελ. 3

¹⁰ "Reducing opportunities for tax non-compliance in the underground economy". (Jan. 2012). OECD: Διαθέσιμο στο: <http://www.oecd.org/site/ctpfta/49427993.pdf>(σελ. 7)

¹¹ Βαβούρας, Ιωάννης Σ. και Μανωλάς, Γιώργος Α. (2004). σελ. 25

λογαριασμούς. Από τη στιγμή που η όποια δράση στον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας θεωρείται παράνομη, διότι μεταφράζεται ως φοροδιαφυγή, η οποία αποτελεί ποινικό αδίκημα και καταστρατήγηση του φορολογικού νόμου, η συλλογή στοιχείων για την παραοικονομία δικαιολογημένα αποτελεί πολύ δύσκολο εγχείρημα, γιατί κανένας δεν θα παραδεχτεί ότι δρα ενάντια στις προσταγές του νόμου με κίνδυνο να υποστεί τις όποιες κυρώσεις. Επομένως, όπως είναι λογικό, η παραοικονομία παραμένει κρυφή διότι όσοι συμμετέχουν σε αυτή καλύπτουν τα ίχνη τους και στηρίζουν ο ένας τον άλλον, ώστε να μην κινδυνεύσουν να υποστούν τις κυρώσεις του κράτους, χάνοντας ταυτόχρονα τα κέρδη τους¹².

Πίνακας 1: Τύποι δραστηριοτήτων που εμπίπτουν στη σφαίρα της παραοικονομίας

Παράνομες δραστηριότητες	Μη επίσημες δραστηριότητες	Δραστηριότητες που δε δηλώνονται για οικονομικούς λόγους	Δραστηριότητες που δεν καταγράφονται λόγω στατιστικών προβλημάτων
Μη καταχωρημένες (παράνομες)	Μη καταχωρημένες (δε χρειάζεται να δηλωθούν)	Μη καταχωρημένες (σκοπίμα)	Χωρίς απάντηση
	Χωρίς καταγραφή στοιχείων	Ανακριβής δήλωση στοιχείων	Ελλιπείς απαντήσεις ερωτηθέντων
			Απαρχαιωμένες καταχωρήσεις μητρώου

Πηγή: United Nations Commission for Europe(2008). *Non-observed Economy in National Accounts: A Survey of Country Practices*. United Nations Publication:New York and Geneva.(σελ. 46)

Πίνακας 2: Οικονομικές δραστηριότητες του τομέα της παραοικονομίας

Τύπος δραστηριότητας	Χρηματικές συναλλαγές		Μη χρηματικές συναλλαγές	
Παράνομες δραστηριότητες	Εμπόριο με κλεμμένα αγαθά Παραγωγή/Διακίνηση ναρκωτικών Πορνεία/Πορνογραφία Λαθρεμπόριο Πλαστογραφία/Τοκογλυφία Τυχερά παιχνίδια= Απάτη		Ανταλλαγή ναρκωτικών, κλοπιμαίων και λαθραίων εμπορευμάτων Παραγωγή ναρκωτικών και κλοπή προς ίδια χρήση	
	ή Φοροδιαφυγή	ή Φοροαποφυγή	ή Φοροδιαφυγή	ή Φοροαποφυγή
Νόμιμες δραστηριότητες	Μη δηλωμένο εισόδημα από αυτοαπασχόληση Εισόδημα και στοιχεία ενεργητικού από αδήλωτη εργασία, που σχετίζονται με νόμιμα αγαθά και υπηρεσίες	Εκπτώσεις εργαζομένων Παροχές/Bonus	Ανταλλαγή νόμιμων αγαθών και υπηρεσιών	Εργασίες τύπου “do-it-yourself” Παροχή βοήθειας σε γείτονες

Πηγή: Schneider, Friedrich and Klinglmair, Robert (2004). “Shadow Economies Around the World: What Do We Know?” Center for Research in Economics, Management and the Arts. Working Paper No. 3 (σελ. 6)

1. Ίδρυμα, Μεσογειακών Μελετών, 1993, << Φορολογικό καθεστώς , παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα. >>, Αθήνα

1.6 ΛΟΓΟΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Για τη σωστή προσέγγιση και μελέτη κάθε φαινομένου, υψίστης σημασίας θεωρείται ο προσδιορισμός των αιτιών, που προκάλεσαν την εμφάνισή του. Στην παρούσα ενότητα, θα γίνει παρουσίαση των αιτιών εμφάνισης της παραοικονομίας, που αποτελούν παράλληλα τους παράγοντες, που τη συντηρούν. Τα στοιχεία αυτά δικαιολογούν στο μέγιστο βαθμό γιατί το μέγεθος της παραοικονομίας είναι τόσο μεγάλο και γιατί το φαινόμενο αυτό, που είναι άμεσα συνυφασμένο με την οικονομική ζωή ενός κράτους, εμποδίζει την ανάπτυξη και την ευημερία του. Στην ενότητα αυτή γίνεται μία συνοπτική ανάλυση των αιτιών της παραοικονομίας, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση σε κάποια από αυτά, καθώς βάσει της παγκόσμιας βιβλιογραφίας και αρθρογραφίας και σύμφωνα με πολλούς οικονομολόγους και μελετητές του φαινομένου, η επιρροή τους φαίνεται να είναι πιο καθοριστική¹². Όπως έχει πολλάκις επισημανθεί, οι άνθρωποι είναι ορθολογικοί και ενεργοί προς το δικό τους συμφέρον και δρουν ζυγίζοντας το κόστος και το όφελος σε κάθε περίπτωση, πριν ενεργήσουν, και επιλέγουν ενέργειες που εξασφαλίζουν τη μεγιστοποίηση του συμφέροντός τους. Με αυτή τη λογική δρουν και στην περίπτωση της δραστηριοποίησης στον επίσημο ή ανεπίσημο τομέα της οικονομίας. Ενδεικτικά και μόνο αξίζει, πάντως, να επισημανθεί, ότι οι ρίζες του προβλήματος δεν πρέπει να αναζητούνται μονάχα, όπως συχνά γίνεται, σε «ενδογενείς» παράγοντες, που σχετίζονται με την πολιτική αγωγή και το χαρακτήρα των ελλήνων φορολογούμενων (ατομικισμός - έλλειψη ευαισθητοποιημένης κοινωνικής συνείδησης). Όπως τονίζει το σύνολο σχεδόν της βιβλιογραφίας, μεγάλη συμβολή στην εμφάνιση και διάδοση των φαινομένων ανειλικρίνειας και ασυνέπειας έχει και το ίδιο το ελληνικό κράτος, που με την άναρχη και διαρκώς μεταβαλλόμενη φορολογική νομοθεσία του, το χαμηλό επίπεδο των παρεχόμενων δημοσίων αγαθών και υπηρεσιών του (παιδεία, υγεία, υποδομές για ανάπτυξη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων κ.λπ.), την ατελή οργάνωση των φοροτεχνικών υπηρεσιών του, τη συχνά «εχθρική» ή «εκβιαστική» έναντι των φορολογούμενων συμπεριφορά του, και την παροχή «επιβραβεύσεων» προς συστηματικούς φοροφυγάδες με επαναλαμβανόμενα μέτρα «αμνήστευσης» παραβάσεων του παρελθόντος, αφενός ενθαρρύνει τον κακόπιστο φορολογούμενο και αφετέρου προκαλεί δυσφορία και αγανάκτηση στον καλόπιστο, υποδαυλίζοντας συνάμα ένα κλίμα έντονης δυσπιστίας τόσο σε ό,τι αφορά την αποτελεσματική και έντιμη διαχείριση του δημοσίου χρήματος όσο και σε ό,τι αφορά την ορθή εφαρμογή της συνταγματικά κατοχυρωμένης αρχής της φορολογικής δικαιοσύνης.

Τα παρακάτω αίτια, αποτελούν τους λόγους για τους οποίους οι άνθρωποι επιλέγουν την παραοικονομία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Σύμφωνα με ετήσιο συνέδριο του Ελληνοαμερικανικού Εμπορικού επιμελητηρίου που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα με θέμα «Η φορολογία απέναντι στις σύγχρονες απαιτήσεις του πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού περιβάλλοντος» εμφανίστηκαν στοιχεία σύμφωνα με τα οποία η ετήσια απώλεια δημοσίων εσόδων από τη φοροδιαφυγή που όπως αναφέραμε είναι αίτιο της σκιάδους οικονομίας άγγιξε το 2014 τα 7 δις ευρώ, ενώ η παραοικονομία υπερβαίνει τα 41 δις και η διαφθορά του κρατικού μας συστήματος στερεί από την εθνική μας οικονομία πόρους του ποσού της τάξεως των 21 δις ευρώ. Σε αυτό το συνέδριο ήρθε στο φως το γεγονός ότι η χώρα μας θα μπορούσε να υπογράψει συμφωνία με την Ελβετία με σκοπό τη φορολόγηση των καταθέσεων των Ελλήνων στη συγκεκριμένη χώρα με όρους αποτελεσματικούς και ευνοϊκούς που θα επέφεραν σημαντικά έσοδα στο Ελληνικό δημόσιο πράγμα το οποίο ποτέ δεν έγινε πραγματικότητα. Ο Πρόεδρος της Φορολογικής Επιτροπής του Ελληνοαμερικανικού Εμπορικού Επιμελητηρίου κ. Σταύρος Κώστας, ο οποίος τόνισε τα εξής :

2.1 ΥΠΕΡΜΕΤΡΗ ΦΟΡΟΛΟΓΗΣΗ

- Η φοροδιαφυγή στη χώρα μας προκάλεσε απώλεια κρατικών εσόδων της τάξης των 7,2 δις. ευρώ το 2014, καθώς εκτιμάται ότι ανήλθε στο 4% του ΑΕΠ.
- Το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα υπολογίζεται ότι έφθασε το 23,3% του ΑΕΠ κατά το έτος 2014, δηλαδή περίπου στα 41,7 δις. ευρώ, ενώ κατά το έτος 2015 εκτιμάται ότι θα διαμορφωθεί στο 22,4% του ΑΕΠ, δηλαδή στα 41,2 δις. ευρώ.
- Η ζημιά που υπέστη η ελληνική οικονομία από τη διαφθορά, υπό την έννοια της μείωσης του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος της υπολογίζεται ότι ανήλθε σε 21 δις. ευρώ το 2014. Τα παραπάνω στοιχεία παρουσιάζονται, μάλιστα, βελτιωμένα σε σύγκριση με αντίστοιχα στοιχεία προηγούμενων ετών για τη χώρα μας.

2.2 ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟ ΒΑΡΟΣ

Όσο μεγαλύτερη είναι η διαφορά ανάμεσα στο συνολικό κόστος της εργασίας στον επίσημο τομέα της οικονομίας και των κερδών από την εργασία, μετά την καταβολή του φόρου, τόσο περισσότερο αυξάνονται τα κίνητρα των πολιτών για προσφυγή στον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας, από τη στιγμή που ο φόρος αφορά τόσο τον τομέα της εργασίας των πολιτών, όσο και όσων ενεργειών γίνονται έξω από αυτή¹³. Με πιο απλά λόγια, όσο μεγαλύτερη είναι η φορολογική επιβάρυνση και οι άλλου είδους επιβαρύνσεις, που προκύπτουν από την ισχύουσα νομοθεσία ενός κράτους, τόσο μειώνεται το εισόδημα των πολιτών του, ωθώντας τους στη δραστηριοποίηση στον τομέα της παραοικονομίας.

¹³Schneider, Friedrich and Williams, Colin C. (2013). σελ. 38-39

Επομένως, η αποφυγή φορολογικής επιβάρυνσης, δηλαδή η φοροδιαφυγή, αποτελεί κατά πολλούς το σημαντικότερο παράγοντα για την αύξηση του μεγέθους της παραοικονομίας, σε ποσοστό περίπου 35-45%¹⁴.

Αν στο σημείο αυτό γίνει αναφορά στα στοιχεία περί διαφθοράς των κυβερνήσεων (βλ. παρακάτω), τότε επανέρχεται στο προσκήνιο η αρχική υπόθεση, ότι οι πολίτες αρνούνται να πληρώσουν πολύ υψηλούς φόρους, και άρα, έχουν κίνητρο για να δράσουν στον άτυπο τομέα της οικονομίας. Επομένως, όσο μεγαλύτερο μερίδιο φόρων πληρώνουν οι πολίτες, τόσο περισσότερο θα καταφεύγουν στην παραοικονομία, αν και δε συμφωνούν όλοι με αυτή την άποψη¹⁵. Ο αντίλογος προστάζει ότι οι υψηλότεροι φόροι προσφέρουν καλύτερη ποιότητα ζωής γιατί οι τελευταίοι επιστρέφονται στους πολίτες μέσα από το κράτος πρόνοιας και τις κρατικές παροχές.

2.3 ΑΝΙΣΟΚΑΤΑΝΟΜΗ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

Η ανισοκατανομή εισοδήματος και το άδικο μοίρασμα του φορολογικού βάρους, μέσα απ' το οποίο πλήττονται οι λιγότερο προνομιούχοι πολίτες ενός κράτους, αποτελεί λόγο για τους τελευταίους για να δραστηριοποιηθούν στον άτυπο τομέα της οικονομίας, συμβάλλοντας στην αύξηση του μεγέθους της και επηρεάζοντας αρνητικά τη σταθερότητα, την ισότητα και την ανάπτυξη του κοινωνικοοικονομικού συστήματος¹⁶. Το γεγονός αυτό είναι πιο έντονο σε οικονομίες υπό μετάβαση, όπως έχει παρατηρηθεί¹⁷. Όσοι έχουν μικρότερο κατά κεφαλήν εισόδημα, έχουν περισσότερες πιθανότητες να δράσουν στον άτυπο τομέα της οικονομίας, επομένως το μέγεθος της παραοικονομίας είναι αρνητικά συνδεδεμένο με το κατά κεφαλήν εισόδημα¹⁸. Επίσης, από τη μέτρηση της εισοδηματικής ανισότητας μέσω του δείκτη Gini στις πιο φτωχές χώρες, οι οποίες χαρακτηρίζονται από χαμηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ, συμπεραίνεται ότι σε αυτές εμφανίζονται τα υψηλότερα ποσοστά παραοικονομίας¹⁹.

Η αίσθηση ότι οι προνομιούχοι εξαιρούνται των νόμων και των κανόνων του κράτους, ενώ οι λιγότερο προνομιούχοι αναγκάζονται να υπακούσουν σε αυτούς, οξύνει το αίσθημα αδικίας. Καθώς η εμπιστοσύνη προς το κράτος και τη δίκαιη κατανομή των πόρων έχει χαθεί και υπάρχει αδυναμία εκπλήρωσης των κρατικών εντολών, οι μη έχοντες, θέλοντας να διατηρήσουν όσα έχουν κερδίσει για την επιβίωσή τους, και απηφώντας τον κίνδυνο να εντοπιστούν, συχνά βρίσκουν έξοδο στην παραοικονομία, απ' όπου γνωρίζουν ότι δε θα χάσουν επιπλέον μερίδιο απ' το εισόδημά τους λόγω της μη καταβολής φόρων²⁰.

2.4 ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ

Η αυστηρότητα και ο χαρακτήρας των κανονιστικών ρυθμίσεων του κράτους (νόμοι, άδειες, περιορισμοί, δασμοί κτλ.) αναφορικά με το φαινόμενο της παραοικονομίας και τη συμπεριφορά των φορολογούμενων, επηρεάζει τους τελευταίους, μειώνοντας την ελευθερία

¹⁴Βαβούρας, Ιωάννης Σ. και Μανωλάς, Γιώργος Α. (2004). σελ. 21

¹⁵Braşoveanu, Iulian Viorel (2013)

¹⁶Torgler, Benno and Schneider, Friedrich (Jan. 2007). σελ. 17-18

¹⁷Enste, Dominik H. (Sept. 2010). σελ. 235

¹⁸La Porta, Rafael and Shleifer, Andrei (Fall 2008). σελ. 284

¹⁹La Porta, Rafael and Shleifer, Andrei (Fall 2008). σελ. 284, 292

²⁰D'Hernoncourt, Johanna and Méon, Pierre-Guillaume (2012). σελ. 109, 115

κινήσεών τους. Όσο πιο αυστηρό είναι το ρυθμιστικό πλαίσιο, τόσο αυξάνεται το κόστος εργασίας στον επίσημο τομέα της οικονομίας, επηρεάζοντας κατά 7-9% το μέγεθος της παραοικονομίας, σύμφωνα με μετρήσεις²¹. Επιπλέον, τα κράτη με πιο αυστηρό ρυθμιστικό πλαίσιο, έχουν ανεπτυγμένο σε μεγαλύτερο βαθμό τον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας ως σύνολο του εθνικού τους ΑΕΠ²². Για παράδειγμα, αν ένα κράτος απαγορεύσει την παραγωγή ή τη διακίνηση ενός αγαθού, τότε δημιουργείται άνοιγμα στη μαύρη αγορά για την ικανοποίηση των καταναλωτικών αναγκών των πολιτών του²³. Από την άλλη πλευρά, η απουσία ή η χαλαρότητα των κανονισμών σε συνδυασμό με την αδυναμία του νομικού συστήματος ενός κράτους, δίνουν το περιθώριο στους γραφειοκράτες να δρουν κατά βούληση, βάσει του δικού τους συμφέροντος. Επομένως, από τη στιγμή που δεν υπάρχει επαρκής έλεγχος, ο τομέας της διαφθοράς δρα ανεξέλεγκτος, ενισχύοντας με τη σειρά του το φαινόμενο της παραοικονομίας²⁴.

2.5 ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΑΡΟΧΕΣ

Η παραοικονομία γεννά παραοικονομία, όπως αποδεικνύεται. Η αύξηση της παραοικονομίας οδηγεί σε μείωση των εσόδων του κράτους με αποτέλεσμα να μειώνεται η ποιότητα και η ποσότητα των παρεχόμενων δημοσίων αγαθών και υπηρεσιών (επιδόματα, υποδομές κτλ.) από το κράτος προς τους πολίτες του περίπου κατά 5-9%²⁵. Συνέπεια αυτού είναι η αύξηση των φορολογικών συντελεστών για τις επιχειρήσεις και τους ιδιώτες, που δρουν στον επίσημο τομέα της οικονομίας, ώστε να καλυφθούν τα κενά του κράτους, που δημιούργησε η παραοικονομία, αυξάνοντας ακόμη περισσότερο την ανάγκη των δρώντων για προσφυγή στην παραοικονομία. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η ποιότητα και η ποσότητα των δημοσίων αγαθών και υπηρεσιών, αλλά και της δημόσιας διοίκησης, μειώνεται σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό, δημιουργώντας ισχυρότερα κίνητρα για συμμετοχή στην παραοικονομία. Σύμφωνα με μελέτες, οι χώρες που έχουν φορολογικά έσοδα με χαμηλότερο φορολογικό συντελεστή, μικρότερο αριθμό νόμων και κανόνων και χαμηλότερο επίπεδο διαφθοράς, πρέπει να έχουν μικρότερη παραοικονομία²⁶.

Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι σε μερικές χώρες το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας προσέφερε ισχυρά αντικίνητρα για τους δικαιούχους να εργαστούν στην επίσημη οικονομία δεδομένου ότι τα επιδόματα κοινωνικής πρόνοιας, που τους παρέχονταν για να καλύψουν τις ανάγκες τους, καθιστούσαν το συνολικό τους εισόδημα πολύ υψηλότερο (δουλεύοντας ίσως κάποιοι παράλληλα στην παραοικονομία), απ' ό,τι αν εργάζονταν στην επίσημη οικονομία. Άρα, η αναζήτηση εργασίας στον επίσημο τομέα της οικονομίας δε θεωρούνταν συμφέρουσα επιλογή²⁷.

²¹ Braşoveanu, Iulian Viorel (2013). (σελ. 169)

²² Schneider, Friedrich and Buehn, Andreas (Oct. 2012). σελ. 5

²³ Petkantchin, Valentin (May 2013). σελ. 2

²⁴ Eilat, Yair and Zinnes, Clifford (2002). σελ. 1235

²⁵ Braşoveanu, Iulian Viorel (2013). σελ. 169

²⁶ Schneider, Friedrich and Buehn, Andreas (Oct. 2012). σελ. 6

²⁷ Schneider, Friedrich and Enste, Dominik H. (Mar. 2000). σελ. 86

2.6 ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΘΕΣΜΩΝ (INSTITUTIONAL QUALITY)

Μιλώντας για θεσμούς, πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο όρος “institution” περιλαμβάνει το πλέγμα των κανόνων που διέπουν τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και ασκούν επιρροή στην οικονομική δραστηριότητα, δίνοντας έμφαση στο κράτος δικαίου, στην απουσία της διαφθοράς, αλλά και την ελαχιστοποίηση των περιττών κανονιστικών επιβαρύνσεων, ώστε να ενθαρρύνεται και να προστατεύεται η επίσημη οικονομική δραστηριότητα²⁸. Οι θεσμοί μπορεί να είναι κοινωνικής, οικονομικής ή πολιτικής φύσεως. Η κακή ποιότητα των θεσμών ενός κράτους παίζει πολύ μεγάλο ρόλο στην ανάπτυξη της ανεπίσημης οικονομικής δραστηριότητας, συμβάλλοντας κατά 10-17% περίπου στο μέγεθός της²⁹. Κατά πολλούς, μάλιστα, η κακή ποιότητα των θεσμών βρίσκεται στην κορυφή της ιεραρχίας με τα αίτια που προκαλούν την παραοικονομία, και η καλή ποιότητα αυτών είναι πιο αποτελεσματική από τα όποια αποτρεπτικά μέτρα λαμβάνει ένα κράτος για να περιορίσει το εύρος της παραοικονομίας³⁰.

Αν οι θεσμοί του κράτους δε λειτουργούν αποτελεσματικά και δεν είναι προσαρμοσμένοι στα δεδομένα του εκάστοτε κράτους γενικά, αλλά και ειδικά, όσον αφορά το ζήτημα της παραοικονομίας- τότε αυξάνονται οι πιθανότητες οι πολίτες του να δραστηριοποιούνται παράνομα. Η γραφειοκρατία, η διαφθορά, η πολιτική αβεβαιότητα και το ασταθές κλίμα, η αδυναμία του νομικού συστήματος και η διαφθορά στους κόλπους της κυβέρνησης συνδέονται άμεσα με μεγαλύτερη ανεπίσημη οικονομική δραστηριότητα³¹. Αντίθετα, η ορθή και παραγωγική λειτουργία των θεσμών και του δικαστικού συστήματος, η αποτελεσματικότητα της κυβέρνησης, η συλλογή των φόρων, και η προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας των πολιτών, ενισχύουν τα κίνητρα για τους ιδιώτες και τις επιχειρήσεις για δραστηριοποίηση στον επίσημο τομέα της οικονομίας³².

2.7 ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: ΑΝΕΡΓΙΑ ΚΑΙ ΑΔΗΛΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Οι πολυάριθμες ρυθμίσεις στην επίσημη αγορά εργασίας και το συνολικό κόστος των μισθών αποτελούν κινητήριες δυνάμεις για την παραοικονομία. Η αγορά εργασίας επηρεάζεται ιδιαίτερα από την αύξηση της ανεργίας, η οποία προκαλείται λόγω του συνολικού υψηλού κόστους εργασίας και λόγω κρίσεων και δίνει ώθηση στην παραοικονομία. Επίσης, έχει παρατηρηθεί ότι η μείωση των επίσημων ωρών εργασίας, και η μερική απασχόληση μπορούν να συμβάλουν στην αύξηση της παραοικονομίας. Στην ίδια λογική, η πρόωρη συνταξιοδότηση ωθεί τα άτομα σε εργασίες του ανεπίσημου τομέα της οικονομίας³³. Ακόμη, οι αυξημένες ρυθμίσεις στον τομέα της αγοράς εργασίας (όπως και στην αγορά προϊόντων, με την ίδια λογική), αυξάνουν τα κίνητρα για συμμετοχή στην παραοικονομία. Επιπλέον, όσοι δεν έχουν κάποια απασχόληση και έχουν ανάγκη από χρήματα, για να επιβιώσουν, μπορούν ως εναλλακτική να στραφούν στην παραοικονομία,

²⁸ Singh, Anoop, Jain-Chandra, Sonali and Mohommad, Adil (Jun. 2012). σελ. 43

²⁹ Braşoveanu, Iulian Viorel (2013). σελ. 169

³⁰ Singh, Anoop, Jain-Chandra, Sonali and Mohommad, Adil (Jun. 2012). σελ. 44

³¹ Dreher, Axel, Kotsogiannis, Christos and McCorriston, Steve (2009). σελ. 775

³² Capasso, Salvatore and Jappelli, Tullio (2013). σελ. 175

³³ Βαβούρας, Ιωάννης Σ. και Μανωλάς, Γιώργος Α. (2004). σελ. 85

επομένως η υψηλότερη ανεργία είναι συνδεδεμένη με μεγαλύτερη παραοικονομία³⁴, ιδίως για τα αναπτυσσόμενα κράτη³⁵.

Η αύξηση του ποσοστού των ανθρώπων, που λόγω της δυσκαμψίας στον τομέα της εργασίας απασχολούνται χωρίς να είναι επίσημα δηλωμένοι και ασφαλισμένοι, ενισχύει, επίσης, το μέγεθος της παραοικονομίας. Ο τομέας της αδήλωτης εργασίας, και άρα της παραοικονομίας, μεγαλώνει όλο και περισσότερο λόγω της αυξανόμενης ανάγκης για παροχή υπηρεσιών κατ' οίκον, ανάλογα με τα κοινωνικό-δημογραφικά δεδομένα της εκάστοτε περιοχής, την αλλαγή στα ωράρια και στους μισθούς, την αυταπασχόληση (πχ. αγρότες³⁶), τη δημιουργία διασυνοριακών ομίλων επιχειρήσεων, αλλά και την οικονομική ύφεση, που καλεί σε διαφορετική δραστηριοποίηση τα άτομα, ώστε να καλύψουν τις ανάγκες τους³⁷. Αντίθετα, οι άνθρωποι, οι οποίοι έχουν κάποια απασχόληση απ' την οποία κερδίζουν χρήματα και χωρίς αυτή δε θα μπορούσαν να επιβιώσουν, έχουν κίνητρο ώστε να απέχουν από την παραοικονομία³⁸, αν και δεν είναι λίγοι αυτοί, οι οποίοι δραστηριοποιούνται και στον επίσημο και στον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας, με στόχο να αυξήσουν το εισόδημά τους, καθιστώντας τη σχέση μεταξύ ανεργίας και παραοικονομίας ασαφή, για τους οικονομολόγους⁴¹.

2.8 ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

Ο παράγοντας της ψυχολογίας, έχει τονιστεί από πολλούς οικονομολόγους και μελετητές του φαινομένου της παραοικονομίας, ότι επηρεάζει το μέγεθός της κατά 22-25%³⁹, ίσως μάλιστα και σε μεγαλύτερο βαθμό, απ' ό,τι άλλοι παράγοντες, σύμφωνα με κάποιους⁴⁰. Μία από τις πολύ σημαντικές μεταβλητές που καθορίζουν την ύπαρξη και το μέγεθος της παραοικονομίας σε μία χώρα είναι η εθελοντική φορολογική συμμόρφωση (voluntary tax compliance). Η φορολογική συμμόρφωση εξαρτάται από το αν ο κάθε άνθρωπος ατομικά ενεργεί ή όχι βάσει φορολογικής ηθικής⁴¹. Ως φορολογική ηθική (tax morale) ορίζεται το φαινόμενο κατά το οποίο οι πολίτες ενός κράτους δηλώνουν αληθώς το εισόδημά τους και πληρώνουν τους φόρους, που τους αναλογούν, έχοντας εμπιστοσύνη στο φορολογικό σύστημα και πιστεύοντας ότι και οι υπόλοιποι πολίτες συμπεριφέρονται ανάλογα⁴⁵. Σύμφωνα με πολλούς μελετητές του φαινομένου, η σχέση ανάμεσα στη φορολογική ηθική και το μέγεθος της παραοικονομίας είναι αποτυπωμένη με αρνητικό πρόσημο⁴⁶, όπως θα φανεί από τα παρακάτω στοιχεία.

Η φορολογική ηθική δε συμβαδίζει με το φαινόμενο της παραοικονομίας. Αν οι πολίτες συμμορφώνονται με τις φορολογικές επιταγές του κράτους τους, η παραοικονομία φθίνει, ενώ αντίθετα, αν υπάρχουν περιστατικά φοροδιαφυγής, το μέγεθος της άτυπης οικονομίας αυξάνεται. Το πώς θα συμπεριφερθούν οι πολίτες όσον αφορά τις φορολογικές τους υποχρεώσεις εξαρτάται από διάφορες μεταβλητές: ψυχολογικές, πολιτικές, οικονομικές, αλλά και κοινωνιολογικές⁴⁷. Για παράδειγμα, σε περιπτώσεις κρατών όπου η άμεση δημοκρατία δίνει λόγο στους πολίτες κατά τη διαδικασία που παίρνονται οι αποφάσεις, η φορολογική ηθική ενισχύεται και οι πολίτες συνεισφέρουν πρόθυμα⁴². Έχει παρατηρηθεί,

³⁴-Enste, Dominik H. (Sept. 2010). σελ. 235-236, 245

³⁵Takashi, Kadokura (2002). σελ. 107

³⁶Torgler, Benno and Schneider, Friedrich (Jan. 2007). σελ. 19

³⁷Shadow Economy and Undeclared Work". European Commission. Europe 2020. Διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/07_shadow_economy.pdf σελ. 3-4

³⁸Torgler, Benno and Schneider, Friedrich (Jan. 2007). σελ. 18

³⁹Braşoveanu, Iulian Viorel (2013). σελ. 169

⁴⁰Voicu, Cristina (Mar. 2012). σελ. 112

⁴¹Schneider, Friedrich and Buehn, Andreas (Oct. 2012). σελ. 3

⁴²Teobaldelli, Désirée and Schneider, Friedrich (Jul. 2013).

επίσης, ότι για χώρες, που χαρακτηρίζονται από τοπική αυτονομία (όπως πχ. η Ελβετία), και άρα οι πολίτες συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων, η φορολογική ηθική είναι σε υψηλό επίπεδο, και ως εκ τούτου η σχέση μεταξύ της τοπικής αυτονομίας και της παραοικονομίας χαρακτηρίζεται ως αρνητική⁴³. Το αντίθετο συμβαίνει όταν η πολιτική εξουσία είναι διεφθαρμένη⁴⁴. Συμπερασματικά, χώρες με χαμηλό φορολογικό φρόνημα έχουν ανεπτυγμένο τον άτυπο τομέα της οικονομίας και αντίστροφα, αν το εθνικό φορολογικό φρόνημα σε μια χώρα είναι υψηλό, τότε οι ενέργειες στην παραοικονομία είναι περιορισμένες⁴⁵. Επομένως, οι νομοταγείς πολίτες έχουν λιγότερες πιθανότητες για φοροδιαφυγή και συμμετοχή σε δραστηριότητες του τομέα της παραοικονομίας⁴⁶.

Πιο αναλυτικά, η συμπεριφορά των πολιτών μπορεί να επηρεαστεί πέρα από την υποταγή στο νόμο, την ατομική ηθική του καθενός και την αίσθηση καθήκοντος προς το κράτος, από το φόβο για πιθανή τιμωρία ή ακόμη από τη γνώμη του κοινωνικού τους κύκλου και το κοινωνικό στίγμα. Επιπλέον, η συμπεριφορά τους επηρεάζεται από τις ενέργειες των άλλων πολιτών και από τις κοινωνικές, αλλά και τις προσωπικές νόρμες⁴⁷. Σύμφωνα με το «οριζόντιο συμβόλαιο», αν οι περισσότεροι δε συμμορφώνονται με τους φορολογικούς νόμους του κράτους, οι λιγότεροι αποκτούν κίνητρο να τους ακολουθήσουν, αλλιώς θα θεωρήσουν τους εαυτούς τους «κορόιδα», που αυτοί πληρώνουν φόρους, ενώ οι άλλοι κρατούν το εισόδημά τους προς ίδια χρήση. Με την ίδια λογική, αν οι άνθρωποι πιστέψουν ότι το φορολογικό σύστημα τους αδικεί, και κάποιος αρχίσουν να μην υπακούν σ' αυτό, θα ακολουθήσουν και άλλοι -καθώς το ηθικό κόστος θα έχει μειωθεί- με ότι συνέπειες μπορεί να έχει κάτι τέτοιο για την οικονομία ενός κράτους⁴⁸. Στον αντίποδα, αν οι περισσότεροι συμμορφώνονται με τις φορολογικές επιταγές, οι λιγότεροι θα ακολουθήσουν⁴⁹.

Στις περιπτώσεις που οι φορολογούμενοι εμπιστεύονται την κυβέρνηση και ξέρουν ότι οι φόροι που πληρώνουν χρησιμοποιούνται για το κοινό όφελος και σκοπό έχουν τη βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου, ενεργούν με γνώμονα τη φορολογική ηθική και δρουν ως νομοταγείς πολίτες, νιώθοντας ότι συνεργάζονται με το κράτος. Όσο οι πολίτες εμπιστεύονται το κράτος και το νομικό σύστημα, τόσο λιγότερο αναπτύσσεται η παραοικονομία, καθώς η εμπιστοσύνη αυξάνει τη φορολογική ηθική, η οποία συνδέεται αρνητικά με τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία⁵⁰. Αν όμως, φαίνεται ότι το κράτος τους χρησιμοποιεί απλά για να συλλέγει έσοδα, τα οποία δε χρησιμοποιούνται για την παραγωγή κοινωνικού έργου, η ψυχολογία αλλάζει και οι πολίτες δεν είναι διατεθειμένοι να δράσουν βάσει του νόμου, και επομένως ψάχνουν να βρουν «παραθυράκια» σ' αυτόν, ώστε να μη χάσουν εις μάτην το εισόδημά τους⁵¹. Όταν οι παροχές του κράτους είναι ισάξιες των φόρων που πληρώνουν οι πολίτες, τότε το φορολογικό φρόνημα είναι υψηλό και το μέγεθος της παραοικονομίας είναι μικρό⁵².

Από την άλλη υπάρχει το «κάθετο συμβόλαιο», όπου η αποτελεσματικότητα του δημόσιου τομέα έχει άμεσο αντίκτυπο στη στάση και τη συμπεριφορά των πολιτών' μια

⁴³Torgler, Benno and Schneider, Friedrich and Schaltegger, Christoph A. (2010). σελ. 293

⁴⁴Stinespring, John Robert (2011). σελ. 52

⁴⁵Capasso, Salvatore and Jappelli, Tullio (2013). σελ. 168

⁴⁶Orviska, Marta, Caplanova, Anetta, Medved, Jozef and Hudson, John (2006). σελ. 716

⁴⁷Reducing opportunities for tax non-compliance in the underground economy". (Jan. 2012). OECD: Forum on Tax Administration: SME Compliance Sub-Group. Information Note. Διαθέσιμο στο: <http://www.oecd.org/site/ctpfta/49427993.pdf> σελ. 14

⁴⁸Torgler, Benno, Schaffner, Markus and Macintyre, Alison (2007). σελ. 8

⁴⁹Schneider, Friedrich and Williams, Colin C. (2013). σελ. 135

⁵⁰Torgler, Benno and Schneider, Friedrich (2005). σελ. 15, 17

⁵¹Schneider, Friedrich (Feb. 2012). σελ. 8

⁵²Stinespring, John Robert (2011). σελ. 52

σωστή διακυβέρνηση με δίκαιη φορολογία και κοινωνικές παροχές, που να δικαιολογεί το ύψος των φόρων, όπως είναι φυσικό, ενισχύει τη φορολογική ηθική⁵³. Αν η κυβέρνηση κρατά χαμηλά το ποσοστό του φόρου, τότε είναι πιθανό η παραοικονομία να είναι μικρότερη, καθώς το φορολογικό σύστημα θα μοιάζει πιο δίκαιο στα μάτια των πολιτών, άρα θα υπακούν σε αυτό⁵⁴. Επομένως, φάνηκε ότι η φορολογική ηθική δεν αποτελεί εξωγενή παράγοντα, δεδομένου ότι η αποτροπή και η ποιότητα των κρατικών θεσμών και αρχών διαμορφώνουν τη φορολογική στάση των πολιτών ενός κράτους⁵⁵. Εν κατακλείδι, όταν το φορολογικό φρόνημα είναι υψηλό και οι πολίτες χαρακτηρίζονται από φορολογική ηθική, το μέγεθος της παραοικονομίας μειώνεται.

2.9 ΔΙΑΦΘΟΡΑ

Το φαινόμενο της διαφθοράς (corruption) αποτελεί αντικείμενο μελέτης όσων ασχολούνται με τις οικονομίες των χωρών, καθώς η διαφθορά είναι μια έννοια άμεσα συνυφασμένη με την παραοικονομία. Η διαφθορά μπορεί να οριστεί με διάφορους τρόπους, πάντα όμως θα περιέχει το στοιχείο της εκ προθέσεως κατάχρησης δημόσιας εξουσίας με σκοπό το να ωφεληθεί κάποιος ή κάποιои⁵⁶. Επιπλέον, αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό όλων των οικονομιών και πλήττει τόσο τις ανεπτυγμένες, όσο και τις φτωχές χώρες, και ίσως σε μεγαλύτερο βαθμό τις οικονομίες χωρών υπό μετάβαση⁵⁷. Η διαφθορά εκτός από πολλούς τρόπους να οριστεί, έχει και πολλούς τρόπους να εκδηλωθεί. Όσον αφορά τη δημοσιονομική πολιτική και τον προϋπολογισμό, μπορεί να λάβει τρεις μορφές: διαφθορά στους δημόσιους οικονομικούς πόρους (κυρίως κατά την είσπραξη των φόρων), διαφθορά στις δημόσιες δαπάνες (ιδίως στις δημόσιες επενδύσεις) και διαφθορά σε οιονεί φορολογικές δραστηριότητες.

Ορισμένες μόνο από τις δραστηριότητες στις οποίες μπορεί να εμπλακεί το στοιχείο της διαφθοράς είναι: οι άδειες για κάποιες εργασίες, όπως πχ. για το άνοιγμα ενός καταστήματος, ή για την απόκτηση ταξί, οι υποθέσεις χωροταξικής φύσεως, οι διαδικασίες για δημόσιες επενδύσεις και συμβάσεις προμηθειών, η πρόσβαση σε κοινά αγαθά και υπηρεσίες, η παροχή φορολογικών κινήτρων, οι προσλήψεις στο δημόσιο τομέα και πολλά άλλα⁶⁵. Συχνό μάλιστα είναι το φαινόμενο στα κράτη, όπου είναι έντονο το στοιχείο της διαφθοράς, να παρέχονται κίνητρα στις επιχειρήσεις, ώστε να δρουν έξω από τα όρια της επίσημης οικονομίας. Με όποιον τρόπο και να εμφανίζονται τα περιστατικά της διαφθοράς, είναι δεδομένο ότι η τελευταία έχει άμεσες επιπτώσεις στην οικονομική και κοινωνική ζωή ενός κράτους: θετικές για κάποιους, αρνητικές για τους περισσότερους.

Πιο συγκεκριμένα, η διαφθορά επηρεάζει σε πολύ μεγάλο βαθμό την οικονομία ενός κράτους επιδεινώνοντάς την με ποικίλους τρόπους, κάποιои απ' τους οποίους είναι: η μείωση της ανάπτυξης, η μείωση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, η υψηλότερη ανισότητα αναφορικά με το εισόδημα, η αποθάρρυνση για επενδύσεις, η μείωση των άμεσων ξένων επενδύσεων, ο περιορισμός της παραγωγικότητας, της καλλιέργειας καινοτόμων ιδεών και της ανταγωνιστικότητας, η επιρροή στις αξιολογήσεις των κρατικών ομολόγων, η μείωση των επενδύσεων στον τομέα της υγείας, της εκπαίδευσης και των υποδομών, αλλά και η αύξηση της παραοικονομίας. Η διαφθορά προκαλεί, επίσης, αύξηση των δημοσίων ελλειμμάτων, και

⁵³ Schneider, Friedrich and Williams, Colin C. (2013). σελ. 33, 42, 135

⁵⁴ Schneider, Friedrich and Williams, Colin C. (2013). σελ. 10, 135

⁵⁵ -Schneider, Friedrich and Buehn, Andreas (Oct. 2013). σελ. 6

⁵⁶ Schneider, Friedrich and Enste, Dominik H. (Mar. 2000). σελ. 90

⁵⁷ Ducu, Adrian (Jun. 2013). σελ. 39

άρα του δημοσίου χρέους, με ότι αυτό μπορεί να συνεπάγεται για την οικονομία ενός κράτους. Η επίδραση της διαφθοράς στο δημόσιο χρέος επιδεινώνεται από τις αυξανόμενες κρατικές δαπάνες, τα δημοσιονομικά κενά, που δημιουργούνται, και την αύξηση του μεγέθους της παραοικονομίας. Ιδιαίτερα όσον αφορά τις δημόσιες δαπάνες, έχει επισημανθεί ότι επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό το μέγεθος της παραοικονομίας. Επιπλέον, τα φαινόμενα διαφθοράς μειώνουν την εμπιστοσύνη των πολιτών προς τις κρατικές αρχές, ωθώντας τους στο να ενεργούν παρασκηνακά ενισχύοντας τον τομέα της παραοικονομίας, από τη στιγμή που νιώθουν εξαπατημένοι και απροστάτευτοι από το νόμο⁵⁸.

Το πώς σχετίζεται η διαφθορά με την παραοικονομία μπορεί εύκολα να ερμηνευτεί, αν αναλογιστεί κανείς ότι η παραοικονομία περιορίζει την ικανότητα του κράτους να αυξήσει τις φορολογικές του εισπράξεις. Όταν τα φορολογικά έσοδα είναι λίγα και το κράτος αδυνατεί να ικανοποιήσει τις ανάγκες του, αναγκάζεται να δανειστεί. Αν όμως η κυβέρνηση είναι διεφθαρμένη, το μεγαλύτερο μέρος από αυτά που εισπράττει θα πηγαίνει στην κάλυψη δωροδοκιών και παράνομων δραστηριοτήτων, παρά στην κάλυψη κοινωνικών, ασφαλιστικών και άλλων αναγκών, και το δημόσιο χρέος ολοένα και θα αυξάνεται⁵⁹. Επιπλέον, πολύ συχνά μια κυβέρνηση δεν έχει όφελος να καταπολεμήσει τη διαφθορά, γιατί πολλοί φορολογούμενοι, οι οποίοι τη στηρίζουν, δρουν στον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας και κερδίζουν μέσα από αυτόν⁶⁰. Επομένως, η διαφθορά του δημοσίου τομέα οδηγεί σε συντήρηση και αύξηση της παραοικονομίας και ωθεί τις επιχειρήσεις και τους ιδιώτες στη δραστηριοποίηση σε αυτήν, καθώς είναι πιο κερδοφόρα για αυτούς⁶¹.

Η ερώτηση επομένως, είναι, αν η παραοικονομία και η διαφθορά λειτουργούν συμπληρωματικά ή ως υποκατάστατο η μία της άλλης. Σύμφωνα με κάποιους (Choi and Thum, Dreher, Kotsogiannis, McCorriston) οι δύο αυτές έννοιες λειτουργούν ως υποκατάστατα υπό την έννοια ότι η παραοικονομία μειώνει την τάση για δωροδοκίες⁶². Σύμφωνα με άλλους (Onnis and Tirelli⁶³, Johnson, Hindriks, Echazu and Bose) οι δύο έννοιες είναι συμπληρωματικές. Σε μελέτη του φαινομένου από την πλευρά της φορολογίας, παρατηρείται ότι στις περισσότερες περιπτώσεις ο φορολογούμενος θα συνωμοτήσει με τον επιθεωρητή, και μέσω της δωροδοκίας, θα βγουν και οι δύο κερδισμένοι. Κατ' αυτόν τον τρόπο επιβεβαιώνεται η συμπληρωματικότητα στη σχέση διαφθοράς και παραοικονομίας. Επιπλέον, δεδομένου ότι τουλάχιστον τα 2/3 των εισοδημάτων, που αποκτώνται στην παραοικονομία, διοχετεύονται στην επίσημη οικονομία και ότι σε ένα κράτος με στοιχεία διαφθοράς η επίσημη οικονομία είναι μεγαλύτερη, όταν υπάρχει παραγωγή στον ανεπίσημο τομέα, μπορεί να βγει το συμπέρασμα ότι, η παραοικονομία και η επίσημη οικονομία λειτουργούν συμπληρωματικά.

Η συμπληρωματική σχέση παραοικονομίας και διαφθοράς γίνεται εμφανής δεδομένου ότι η διαφθορά είναι απαραίτητη, ώστε να επεκταθούν οι δραστηριότητες της παραοικονομίας, αλλά και του ότι οι τελευταίες απαιτούν δωροδοκίες και ενέργειες διαφθοράς, δημιουργώντας έτσι ένα σχήμα κύκλου. Επομένως, είτε υποστηρίζεται ότι η διαφθορά δίνει ώθηση στην παραοικονομία, είτε ότι η παραοικονομία γεννά διαφθορά. Τέλος, η αύξηση της παραοικονομίας εξαρτάται απ' το νομικό και θεσμικό σύστημα μιας χώρας' όσο πιο αναποτελεσματικό και δυσκίνητο είναι τόσο περισσότερο τη βοηθά να αναπτυχθεί. Το αδύναμο δικαστικό σύστημα, που έχουν συνήθως χώρες χαμηλού

⁵⁸ Torgler, Benno and Schneider, Friedrich (2009). σελ. 231

⁵⁹ Cooray, Arusha and Schneider, Friedrich (Dec. 2013). σελ. 3, 5

⁶⁰ Schneider, Friedrich and Enste, Dominik H. (Mar. 2000). σελ. 86

⁶¹ Braşoveanu, Iulian Viorel (2013). σελ. 170

⁶² Braşoveanu, Iulian Viorel (2013). σελ. 172

⁶³ Onnis, Luisanna and Tirelli, Patrizio (Sept. 2011). σελ. 13

εισοδήματος σε αντίθεση με όσες είναι υψηλού εισοδήματος, ενισχύει τη δύναμη της παραοικονομίας, καθώς δεν υπάρχει η δυνατότητα προσφυγής σε αυτό, σε περίπτωση που εντοπιστούν παραδείγματα άσκησης άτυπων οικονομικά δραστηριοτήτων.

Αν και η σχέση διαφθοράς και παραοικονομίας δεν έχει προσδιοριστεί επακριβώς, όπως φάνηκε από τα προλεγόμενα, εντούτοις, είναι κοινώς αποδεκτό ότι η σχέση των δύο ορίζεται διαφορετικά ανάλογα με το αν πρόκειται για χώρα με χαμηλό ή με υψηλό εισόδημα. Το συμπέρασμα είναι ότι σε χώρες με χαμηλό εισόδημα η διαφθορά και η παραοικονομία λειτουργούν συμπληρωματικά, ενώ σε χώρες με υψηλό εισόδημα λειτουργεί η μία ως υποκατάστατο της άλλης. Πιο αναλυτικά, οι χώρες με υψηλό εισόδημα παρέχουν δημόσια αγαθά, όπως η ευνομία, η προστασία των πολιτών κατά τις συναλλαγές τους κλπ, γεγονός που εξασφαλίζει σε μεγάλο βαθμό το ότι δε δημιουργείται ανάγκη για προσφυγή στον άτυπο τομέα της οικονομίας. Επίσης, πλούσιες χώρες, που έχουν υψηλότερους φόρους, όπως οι Σκανδιναβικές χώρες, έχουν μικρό άτυπο τομέα οικονομίας, λόγω του χαμηλού επιπέδου διαφθοράς τους. Στις χώρες αυτές, μικρές επιχειρήσεις ή τεχνίτες, είναι συνήθως όσοι δραστηριοποιούνται στην παραοικονομία, με εξαίρεση όσους καταφεύγουν σε δωροδοκίες, κυρίως, όμως για να αποκτήσουν κάποιο πλεονέκτημα στην επίσημη οικονομία⁶⁴. Τέλος, στις χώρες με υψηλό εισόδημα υπάρχει η δυνατότητα προσφυγής στο νόμο για περιπτώσεις διαφθοράς, η ποιοτική λειτουργία των θεσμών και οι κυβερνητικές δαπάνες για κοινό όφελος, επομένως μειώνεται σε σημαντικό βαθμό η πιθανότητα αύξησης της παραοικονομίας⁶⁵.

Όσον αφορά τις χώρες με χαμηλό εισόδημα, σε αντίθεση με αυτές με το υψηλό εισόδημα, αναμένεται πιο έντονη δραστηριοποίηση στον τομέα της άτυπης οικονομίας⁶⁶. Τα κοινωνικά αγαθά, που παρέχονται στις ανεπτυγμένες χώρες, στις αναπτυσσόμενες είτε είναι ανεπαρκή, είτε δεν παρέχονται καθόλου, αναγκάζοντας τους ανθρώπους να ενεργούν παρασκηνακά για να καλύψουν τις ανάγκες τους. Η προσφυγή στην παραοικονομία είναι ιδιαίτερα αυξημένη για μικρές επιχειρήσεις και μεμονωμένα πρόσωπα, αλλά και για μεγάλες επιχειρήσεις. Επειδή, όμως, οι μεγάλες επιχειρήσεις είναι εύκολο να εντοπιστούν ότι ενεργούν παράνομα, καταφεύγουν στις δωροδοκίες προς τους αρμόδιους ελεγκτές για να καλυφθούν, ενισχύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό την παραοικονομία.

Οι απόψεις φαίνεται να δίστανται όσον αφορά το θέμα της διαφθοράς. Κάποιοι θεωρούν ότι η επίδρασή της, εν τέλει, είναι θετική, καθώς η διαφθορά, ως φόρος στα εκ των υστέρων κέρδη, μπορεί γενικά να ευνοήσει την είσοδο νέων προϊόντων και την τεχνολογία, ενώ υπό άλλες συνθήκες θα απαιτούνταν κάποιο κόστος για συμβούν τα παραπάνω. Άλλοι πάλι υποστηρίζουν ότι η σχέση ανάμεσα στη διαφθορά και τις επενδύσεις ή το ΑΕΠ έχει αρνητικό πρόσημο⁶⁷. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι διεθνείς οργανισμοί, όπως για παράδειγμα η Παγκόσμια Τράπεζα, αναφέρονται στη διαφθορά χαρακτηρίζοντάς την ως το μεγαλύτερο εμπόδιο για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη⁶⁸. Επομένως, αν η διαφθορά επηρεάζει αρνητικά την οικονομική ανάπτυξη, η παραοικονομία, ως έναν απ' τους τομείς, όπου δρα και εμφανίζεται η διαφθορά, έχει και αυτή αρνητική επίδραση στην ανάπτυξη. Συμπερασματικά, τα αποτελέσματα των μελετών υποδεικνύουν ότι στις χώρες με μεγαλύτερο δείκτη διαφθοράς στην επίσημη οικονομία είναι πιο ανεπτυγμένος ο τομέας της παραοικονομίας και, επομένως, επηρεάζεται αρνητικά σε μεγαλύτερο βαθμό το επίσημο

⁶⁴ Choi, Jay Pil and Thum Marcel (Aug. 2005). σελ. 824

⁶⁵ Schneider, Friedrich and Buehn, Andreas (Oct. 2009). σελ. 30-31

⁶⁶ Lalountas, Dionisios A., Manolas, George A. and Vavouras, Ioannis S. (Feb. 2011). σελ. 638

⁶⁷ Schneider, Friedrich and Enste, Dominik H. (Mar. 2000). σελ. 90

⁶⁸ Dreher, Axel, Kotsogiannis, Christos and McCriston, Steve (2009). σελ. 774

2.10 ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

Με το πέρασμα των ετών όλο και περισσότερες διατάξεις και νόμοι προκύπτουν από το Υπουργείο Οικονομικών. Το κράτος μέσα από αυτά παρεμβαίνει με αμεσότητα στα εισοδήματα και τα κέρδη των επιχειρήσεων και των εταιρειών. Νέοι φόροι, νέοι συντελεστές φορολογίας, νέα μέτρα συνάδουν σε υπέρμετρο φορολογικό βάρος με αποτέλεσμα ολοένα και περισσότερες επιχειρήσεις να αδυνατούν να συνεχίσουν να κλείνουν ή να διαφεύγουν σε άνομους τρόπους και λύσεις αντιμετώπισης της υψηλής φορολογίας. Οι φόροι αποθαρρύνουν την δραστηριότητα των συναλλαγών και της αγοραστικής δύναμης που θα είχε σε άλλη περίπτωση η εμπορική συναλλαγή. Με αποτέλεσμα η πωλούμενη ποσότητα ενός φορολογούμενου αγαθού ή μιας υπηρεσίας να μειώνεται δραματικά και με την συνοχή της αυξημένης φορολογίας να μην δίνεται απόσβεση των δαπανών που έχουν χρησιμοποιηθεί για την ολοκλήρωση του αγαθού ή της υπηρεσίας και κάθε χρόνο να καλούνται οι ιδιοκτήτες επιχειρήσεων και οι ελεύθεροι επαγγελματίες να πληρώνουν μέχρι και το 70% του αποθεματικού που έχουν συγκεντρώσει και μαζί με τα έξοδα (ΔΕΗ, ΟΤΕ , νερό κλπ) να μην μένει το αποθεματικό που θα επιθυμούσαν στα ταμεία τους και να αναγκάζονται σε πολλές περιπτώσεις να κλείνουν τις επιχειρήσεις τους ή να ακυρώνουν (παλιός τρόπος ακύρωσης καθώς αυτό έχει αλλάξει από τα τέλη του 2012 με αρχή της διάταξης 01/01/2013 καθώς όλα γίνονται ηλεκτρονικά τα μπλοκ και τα στοιχεία τους , διότι δεν μπορούν να δηλώσουν απώλεια καθώς από 1/1/2014 το πρόστιμο ανέρχεται στα 2.500,00€, εκτός αν αποδείξουν ότι τα έχουν χάσει σε παρελθόντα ημερομηνία αυτής. Αποδεικνύεται έτσι πως το Δημόσιο έτρεφε φρούδες ελπίδες και ευελπιστούσε σε έσοδα εκατομμυρίων ευρώ από τις φορολογικές παραβάσεις του πολίτη-«μαρίδα» καθώς των «μεγάλων» πολιτών τα χρήματα πολύ δύσκολα θα τα αγγίξει.⁷⁰

Στην απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας η οποία εκδόθηκε με αφορμή την περίπτωση του κ. Μητρόπουλου ξεκαθαρίζεται πως «η παράταση των προθεσμιών για την 10ετη παραγραφή αρχικά με το νόμο 3888/2010 και περαιτέρω με τους νόμους 4002/2011 και 4098/2012, αντιβαίνει στις αρχές της ασφάλειας δικαίου και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του διοικουμένου που επιβάλλουν τη σαφή διατύπωση των κανόνων δικαίου.

Επιπλέον, στην απόφαση του ΣΤΕ επισημαίνεται ότι «δεν εμποδίζεται η φορολογική αρχή, έχοντας διενεργήσει στο παρελθόν έλεγχο στα βιβλία και στοιχεία του επιτηδευματία για ορισμένη χρήση (και έχοντας ακόμη εκδώσει και πράξη επιβολής προστίμου για παραβάσεις που διαπιστώθηκαν κατά τη χρήση αυτή), να επανέλθει και ανεξάρτητα από την οριστικοποίηση της φορολογικής εγγραφής στις προβλεπόμενες φορολογίες, να διενεργήσει επαναληπτικό έλεγχο των βιβλίων και στοιχείων για την ίδια χρήση και ακολούθως να εκδώσει (και άλλη) πράξη επιβολής προστίμου για άλλες παραβάσεις που τυχόν διαπιστώνονται κατά τον έλεγχο αυτό.

⁶⁹ -Schneider, Friedrich and Enste, Dominik H. (Mar. 2000). σελ. 91

⁷⁰ Διαθέσιμο στις σελίδες: www.taxheaven.gr , www.epixeirisi.gr τροποποίηση διάταξης ΠΔ186/1992.

Στην συνέχεια το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, υπογραμμίζει: «Η αρχή της ασφάλειας δικαίου, η οποία απορρέει από την αρχή του κράτους δικαίου και ιδίως από τις διατάξεις των άρθρων 2 παρ.1 και 25 παρ. 1 του Συντάγματος και ειδικότερη εκδήλωση της οποίας αποτελεί η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του διοικουμένου, επιβάλλει, ιδίως, τη σαφήνεια και την προβλέψιμη εφαρμογή των διατάξεων και πρέπει να τηρείται με ιδιαίτερη αυστηρότητα, όταν πρόκειται για διατάξεις που μπορούν να έχουν σοβαρές οικονομικές επιπτώσεις στους ενδιαφερόμενους. Η ως άνω θεμελιώδης αρχή απαιτεί η κατάσταση του φορολογουμένου, όσον αφορά την εκ μέρους του τήρηση των κανόνων της φορολογικής νομοθεσίας, να μην μπορεί να τίθεται επ' αόριστον εν αμφιβόλω.⁷¹

2.11 ΠΛΗΡΩΜΗ ΜΕ ΜΕΤΡΗΤΑ / ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΕΙΣ

Η παράνομη οικονομική δραστηριότητα είναι άμεσα συνυφασμένη με την πληρωμή με μετρητά. Η πληρωμή για αγαθά και υπηρεσίες με μετρητά, βοηθά την εξάπλωση της παραοικονομίας, καθώς οι συναλλαγές με μετρητά είναι κατά βάση ανώνυμες και δε μπορούν να εντοπιστούν εύκολα. Η πληρωμή των μισθών στη μαύρη εργασία γίνεται με μετρητά και πολλοί είναι εκείνοι που δουλεύουν χωρίς να έχουν δηλωθεί και ασφαλιστεί, με σκοπό να αποκτήσουν χρήματα, τα οποία δε θα χρειαστεί να «μοιραστούν» με το κράτος. Επιπροσθέτως, η συμμετοχή στον επίσημο τομέα της οικονομίας συνεπάγεται πλήρη συμμετοχή στο φορολογικό σύστημα, και άρα απώλεια εσόδων και καταθέσεων. Στον αντίποδα, η συμμετοχή στον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας, όπου δε γίνεται δήλωση του εισοδήματος των ιδιωτών και των επιχειρήσεων, εξασφαλίζει σε αυτούς τη δυνατότητα να κρατούν ανέπαφες τις αποταμιεύσεις τους - ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικής ύφεσης - και να διαθέτουν τα χρήματά τους όπου επιθυμούν, αποφεύγοντας φόρους και κρατικές πληρωμές κοινωνικού χαρακτήρα.

2.12 ΑΠΟΤΡΟΠΗ / ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΥ

Σύμφωνα με την παραδοσιακή οικονομική θεωρία, η καταπολέμηση της παραοικονομίας συνδέεται με τη θεωρία περί της μη συμμόρφωσης όσον αφορά την καταβολή φόρων και με τη θεωρία της αποτροπής, αν και για την τελευταία είναι πολύ λίγα τα διαθέσιμα στοιχεία (σχετικά με ποινές, πρόστιμα, ελέγχους), διότι η συλλογή τους, ακόμη και για τις χώρες του ΟΟΣΑ, είναι πολύ δύσκολη. Πάντως, εξετάζοντας ένα μικρό δείγμα από εμπειρικά στοιχεία, φαίνεται ότι τα πρόστιμα και η τιμωρία δεν ασκούν αρνητική επίδραση στην παραοικονομία στο βαθμό που να αποτρέπουν τη συμμετοχή σε αυτή, σύμφωνα με κάποιους. Μπορεί μεν η συμμετοχή και η δραστηριοποίηση στον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας να είναι παράνομη, όμως, όσο μειώνονται οι πιθανότητες για κάποιον να «πιαστεί», τόσο πιο εύκολα θα αποφασίσει να δράσει παράνομα. Το ίδιο θα συμβεί σε περίπτωση που οι ποινές είναι μικρές και άρα το ρίσκο γίνεται αυτομάτως μικρότερο. Στον αντίποδα, σύμφωνα με άλλους, αν οι πιθανότητες εντοπισμού των παράνομων οικονομικών ενεργειών είναι πολλές, τότε οι δρώντες απέχουν απ' την παραοικονομία.

⁷¹ Διαθέσιμο στο: http://www.pronews.gr/oikonomia/elliniki-oikonomia/463965_apofasi-stathmos-aposte-terma-oi-aythairetoi-eleghoi-tis

2.13 ΕΠΙΣΗΜΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ (ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΟΥΣ ΥΦΕΣΗΣ)

Η επίσημη οικονομία επηρεάζει την παραοικονομία και ενισχύει το μέγεθός της, όταν η ίδια βρίσκεται σε ύφεση. Σε καιρούς που η επίσημη οικονομία είναι υγιής, οι άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα να διεκδικήσουν καλύτερες θέσεις εργασίας και καλύτερους μισθούς, αυξάνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο το εισόδημά τους και βελτιώνοντας τις συνθήκες διαβίωσής τους. Αντίθετα, σε περιόδους οικονομικής ύφεσης και κρίσεων, οι άνθρωποι καταφεύγουν στον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας για να εξασφαλίσουν τα προς το ζην και να αναπληρώσουν το χαμένο τους εισόδημα⁹³. Τα δημοσιονομικά κενά, που δημιουργούνται λόγω της αύξησης των δημοσίων ελλειμμάτων, και άρα του δημόσιου χρέους ενισχύουν τη μακροοικονομική αστάθεια, η οποία με τη σειρά της θρέφει την παραοικονομία.

Συγκεκριμένα, η υποτίμηση του εθνικού νομίσματος και ο υψηλός πληθωρισμός διευκολύνουν την πραγματοποίηση των συναλλαγών, χωρίς το βάρος των φόρων, κάνουν ελκυστικές τις συναλλαγές με ξένα νομίσματα, υποβαθμίζουν την αξία των συσσωρευμένων φορολογικών χρεών και των ποινών για αυτά και κάνουν τη διαφυγή απ' τις φορολογικές αρχές πολύ πιο εύκολη. Στο σημείο αυτό πρέπει να ειπωθεί ότι από τη στιγμή που το κατά κεφαλήν ΑΕΠ παρέχει στοιχεία για το πόσο πλούσιο είναι ένα κράτος, η υπόθεση λέει ότι όσο υψηλότερο είναι το κατά κεφαλήν εισόδημα μιας χώρας, τόσο μικρότερο είναι το μέγεθος της παραοικονομίας. Αυτό δικαιολογείται από την άποψη ότι μια χώρα, της οποίας οι πολίτες είναι έχουν ένα καλό εισόδημα, έχουν τη δυνατότητα να πληρώνουν φόρους, οι οποίοι τους ανταποδίδονται με τη μορφή καλύτερων αγαθών και υπηρεσιών από το κράτος.

2.14 ΜΕΓΕΘΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ / ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Όπως έχει σημειωθεί, το μέγεθος του πληθυσμού, όπως και ο βαθμός της αστικοποίησης αποτελούν παράγοντες, που επηρεάζουν το μέγεθος της παραοικονομίας ενός κράτους. Τα στοιχεία δείχνουν ότι σε ένα κράτος με συνεχώς αυξανόμενο πληθυσμό, το φορολογικό σύστημα θα είναι προσανατολισμένο στο να εντοπίσει περισσότερους παραβάτες, γεγονός που ίσως ωθήσει περισσότερα άτομα στον άτυπο τομέα της οικονομίας. Επίσης, η ανωνυμία, που προσφέρουν οι αστικές περιοχές, βοηθά ώστε να μειωθεί η εμπιστοσύνη προς το κράτος και τις ενέργειές του, και να αυξηθεί η παράνομη δραστηριοποίηση. Επομένως, φαίνεται ότι όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός της αστικοποίησης, αλλά και το μέγεθος του πληθυσμού ενός κράτους, τόσο πιο ανεπτυγμένος είναι ο τομέας της παραοικονομίας⁷².

2.15 ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Η παραοικονομία είναι άμεσα συνυφασμένη με τον παράγοντα της παρανομίας, επομένως, η αύξηση του αριθμού των καταγεγραμμένων εγκλημάτων, αποτελεί κατά πολλούς αίτιο για την διόγκωση του ανεπίσημου τομέα της οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα, η αύξηση των εγκληματικών δραστηριοτήτων από τη μία οδηγεί σε μείωση της ηθικής συμπεριφοράς των πολιτών ενός κράτους, και από την άλλη, μέσα από αυτό, φαίνεται η

⁷² Torgler, Benno and Schneider, Friedrich (Jan. 2007). σελ. 18

αναποτελεσματικότητα της αστυνομίας για την αντιμετώπιση των εγκλημάτων. Υπό μία έννοια, ο ρόλος της αστυνομίας και της προστασίας που αυτή παρέχει μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την αξιολόγηση του «κόστους» της συμμετοχής των πολιτών σε παράνομες οικονομικές δραστηριότητες⁷³. Επιπλέον, ένας από τους τομείς, που αναπτύσσονται, λόγω της αύξησης της εγκληματικότητας, είναι εκείνος του ξεπλύματος μαύρου χρήματος, ο οποίος με τη σειρά του καλεί σε μεγαλύτερη κυκλοφορία μετρητών στην αγορά⁷⁴. Αυτό με τη σειρά του βοηθά στην ανάπτυξη της παραοικονομίας, καθώς όπως έχει ήδη ειπωθεί, οι συναλλαγές με μετρητά ενισχύουν τις παράνομες οικονομικές δραστηριότητες. Τόσο οι παραπάνω βλαπτικές επενέργειες της φοροδιαφυγής υπό ευρεία έννοια επί αυτών των ιδίων των θεμελίων του οικονομικού και κοινωνικού συστήματος, όσο και οι κατηγορίες των προσώπων, που φέρονται κατά τεκμήριο ως βασικοί δράστες της (επιχειρήσεις, ελεύθεροι επαγγελματίες), παρέχουν μία εύλωτη εξήγηση για το γεγονός, ότι η φορολογική εγκληματικότητα συγκαταλέγεται σταθερά και ομόφωνα από την ποινική θεωρία στο «σκληρό πυρήνα» των οικονομικών εγκλημάτων, και μάλιστα ανεξάρτητα από το αν ως αφετηρία για τον προσδιορισμό της έννοιας της οικονομικής εγκληματικότητας τίθεται μία «προσωποπαγής» ή μία πραγματική αντίληψη.

2.16 ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

Η παγκοσμιοποίηση, η οποία αναφέρεται γενικά στη μείωση των εμπορικών φραγμών, στην απελευθέρωση των εξωτερικών ροών κεφαλαίου και τις άμεσες ξένες επενδύσεις, στη διάχυση της τεχνολογίας και της διεθνούς μετανάστευσης των επιχειρήσεων και του εργατικού δυναμικού, έχει επωμιστεί μερίδιο ευθύνης για την εξάπλωση της παραοικονομίας. Η δραστηριοποίηση των επιχειρήσεων σε άλλες χώρες, όπου μπορούν να βρουν φθηνό εργατικό δυναμικό, δίνει ώθηση στο παραεμπόριο, αλλά και στην αδήλωτη εργασία, μειώνοντας το κόστος για τις επιχειρήσεις και καθιστώντας τις ευκολότερα ανταγωνιστικές έναντι άλλων. Από τη μεριά τους, οι συχνά ανειδίκευτοι, άνεργοι εργάτες ενδιαφέρονται για την απόκτηση χρημάτων για την επιβίωσή τους, χωρίς να τους απασχολούν οι επιπτώσεις της παραοικονομίας⁷⁵.

Εν κατακλείδι, όσον αφορά τα αίτια της παραοικονομίας, γεγονός είναι πως δεν υπάρχει μία ομόφωνη απάντηση ως προς την ιεράρχηση των παραγόντων σχετικά με το ποιος παίζει μεγαλύτερο ρόλο στην αύξηση του μεγέθους της παραοικονομίας. Οι απόψεις διαφέρουν ανάλογα με το μελετητή ή τη μέθοδο, που χρησιμοποιείται για τη μέτρηση του μεγέθους του ανεπίσημου τομέα της οικονομίας. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι τα αίτια που προκαλούν την αύξηση της παραοικονομίας διαφέρουν ανάλογα με το επίπεδο ανάπτυξης της εκάστοτε χώρας. Πιο συγκεκριμένα, το υψηλότερο επίπεδο κανονιστικών ρυθμίσεων και των φόρων στις ανεπτυγμένες και στις υπό μετάβαση οικονομίες ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για το μέγεθος της παραοικονομίας, ενώ στις αναπτυσσόμενες οικονομίες, όπου οι κανονιστικές ρυθμίσεις είναι λιγότερες, οι τελευταίες δεν παίζουν τόσο σημαντικό ρόλο στην παραοικονομία. Όσον αφορά την ανεργία, παρατηρείται ότι στις αναπτυσσόμενες οικονομίες δεν επηρεάζει ιδιαίτερα την παραοικονομία, σε αντίθεση με τις υπό μετάβαση οικονομίες και κυρίως τις χώρες του ΟΟΣΑ, όπου η ανεργία αποτελεί καθοριστικό

⁷³ Dell' Anno, Robert (2003). σελ. 12

⁷⁴ Ardizzi, Guerino, Petraglia, Carmelo, Piacenza, Massimiliano, Schneider, Friedrich and Turati, Gilberto (Mar. 2013). σελ. 8

⁷⁵ Elgin, Ceyhan and Schneider, Friedrich (2013). σελ. 3, 15

παράγοντα για το μέγεθος της παραοικονομίας⁷⁶. Τέλος, η φοροαποφυγή, η διαφθορά και η έλλειψη εμπιστοσύνης προς το κράτος και το πολιτικό σύστημα απ' την πλευρά των πολιτών, αυξάνει το μέγεθος της ανεπίσημης οικονομικής δραστηριότητας για τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες⁷⁷.

Δεν είναι εφικτό μια χώρα σαν την Ελλάδα να ακολουθεί τη ροή της παγκοσμιοποίησης και οι κρατικοί φορείς να μην νοιάζονται για την εξέλιξη της εμπορικά και στο οικονομικό καθεστώς της ρίχνοντας σχεδόν κάθε μέρα νέο φορολογικό καθεστώς. Δεν υπάρχουν οι κατάλληλες υποδομές ώστε να τα ενστερνιστούμε σαν χώρα και να προσπαθούμε με άκαιρους και άνομους τρόπους να ακολουθούμε τη παγκοσμιοποίηση και μεγαλύτερες χώρες με καλύτερο πολιτικό, οικονομικό και δημοσιονομικό σύστημα όπως είναι αυτά της Γαλλίας, Ιταλίας, Γερμανίας κλπ. Δεν υπάρχει η παιδεία, η εκπαίδευση, η σωστή πληροφόρηση μέσα από διαλέξεις, σεμινάρια και πιστοποιημένα κέντρα όπως γίνεται στο εξωτερικό. Ούτε η πολιτική κατάσταση μπορεί να αναλάβει την εξάπλωση της παραοικονομίας στη χώρα μας καθώς δεν αναλαμβάνουν καμία ευθύνη και προσπαθούν να αποποιούνται τις ευθύνες τους.

2.17 ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΕΣ ΑΙΤΙΕΣ

Ο κάθε φορολογούμενος στην Ελλάδα έχει οπωσδήποτε βρεθεί αντιμέτωπος με τη δαιδαλώδη γραφειοκρατία, ακόμη και για μια απλή συναλλαγή του με τη Φορολογική Διοίκηση, αλλά και με το Δημόσιο εν γένει.

Όπως έχει παρατηρηθεί και από τον ΟΟΣΑ⁷⁶, μία από τις αιτίες της αναποτελεσματικής λειτουργίας της Διοίκησης, που συνακόλουθα οδηγεί στον μη έγκαιρο και ελλιπή εντοπισμό των φορολογικών παραβάσεων και περιστατικών φοροδιαφυγής, είναι η οργάνωση του δημοσίου τομέα. Υπάρχουν πάρα πολλές εσωτερικές διαδικασίες προκειμένου να δράσει η Φορολογική Διοίκηση, με αρμοδιότητες διασκορπισμένες σε διάφορες υπηρεσίες και φορείς, ακόμη και μεταξύ διαφορετικών Υπουργείων. Η Διοίκηση, δεδομένου ότι ενεργεί μόνο στο πλαίσιο εκείνο στο οποίο εκ του νόμου προβλέπεται η δράση της, φαίνεται ότι αναλώνεται στην τήρηση διαδικασιών που προβλέπονται σε πολυάριθμα νομοθετήματα, αντί να επικεντρώνεται στην επίτευξη αποτελεσμάτων.

Χαρακτηριστικό της υπέρμετρης τυπολατρίας μέσα στην οποία δρα η Διοίκηση είναι ο μεγάλος αριθμός νομοθετημάτων και υπουργικών αποφάσεων που εκδόθηκαν με θέμα τον καθορισμό αρμοδιοτήτων στο Υπουργείο Οικονομικών. Συγκεκριμένα, μόνο για το Υπουργείο Οικονομικών, 537 αρμοδιότητες έχουν καθοριστεί ή/και τροποποιηθεί μέσω νόμου, 1.449 μέσω προεδρικών διαταγμάτων και 284 μέσω υπουργικών αποφάσεων κατά την περίοδο 1996-2011. Στο σύνολο της Διοίκησης, μάλιστα, αντιστοιχούν 2.890 καθορισμοί/τροποποιήσεις αρμοδιοτήτων μέσω νόμο, 11.018 μέσω προεδρικών διαταγμάτων και 3.191 μέσω υπουργικών αποφάσεων, έτσι ώστε να σημειώνονται κατά μέσο όρο 1.140 αλλαγές αρμοδιοτήτων εντός της Διοίκησης ανά έτος⁷⁷.

Η τυπολατρική προσέγγιση με την οποία ενεργεί η Διοίκηση, σε συνδυασμό με τους αλληπάλληλους επανακαθορισμούς αρμοδιοτήτων, μεγεθύνουν το χάσμα μεταξύ των τυπικών διαδικασιών από τη μία και της πραγματικότητας από την άλλη, δυσχεραίνοντας την αποτελεσματική λειτουργία της Διοίκησης τόσο για τους ίδιους τους υπαλλήλους της, όσο και για τους φορολογουμένους που συναλλάσσονται με αυτή.

⁷⁶ Schneider, Friedrich, Buehn, Andreas and Montenegro, Claudio E. (Jul. 2010). σελ. 16

⁷⁷ Eilat, Yair and Zinnes, Clifford (2002). σελ. 1236

Η δυσλειτουργία της Φορολογικής Διοίκησης επιδεινώνεται από την ελλιπή και ανεπαρκή οργάνωση του ανθρώπινου δυναμικού τους, όπως έχει παρατηρηθεί και από τον ΟΟΣΑ⁷⁸. Η Φορολογική Διοίκηση επανδρώνεται από εργατικό δυναμικό με περιορισμένες – σε αρκετές περιπτώσεις– τεχνικές ικανότητες και προσόντα. Επίσης, σε πολλές περιπτώσεις η Φορολογική Διοίκηση εμφανίζεται υπό στελεχωμένη, ενώ οι αρμοδιότητες δεν κατανέμονται ισομερώς μεταξύ του υφιστάμενου προσωπικού, από πλευράς λειτουργικότητας και γεωγραφικής κατανομής ανά τη χώρα.

Το ανθρώπινο δυναμικό της Φορολογικής Διοίκησης χαρακτηρίζεται επίσης και από έλλειψη κινήτρου για τη βελτιστοποίηση της εκτέλεσης των καθηκόντων του, με αποτέλεσμα ο εντοπισμός και η πάταξη του φαινομένου της φοροδιαφυγής να παρεμποδίζονται. Σημαντικό ρόλο στην έλλειψη κινήτρου έπαιξε και η περικοπή των αποδοχών των υπαλλήλων, που επήλθε κατά τα τελευταία χρόνια, στο πλαίσιο της δημοσιονομικής πολιτικής (εφαρμογή μνημονιακών διατάξεων). Είναι γεγονός ότι οι αποδοχές των υπαλλήλων της Φορολογικής Διοίκησης σε άλλες ανεπτυγμένες χώρες ανέρχονται περίπου στο 134% του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, ενώ στην Ελλάδα ανέρχεται μόλις στο 50% του κατά κεφαλήν ΑΕΠ⁷⁹.

Κατά τα τελευταία χρόνια, έχουν γίνει προσπάθειες για τη δημιουργία μιας πιο αποτελεσματικής Φορολογικής Διοίκησης. Ωστόσο, πολλές από αυτές δεν απέφεραν τα αναμενόμενα αποτελέσματα και πιθανότατα συνέβαλαν στην επιδείνωση της ήδη αναποτελεσματικής της λειτουργίας. Χαρακτηριστικά, αναφέρεται η περίπτωση της σύστασης της ΔΟΥ Μεγάλων Επιχειρήσεων το 2011, με σκοπό να συγκεντρώσει τις μεγάλες επιχειρήσεις στη χώρα. Η όλη διαδικασία μεταφοράς των φακέλων των επιχειρήσεων στη νεοσυσταθείσα ΔΟΥ κράτησε πολλούς μήνες και με σημαντικές απώλειες (πολλά έγγραφα, φάκελοι και πληροφορίες χάθηκαν κατά τη μεταφορά), ενώ παρατηρήθηκαν σημαντικές οργανωτικές δυσλειτουργίες, καθώς καθορίστηκαν ξανά πλήρως τα υπηρεσιακά καθήκοντα του προσωπικού που, πλέον, στελέχωνε την προαναφερθείσα ΔΟΥ. Μέχρις ότου φορολογούμενοι και Φορολογική Διοίκηση να προσαρμοστούν στη νέα κατάσταση, καταργήθηκε διά νόμου η λειτουργία της εν λόγω ΔΟΥ, η οποία μετατράπηκε σε ελεγκτικό κέντρο και φέρει την ονομασία Κέντρο Ελέγχου Μεγάλων Επιχειρήσεων. Ως αποτέλεσμα, αναδιανεμήθηκε εκ νέου η αρμοδιότητα της ΔΟΥ Μεγάλων Επιχειρήσεων στις αρμόδιες τοπικές ΔΟΥ των επιχειρήσεων και ανακαθορίστηκαν πλήρως τα υπηρεσιακά καθήκοντα του ανθρώπινου δυναμικού.

Σύμφωνα με παραδοχές της ίδιας της Φορολογικής Διοίκησης, κατά το έτος 2015 αναδείχθηκαν δυσλειτουργίες σχετικά με την οργανωτική δομή της ΓΓΔΕ, που αφορούσαν κυρίως την ανάγκη διαχωρισμού των αρμοδιοτήτων σε τμήματα περιφερειακών υπηρεσιών (π.χ. Τμήμα Φορολογικής Συμμόρφωσης στις ΔΟΥ), σε συνδυασμό με την ανάγκη δημιουργίας νέων τμημάτων/γραφείων, κατάργησης υφιστάμενων (π.χ. Γραφείο Αυτοκινήτων στις ΔΟΥ) και συγχώνευσης και μεταφοράς αρμοδιοτήτων. Επιπλέον, γνωστοποιήθηκε η έλλειψη συντονισμού των υπηρεσιών της Κεντρικής Διοίκησης, καθώς και τα προβλήματα που ανέκυψαν στην ηλεκτρονική επικοινωνία.

Προβλήματα οργάνωσης παρατηρούνται και όσον αφορά το ανθρώπινο δυναμικό των υπηρεσιών, με χαρακτηριστικότερα εκείνα της ανισοκατανομής του προσωπικού και της ελλιπούς στελέχωσης ορισμένων μονάδων και τμημάτων, όπως τα δικαστικά τμήματα των ΔΟΥ, που στερούνται έμπειρων νομικών.

Επιπροσθέτως, χαρακτηριστικό των οργανωτικών / γραφειοκρατικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει η Φορολογική Διοίκηση είναι και οι φορολογικές υποθέσεις – ενδικοφανείς προσφυγές που σωρηδόν κατατίθενται ενώπιον της Διεύθυνσης Επίλυσης Διαφορών (ΔΕΔ)⁸⁰. Η Διεύθυνση αυτή θεσπίστηκε προκειμένου να επιλύει άμεσα τις φορολογικές υποθέσεις (ή, τουλάχιστον, αυτές που επιδέχονται άμεση επίλυση), καθώς και να λειτουργεί ως στάδιο προελέγχου σε υποθέσεις που πρόκειται να εισαχθούν ενώπιον της Δικαιοσύνης, με απώτερο στόχο την αποσυμφόρηση των Διοικητικών Δικαστηρίων.

Στη Διεύθυνση Επίλυσης Διαφορών συγκεντρώνεται καθημερινά σωρεία φορολογικών υποθέσεων, οι οποίες πρέπει να κριθούν εντός 120 ημερών (κατόπιν επιμήκυνσης της προθεσμίας από 60 ημέρες, όπως προβλεπόταν αρχικά), ειδάλλως οι σχετικές προσφυγές των φορολογουμένων απορρίπτονται σιωπηρώς. Το Μάρτιο του 2016 δόθηκαν στη δημοσιότητα από τη ΓΓΔΕ τα στατιστικά στοιχεία εργασιών της Διεύθυνσης Επίλυσης Διαφορών (πρώτο τρίμηνο του 2016), από τα οποία αποδεικνύεται όχι μόνον ο ασύλληπτος αριθμός των φορολογικών υποθέσεων που συγκεντρώνονται στη ΔΕΔ, αλλά και ο αριθμός των υποθέσεων που απορρίπτονται σιωπηρώς, εξαιτίας της εκπνοής της προβλεπόμενης από το νόμο προθεσμίας εξέτασής τους. Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο τρίμηνο του 2016 παραπέμφθηκαν στη ΔΕΔ 2.051 υποθέσεις, ενώ ήταν ήδη εκκρεμείς 2.062. Κατά την εν λόγω περίοδο, ολοκληρώθηκαν 2.147 υποθέσεις, από τις οποίες μόνον 98 έκαναν δεκτή την προσφυγή (εν μέρει ή εν συνόλω). Αντιθέτως, 1.228 προσφυγές απορρίφθηκαν, ενώ 821 προσφυγές δεν εξετάστηκαν, εξαιτίας της εκπνοής της προβλεπόμενης από το νόμο προθεσμίας εξέτασής τους. Συνεπώς, από τις προσφυγές που εξετάστηκαν, μόνον το 7,4% αυτών έγιναν δεκτές (τουλάχιστον εν μέρει) από τη ΔΕΔ, ενώ το 92,6% αυτών απορρίφθηκαν (ρητώς ή σιωπηρώς). Συνολικά για το έτος 2016, το 52,06% των υποθέσεων παραπέμφθηκαν προς τελική κρίση ενώπιον των δικαστηρίων⁵⁸. Ως αποτέλεσμα της όλης διαδικασίας, εξάγεται το συμπέρασμα ότι, ακόμη και σε υποθέσεις φοροδιαφυγής, η τελική εκδίκαση μιας υπόθεσης και η επιβολή ενδεχόμενης τιμωρίας μπορεί να καθυστερήσουν σημαντικά, έχοντας βέβαια ως άμεσο αντίκτυπο και την αναποτελεσματική είσπραξη των οφειλόμενων φόρων και προστίμων.

76 OECD (2013), Economic Surveys: Greece 2013, OECD Publishing, σελ. 81.

77 OECD (2011), Public Governance Reviews, Greece, Review of the Central Administration, OECD Publishing, σελ. 51.

78 OECD (2013), Economic Surveys: Greece 2013, OECD Publishing, σελ.81.

OECD (2011), Public Governance Reviews, Greece, Review of the Central Administration, OECD Publishing, σελ.

79 IMF (2013), Greece selected issues(IMF Country Report No. 13/155), σελ. 31.

80 Η διοικητική επίλυση φορολογικών διαφορών προβλέπεται στο άρθρο 63 του Ν. 4174/2013 (Κώδικας Φορολογικής Διαδικασίας). Η Διεύθυνση Επίλυσης Διαφορών είναι αρμόδια για τη διοικητική επίλυση υποθέσεων από 1.1.2014 και εντεύθεν. Προγενέστερα, αντίστοιχες επιτροπές λειτουργούσαν στο πλαίσιο των διατάξεων 70Α και 70Β του Ν. 2238/1994.

ΚΕΦΑΛΙΑΙΟ 3:

ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΙΔΡΟΥΝ ΑΘΡΟΙΣΤΙΚΑ ΣΤΗΝ ΥΠΑΡΞΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Οι παράγοντες αυτοί ενδεικτικά είναι :

- 1) Το μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού.
- 2) Το επίπεδο της φορολογικής επιβάρυνσης του ατόμου σε σχέση με το εισόδημα του. Ο τρόπος κατανομής των φορολογικών βαρών.
- 3) Η διάρθρωση του φορολογικού συστήματος.
- 4) Ο τρόπος διαχείρισης του δημόσιου χρήματος.
- 5) Ο βαθμός οργάνωσης της αγοράς και των επιχειρήσεων.
- 6) Το ύψος των ποινών που επιβάλλονται.
- 7) Η ικανότητα της φορολογικής αρχής.

3.1 ΕΡΕΥΝΑ ΠΑΝΩ ΣΤΟ ΠΩΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΕΤΑΙ Η ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.

Στην Ελλάδα, υπάρχει μια ανιδιοτελής σχέση φόρων και φορολογούμενων. Το πρόβλημα της μη καταβολής φόρων έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις και στις τρεις μορφές που συναντάται στην παγκόσμια οικονομία, τη φοροδιαφυγή, τη φόρο-αποφυγή και την παραοικονομία. Σύμφωνα με Έρευνα του Ο.Ε.Ε. και του Τμήματος Στατιστικής του Οικ. Παν. Αθηνών του 2010 με θέμα «Μέτρηση της Φορολογικής Συνείδησης» διαπιστώθηκε ότι:

- 8 στους 10 ερωτηθέντες εκτιμούν ότι οι φορολογούμενοι που φοροδιαφεύγουν το πραγματοποιούν επειδή «υπάρχει μικρή πιθανότητα εντοπισμού τους» από τις φοροελεγκτικές αρχές που είναι αρμόδιες για την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής.
- 1 στους 5 είναι διατεθειμένος να πάρει το ρίσκο της απόκρυψης των εισοδημάτων του, έστω και αν γνωρίζει ότι είναι πολύ πιθανό να εντοπισθεί από τις φορολογικές αρχές
- Σχεδόν 1 στους 2 των ερωτηθέντων πιστεύει ότι «αν θελήσει να αποκρύψει τα εισοδήματά του από την εφορία, μπορεί να το πραγματοποιήσει».
- 1 στους 10 παραδέχεται ότι έχει επιχειρήσει να εξαπατήσει την εφορία αναφορικά με τα πραγματικά του εισοδήματα
- 8 στους 10 θεωρούν ότι είναι ηθική τους υποχρέωση να δηλώνουν τα πραγματικά τους εισοδήματα
- 1 στους 2 πολίτες θεωρούν ότι σε ένα διεφθαρμένο κράτος η φοροδιαφυγή αποτελεί μια λογική αντίδραση.

3.2 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΕΛΙΔΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ ΑΡΧΗΣ

Πληθωρισμός 0,7%

Δεκέμβριος 2017/ Δεκέμβριος 2016

Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν 1,3%

3^ο τρίμηνο 2017/3^ο τρίμηνο 2016 προσωρινά στοιχεία

Ανεργία 20,7%

Οκτώβριος 2017

Εξαγωγές 15,5%

Νοέμβριος 2017/ Νοέμβριος 2016

Λιανικό εμπόριο -0,8%

Σεπτέμβριος 2017/ Σεπτέμβριος 2016

Οικοδομική δραστηριότητα 7,4%

Οκτώβριος 2016- Σεπτέμβριος 2017/ Οκτώβριος 2015- Σεπτέμβριος 2016

Κατά 29,6% αυξήθηκε το 2017 ο πληθυσμός που κάνει τραπεζικές συναλλαγές μέσω διαδικτύου σε σχέση με το 2016. Παρακάτω σας παρουσιάζουμε έναν πρόσφατο πίνακα σχετικά με το τι επικρατεί στον ελλαδικό χώρο το τελευταίο διάστημα σχετικά με όσα αναφέραμε παραπάνω. Η πηγή μας είναι η Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Κατηγορίες και Ανάλυση Δεδομένων	Περιγραφή Νομισματικής Μονάδας	Δεδομένα			(%) μεταβολή έναντι προηγούμενης περιόδου	(%) μεταβολή έναντι αντίστοιχης περσινής περιόδου
		Χρονική περίοδος	Τελευταία διαθέσιμα στοιχεία	Τελευταία διαθέσιμα στοιχεία - 1		
<u>Εθνικοί Λογαριασμοί</u>	Προσωρινά στοιχεία, Εποχικά διορθωμένα					
ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές	Σε τρέχουσες τιμές, Εκατ. Ευρώ	Q3/17	44458	44205	0.6	2.1
Τελική Ιδιωτική Κατανάλωση	Σε τρέχουσες τιμές, Εκατ. Ευρώ	Q3/17	30897	30969	-0.2	1.2
Δημόσια κατανάλωση	Σε τρέχουσες τιμές, Εκατ. Ευρώ	Q3/17	8756	8772	-0.2	-1.6
Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	Σε τρέχουσες τιμές, Εκατ. Ευρώ	Q3/17	4835	4952	-2.4	-8.3
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	Σε τρέχουσες τιμές, Εκατ. Ευρώ	Q3/17	15365	14413	6.6	12.8
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	Σε τρέχουσες τιμές, Εκατ. Ευρώ	Q3/17	15308	14804	3.4	12.3
ΑΕΠ, Αλυσωτοί όγκοι	Σε τιμές έτους αναφοράς 2010, Εκατ. Ευρώ	Q3/17	46889	46744	0.3	1.3
Ιδιωτική τελική κατανάλωση	Σε τιμές έτους αναφοράς 2010, Εκατ. Ευρώ	Q3/17	31820	31930	-0.3	0.0
Δημόσια κατανάλωση	Σε τιμές έτους αναφοράς 2010 Εκατ. Ευρώ	Q3/17	10062	9969	0.9	-2.2
Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	Σε τιμές έτους αναφοράς 2010, Εκατ. Ευρώ	Q3/17	5106	5437	-6.1	-8.5
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	Σε τιμές έτους αναφοράς 2010, Εκατ. Ευρώ	Q3/17	15582	14842	5.0	7.8
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	Σε τιμές έτους αναφοράς 2010, Εκατ. Ευρώ	Q3/17	16228	16157	0.4	9.3
<u>Δείκτης Βιομηχανικής Παραγωγής (1)</u>	Προσωρινά στοιχεία 2010=100,0	Nov/17	90.77	92.21	-1.6	0.8

<u>Πρόδρομοι</u> <u>Δείκτες</u>							
Δείκτης Οικονομικού Κλίματος	Δείκτης 1990:2011=100	Dec 17	100.1	98.4	2.6	6.2	
Δείκτης Εμπιστοσύνης Καταναλωτών	Ισοζύγιο θετικών /αρνητικών απαντήσεων	Dec 17	-50.3	-53.8	-6.5	-21.9	
Δείκτης Επιχειρηματικών Προσδοκιών στη Βιομηχανία	Δείκτης 1996:2006=100	Dec 17	97.7	93.6	4.4	8.4	
Δείκτης Επιχειρηματικών Προσδοκιών στις Κατασκευές	Δείκτης 1996:2006=100	Dec 17	40.3	40.0	0.7	--27.5	
Δείκτης Επιχειρηματικών Προσδοκιών στο Λιανικό Εμπόριο	Δείκτης 1996:2006=100	Dec17	92.7	96.7	-4.1	-6.4	
Δείκτης Επιχειρηματικών Προσδοκιών στις Υπηρεσίες	Δείκτης 1998:2006=100	Dec 17	84.6	88.9	-5.9	10.3	
<u>Απασχόληση</u>	Αναθεωρημένα στοιχεία λόγω χρήσης πληθυσμιακών εκτιμήσεων Απογραφής Πληθυσμού 2011, χωρίς εποχική διόρθωση, σε χιλιάδες	Q3/17	3823.7	3791.4	0.9	2.3	
<u>Ανεργία</u>	Αναθεωρημένα στοιχεία λόγω χρήσης πληθυσμιακών εκτιμήσεων Απογραφής Πληθυσμού 2011, χωρίς εποχική διόρθωση, σε χιλιάδες	Q3/17	970.1	1016.6	-4.6	-11.2	
Ποσοστό ανεργίας	Μεταβολή σε σύγκριση με το προηγούμενο τρίμηνο και με το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου μηνός.	Q3/17	20.2	21.1	-4.3	-10.6	
<u>Μισθοί / Ημερομίσθια</u>	Δείκτης Μισθολογικού Κόστους (2012=100,0) Στοιχεία με εποχική διόρθωση. Οριστικά	Q3/17	90.3	89.5	0.9	-0.7	

	στοιχεία					
<u>Δείκτης Τιμών Καταναλωτή</u>	2009=100,0	Dec/17	106.33	105.77	0.5	0.7
<u>Δείκτης Τιμών Παραγωγού στη Βιομηχανία</u>	2010=100,0	Nov/17	103.4	102.0	1.4	5.5

78

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

4.1 ΟΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΜΕΓΕΘΟΥΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, η παραοικονομία αποτελεί κατηγορία οικονομικής δραστηριότητας που δύσκολα παρατηρείται και ακόμη πιο δύσκολα μετριέται. Οι οικονομικοί δρώντες, που δραστηριοποιούνται σε αυτή, δεν επιθυμούν την γνωστοποίηση των ενεργειών τους, ούτε φυσικά της ταυτότητάς τους. Οι δρώντες αυτοί επωφελούνται από την απόκρυψη στοιχείων και έτσι δυσκολεύουν το έργο όσων προσπαθούν να συλλέξουν πληροφορίες γύρω από το μέγεθος της παραοικονομίας και άλλων πτυχών της για τη μελέτη, αλλά και την αντιμετώπισή της. Παρόλα αυτά, μέσα από έρευνες και συλλογή στοιχείων εκ μέρους οικονομολόγων και μελετητών με τη χρήση διαφόρων τεχνικών, παρέχεται εικόνα του μεγέθους του φαινομένου. Σύμφωνα με αυτούς, οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό του μεγέθους της τελευταίας χωρίζονται σε κατηγορίες ανάλογα με το αν προσεγγίζουν άμεσα ή έμμεσα την παραοικονομία και τον αντίκτυπό της στη συνολική οικονομική δραστηριότητα, χωρίς όμως, να είναι δυνατή η δήλωση της ακρίβειας των αποτελεσμάτων των μεθόδων.

Σύμφωνα με τον O' Higgins, οι μέθοδοι χωρίζονται σε *μικροπροσεγγίσεις* και σε *μακροπροσεγγίσεις*. Οι μικροπροσεγγίσεις χρησιμοποιούν καλά σχεδιασμένες επιστημονικές έρευνες, δείγματα, συνεντεύξεις και ερωτηματολόγια βασισμένα σε απαντήσεις (εθελοντικού ή και μη χαρακτήρα) αναφορικά με φορολογικές δηλώσεις και οικογενειακούς προϋπολογισμούς, αλλά και άλλες μεθόδους φορολογικής συμμόρφωσης και ελέγχου. Οι μακροπροσεγγίσεις βασίζονται σε μακρομεγέθη, όπως είναι ο πληθυσμός, το μέγεθος του εργατικού δυναμικού, η εθνική δαπάνη, το εθνικό εισόδημα και το μέγεθος της νομισματικής κυκλοφορίας. Σύμφωνα με άλλο, πιο σύγχρονο και διαδεδομένο διαχωρισμό, οι μέθοδοι μέτρησης του μεγέθους της παραοικονομίας χωρίζονται σε *άμεσες* και *έμμεσες*. Οι άμεσες μέθοδοι θα μπορούσαμε να πούμε ότι ταυτίζονται με τις μικροπροσεγγίσεις, ενώ οι έμμεσες μέθοδοι ταυτίζονται με τις μακροπροσεγγίσεις, όπως είχαν οριστεί από τον O' Higgins. Οι

⁷⁸ Διαθέσιμο στο: <http://www.statistics.gr/sdds>

έμμεσες μέθοδοι με τη σειρά τους χωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: στις μεθόδους των δεικτών εντοπισμού και στα οικονομικά υποδείγματα.

4.2 ΑΜΕΣΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ

Οι άμεσες μέθοδοι, οι οποίες κάνουν χρήση δεδομένων, τα οποία βασίζονται σε άτομα, έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό τους το ότι στηρίζονται στη δειγματοληπτική έρευνα, η οποία έχει εκούσιο ή ακούσιο χαρακτήρα, ανάλογα με το αν τα επιλεγμένα άτομα της έρευνας απαντούν στις ερωτήσεις εθελοντικά ή υπό την απειλή ποινών και φορολογικών ελέγχων (πχ. μέθοδος φορολογικών ελέγχων του Feige). Το θετικό των μεθόδων αυτών είναι ότι μπορούν να παρέχουν αναλυτικές πληροφορίες σχετικά με τις δραστηριότητες που αναπτύσσονται στον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας. Στον αντίποδα, όμως, οι άμεσες μέθοδοι έχουν πολύ υψηλό κόστος και δε διεξάγονται τακτικά, με αποτέλεσμα να αμφισβητείται η χρησιμότητά τους σε βάθος χρόνου. Επιπλέον, η διαμόρφωση των ερωτηματολογίων, μέσω των οποίων λειτουργούν, γίνεται με δυσκολία λόγω των ερωτήσεων που περιλαμβάνουν και μπορεί να οδηγήσουν σε μεροληπτικές απαντήσεις, οι οποίες θα στρεβλώσουν το τελικό αποτέλεσμα, δεδομένου ότι όσοι δρουν στην παραοικονομία επιθυμούν την απόκρυψη των αληθινών στοιχείων. Τέλος, στις άμεσες μεθόδους περιλαμβάνονται οι αποκλίσεις, που προκύπτουν, λόγω της αναντιστοιχίας του δηλωθέντος εισοδήματος συγκριτικά με τις επιταγές, που κυκλοφορούν⁷⁹.

4.3 ΕΜΜΕΣΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ

Οι έμμεσες μέθοδοι, που σχετίζονται με τις επιπτώσεις της παραοικονομίας στη μετρούμενη οικονομική δραστηριότητα, χρησιμοποιούν διάφορους οικονομικούς και όχι μόνο δείκτες παρέχοντας πληροφορίες για την ανάπτυξη της παράνομης οικονομικής δραστηριότητας μέσα στο χρόνο⁸⁰. Σε αντίθεση με τις άμεσες μεθόδους, οι έμμεσες μέθοδοι έχουν σχετικά χαμηλό κόστος και τα αποτελέσματά τους έχουν διαχρονικό χαρακτήρα. Παρόλα αυτά, πολλές φορές οι υποθέσεις, που αποτελούν μέρος τους, δεν ελέγχονται από τη θεωρία και επιπλέον παρουσιάζονται συχνά προβλήματα με τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται. Οι έμμεσες μέθοδοι, όπως ήδη αναφέρθηκε, χωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: στους δείκτες εντοπισμού και στα οικονομικά υποδείγματα, των οποίων ακολουθεί η ανάλυση⁸¹.

4.4 ΔΕΙΚΤΕΣ ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΥ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Το φαινόμενο της παραοικονομίας, όντας βαθιά ριζωμένο στην οικονομική ζωή ενός κράτους, έχει τη δυνατότητα να επηρεάζει ορισμένους οικονομικούς δείκτες και να αλλάζει τα δεδομένα γι' αυτούς ανάλογα με την αύξηση ή τη μείωσή του. Με την ίδια λογική, οι αλλαγές στους δείκτες εντοπισμού προδίδουν στοιχεία για το μέγεθος της παραοικονομίας. Οι δείκτες αυτοί βοηθούν ώστε να βρεθεί ο μελετητής ένα βήμα πιο κοντά στον υπολογισμό του μεγέθους της παραοικονομίας, διότι με την αύξηση ή τη μείωση που καταγράφεται σε

⁷⁹ Βαβούρας, Ιωάννης Σ. και Μανωλάς, Γιώργος Α. (2004). σελ. 29-31

⁸⁰ Schneider, Friedrich and Enste, Dominik H. (Mar. 2000). σελ. 92

⁸¹ Βαβούρας, Ιωάννης Σ. και Μανωλάς, Γιώργος Α. (2004). σελ. 30

αυτούς μπορεί να βγάλει πιο ασφαλή συμπεράσματα για την παραοικονομία, δεδομένου ότι εκείνη δε μπορεί να μετρηθεί άμεσα. Επομένως, έχοντας συνδέσει τους δείκτες, που θα αναλυθούν στη συνέχεια, με την παραοικονομία, οι αλλαγές που συντελούνται σε αυτούς μας δίνουν μια πιο ξεκάθαρη εικόνα για το τι έχει αλλάξει στο μέγεθος της παραοικονομίας⁸².

Ξεκινώντας σημειώνεται ότι, όταν οι πολίτες έχουν χρήματα στη διάθεσή τους, έχουν τη δυνατότητα να τα διοχετεύσουν σε κατανάλωση. Όπως έχει παρατηρηθεί, όμως, μεγάλο μέρος των εισοδημάτων που αποκτούνται στην παραοικονομία (περίπου τα 2/3, σύμφωνα με τον Friedrich Schneider) διοχετεύονται στην επίσημη οικονομία μέσα απ' την κατανάλωση. Επομένως, η εν λόγω κατανάλωση εκ μέρους των οικονομικών δρώντων, ή αλλιώς η απόκλιση μεταξύ του εισοδήματος και της δαπάνης των καταναλωτών, αποτελεί δείκτη εντοπισμού των συναλλαγών (βλ. και συναλλακτική μέθοδος του Feige), ο οποίος μπορεί να δώσει πληροφορίες για πιθανή αύξηση της παράνομης οικονομικής δραστηριότητας⁸³. Περνώντας στους δείκτες απασχόλησης (labor market indicators), που σχετίζονται με την αγορά εργασίας και το εργατικό δυναμικό, επισημαίνεται ότι η αύξηση της συμμετοχής των εργαζομένων στον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της δραστηριοποίησης στον επίσημο τομέα της οικονομίας, γεγονός που αντικατοπτρίζεται, μεταξύ άλλων, στις λιγότερες εργατοώρες στην επίσημη οικονομία⁸⁴.

Άλλος ένας δείκτης που επηρεάζεται από την ενίσχυση της παραοικονομίας είναι η συνολική παραγωγή. Η μετακίνηση των εισροών εκτός του επίσημου τομέα της οικονομίας έχει αρνητικό αντίκτυπο στο ρυθμό ανάπτυξης της επίσημης οικονομίας⁸⁵, όπως θα αποδειχτεί στη σχετική ενότητα, που θα ακολουθήσει. Τέλος, από τη στιγμή που οι δραστηριότητες του τομέα της παραοικονομίας αντανακλώνονται στην επίσημη οικονομία, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ και ο ρυθμός ανάπτυξης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ συμπεριλαμβάνονται στους δείκτες⁸⁶. Αν και η σχέση μεταξύ του ΑΕΠ και της παραοικονομίας είναι αδιαμφισβήτητη, εντούτοις διατυπώνονται δύο απόψεις επί του θέματος. Σύμφωνα με την πρώτη, η παραοικονομία αυξάνεται όταν μειώνεται η παραγωγή, και άρα μειώνεται η επιχειρηματική δραστηριότητα και τα κέρδη, αυξάνοντας την ανεργία και ωθώντας τους δρώντες στον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας για την εξασφάλιση των προς το ζην.

Επομένως, παρατηρείται μια αρνητική σύνδεση ανάμεσα στο ποσοστό αύξησης του ΑΕΠ και του μεγέθους της ανεπίσημης οικονομίας.

Στον αντίποδα, σύμφωνα με τη δεύτερη άποψη, μία μείωση του ΑΕΠ οδηγεί σε μείωση της ζήτησης για τις υπηρεσίες και τους ανθρώπους, που δραστηριοποιούνται στην παραοικονομία. Η άποψη, που είναι πιο ευρέως αποδεκτή είναι η πρώτη, που συνδέει αρνητικά την παραοικονομία με το ΑΕΠ, καθώς η αύξηση του ΑΕΠ σε περιόδους ευημερίας συνοδεύεται από μείωση της ανεργίας και άρα μεγαλύτερη δυνατότητα και θέληση για καταβολή των φόρων, που επιβάλλονται. Το αντίθετο θα συμβεί αν μειωθεί η παραγόμενη ποσότητα, μειωθεί το ΑΕΠ και οι πολίτες του κράτους αδυνατούν, λόγω της αύξησης της ανεργίας και της χειροτέρευσης του βιοτικού τους επιπέδου, να είναι συνεπείς απέναντι στις φορολογικές τους υποχρεώσεις. Επομένως, εξάγεται το συμπέρασμα ότι όσο αυξάνεται ο ανεπίσημος τομέας της οικονομίας, τόσο μικρότερο είναι το επίπεδο του ΑΕΠ, που καταγράφεται, σε σύγκριση με το πραγματικό συνολικό ΑΕΠ⁸⁷.

⁸² Buehn, Andreas, and Schneider, Friedrich (2012). σελ. 146

⁸³ Firstenberg, Achykam and Tzur, Joseph (Fall 2013). σελ. 37-38

⁸⁴ Schneider, Friedrich and Enste, Dominik H. (Mar. 2000). σελ. 98

⁸⁵ Ibid. σελ. 98

⁸⁶ Buehn, Andreas, and Schneider, Friedrich (2012). σελ. 146

⁸⁷ Firstenberg, Achykam and Tzur, Joseph (Fall 2013). σελ. 36-37

4.5 ΟΙΚΟΝΟΜΕΤΡΙΚΑ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ

Αρχικά, όσον αφορά τους νομισματικούς δείκτες (monetary indicators), δηλαδή τους δείκτες που σχετίζονται με τα διάφορα μέτρα που λαμβάνουν οι υπεύθυνοι για τη χάραξη της οικονομικής πολιτικής με στόχο τη μέτρηση της ποσότητας του χρήματος σε μια οικονομία, παρατηρείται ότι αν αυξηθούν οι δραστηριότητες του τομέα της παραοικονομίας, δημιουργείται ανάγκη για επιπλέον νομισματικές συναλλαγές. Αυτό συμβαίνει διότι η παραοικονομία δρα κυρίως μέσα από συναλλαγές σε μετρητά, διότι αυτά δεν είναι εύκολο να εντοπιστούν, όπως προστάζει η CDA (Currency Demand Approach) και η μέθοδος Tanzi⁸⁸. Αυτό που συμπεραίνεται είναι ότι όσο περισσότερο χρήμα κυκλοφορεί στην αγορά και βρίσκεται στη διάθεση του κοινού, τόσο μεγαλύτερο υπολογίζεται ότι είναι το μέγεθος της ανεπίσημης οικονομικής δραστηριότητας, και άρα η ζήτηση για χρήμα θα είναι, επίσης, μεγαλύτερη.

Συνεχίζοντας, υπάρχει το υπόδειγμα της κατανάλωσης ηλεκτρικού ρεύματος (γνωστό και ως μέθοδος Kaufmann-Kaliberda⁸⁹), σύμφωνα με το οποίο το πραγματικό ΑΕΠ, μέσα στο οποίο περιλαμβάνεται και το ποσοστό που αντιστοιχεί στην παραοικονομία, εκτός από το επίσημα καταγεγραμμένο, αυξάνεται παράλληλα με την κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας. Στο ίδιο μοτίβο, η μέθοδος Lackó, συσχετίζει την παραοικονομία με την κατανάλωση ηλεκτρικού ρεύματος στα σπίτια λόγω των εργασιών, που εκτελούνται εκεί, αλλά δε δηλώνονται ως επίσημες οικονομικές δραστηριότητες⁹⁰.

Τέλος, οι μέθοδοι υποδειγμάτων (υποδείγματα των πολλών μεταβλητών συστημάτων εξισώσεων), που συνδυάζουν παράγοντες της παραοικονομίας με μεταβλητές, όπου η τελευταία, επηρεάζει με τη σειρά της, στηρίζονται στη λογική ότι υπάρχουν μη ορατές μεταβλητές και ότι η παραοικονομία αντανακλάται ταυτόχρονα σε διαφορετικά μέτωπα. Η τελευταία αυτή υποκατηγορία, αποτελεί μια πιο ολοκληρωμένη προσπάθεια για τον υπολογισμό του μεγέθους της παραοικονομίας, χωρίς όμως και πάλι να εξασφαλίζεται η ακρίβεια των αποτελεσμάτων της. Εδώ εντάσσεται το μοντέλο MIMIC (Multiple-Indicators-Multiple-Causes model) του Loayza⁹¹, η μέθοδος DYMIMIC (Dynamic Multiple-Indicators-Multiple-Causes method) του Schneider (που αποτελεί εξέλιξη του μοντέλου MIMIC), όπως και η μέθοδος DGE (Dynamic General Equilibrium approach) των Elgin και Oztunali, η οποία χρησιμοποιεί εθνικά στατιστικά στοιχεία για τον υπολογισμό του μεγέθους της ανεπίσημης οικονομικής δραστηριότητας⁹².

⁸⁸ Schneider, Friedrich and Enste, Dominik H. (Mar. 2000). “σελ. 98

⁸⁹ Kaufmann, Daniel and Kaliberda, Aleksander (1996).

⁹⁰ Schneider, Friedrich and Enste, Dominik H. (Mar. 2000). σελ. 96

⁹¹ Βαβούρας, Ιωάννης Σ. και Μανωλάς, Γιώργος Α. (2004). σελ. 34-35

⁹² Elgin, Ceyhan and Oztunali, Oguz (2012).

Πίνακας 4: Οι μέθοδοι υπολογισμού του μεγέθους της παραοικονομίας

Μέθοδοι υπολογισμού μεγέθους παραοικονομίας	Άμεσες μέθοδοι	Δειγματοληπτικές έρευνες		
		Αποκλίσεις εισοδήματος και κυκλοφορίας	μεταξύ δηλωθέντος επιταγών	
	Έμμεσες μέθοδοι	Δείκτες εντοπισμού παραοικονομίας	Αποκλίσεις μεταξύ εισοδήματος και δαπάνης	
			Συναλλακτική μέθοδος	
			Αγορά εργασίας	
			Συνολική παραγωγή	
	Οικονομετρικά υποδείγματα	Ζήτηση χρήματος		
Κατανάλωση ηλεκτρικού ρεύματος				
Μέθοδοι υποδειγμάτων με πολλές μεταβλητές/The Model Approach				

Πηγή: Βαβούρας, Ιωάννης Σ. και Μανωλάς, Γιώργος Α. (2004). σελ. 31

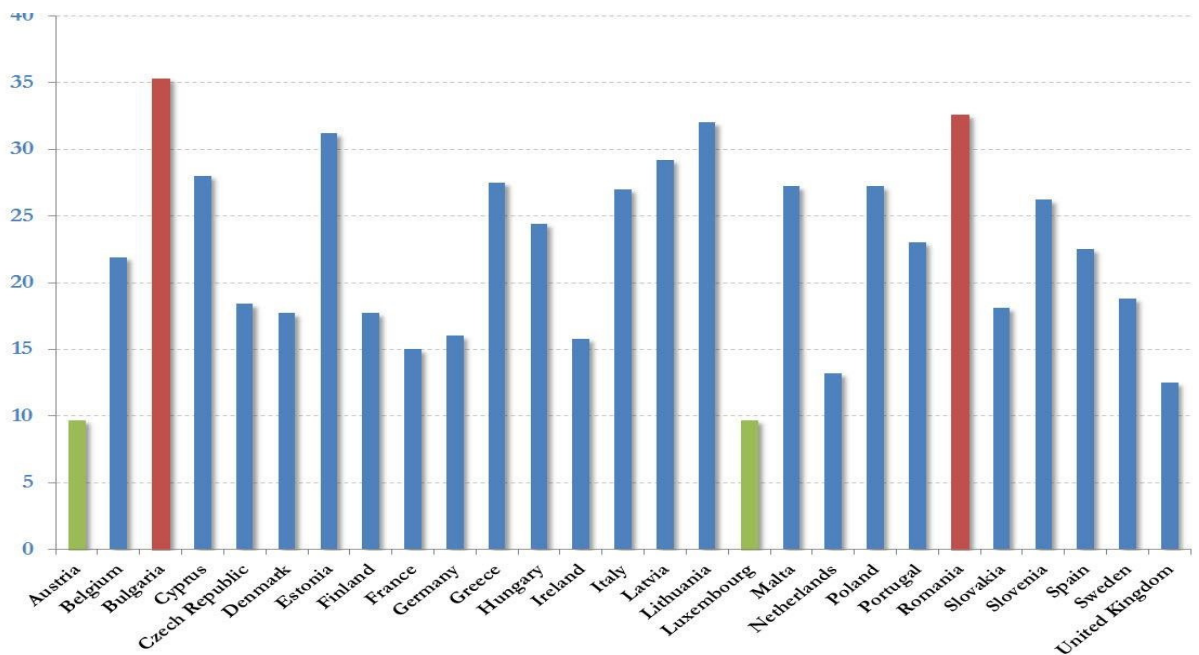
4.6 Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΠΟΥ ΚΑΤΕΧΕΙ ΣΤΟ ΑΕΠ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΕΕ.

Παρακάτω θα δείτε διαγράμματα και πίνακες με τη θέση που είχε η Ελλάδα σε προηγούμενα έτη μέσα στην ΕΕ συγκριτικά με τα άλλα κράτη μέλη και στη συνέχεια θα αναλύσουμε εν συντομία πως αυτή η εικόνα ερμηνεύεται σήμερα μέσα από μια σύντομη αλλά περιεκτική ανάλυση.

Στο παρακάτω διάγραμμα βλέπουμε την Ελλάδα να κατέχει την 11^η θέση και με ποσοστό 25,5% ΑΕΠ αυτό μας δείχνει μια μέτρια εικόνα του ΑΕΠ καθώς οι εισαγωγές της Ελλάδας συγκριτικά με τις εξαγωγές της είναι λιγότερες από αυτό που θα μπορούσε να εξάγει η χώρα

μας αν οι συντελεστές της οικονομίας της λειτουργούσαν ομαλά και δεν υπήρχε το λαθρεμπόριο ή η αλόγιστη χρήση μέσων και τρόπων ώστε να εξάγουν τα προϊόντα τους οι έμποροι χωρίς να πληρώνουν την αναλογία των φόρων που τους επιβάλει το κράτος όταν παράγουν περισσότερα και η έκθεση σε μεγαλύτερο κέρδος όλο και αυξάνεται. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να φαίνεται αδύναμη στον εμπορικό κλάδο και στις οικονομικές συναλλαγές της η Ελλάδα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1: Το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ε.Ε. ως ποσοστό του συνολικού ΑΕΠ

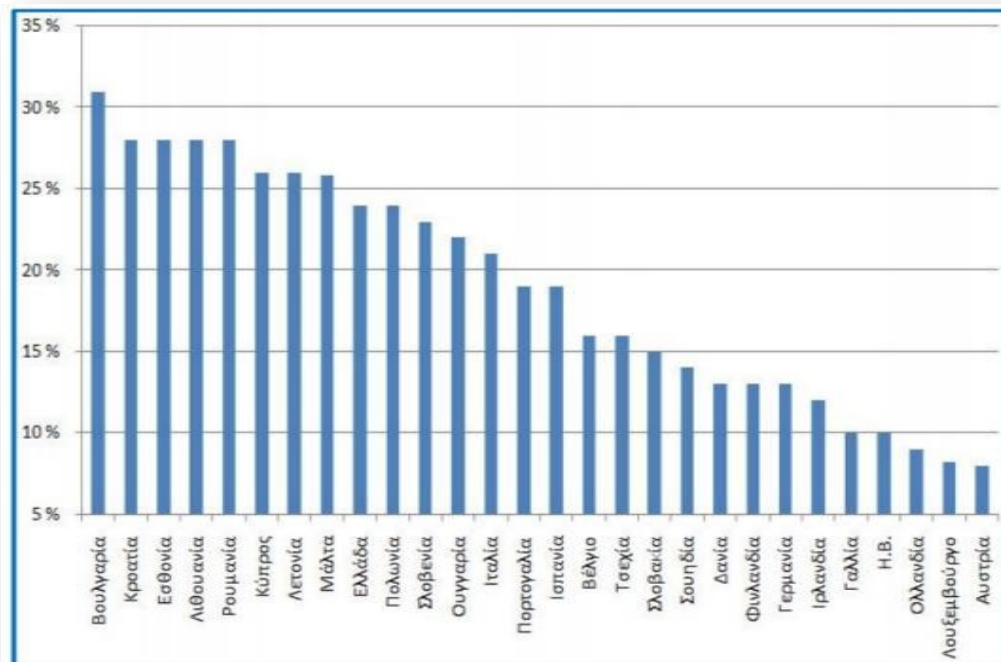
Πηγή: Durden, Tyler (2013)

93

Στο διάγραμμα 2. που ακολουθεί, απεικονίζεται το ύψος της παραοικονομίας στις 28 χώρες της Ε.Ε ως προς το ΑΕΠ για το έτος 2012, ενώ στον πίνακα 2.2 το μέγεθος της παραοικονομίας στις 27 χώρες της Ε.Ε διαχρονικά από το 2003 έως το 2012.

⁹³ Διαθέσιμο στο: <http://www.zerohedge.com/news/2013-05-06/europes-shadow-economy-big-germany>

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ2: Η παραοικονομία στην Ε.Ε σε ποσοστό % του ΑΕΠ για το έτος2012

Πηγή:Ο.Ο.Σ.Α.

Παρατηρώντας το διάγραμμα 2. αυτό που συμπεραίνουμε είναι το γεγονός ότι η Ελλάδα βρίσκεται στις κορυφαίες θέσης όσον αφορά την παραοικονομία, η οποία αντιστοιχεί στο 24% του ΑΕΠ της. Αυτό σε αξία μεταφράζεται σε 45 δις. Ευρώ, ποσό τεράστιο το οποίο θα κάλυπτε ελλείμματα και λειτουργικές δαπάνες του κράτους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Μέγεθος παραοικονομίας στις 27 χώρες μέλη της Ε.Ε. την περίοδο 2003-2012 σε ποσοστό % του ΑΕΠ.

Country / Year										
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Austria	10.8	11	10.3	9.7	9.4	8.1	8.47	8.2	7.9	7.6
Belgium	21.4	20.7	20.1	19.2	18.3	17.5	17.8	17.4	17.1	16.8
Bulgaria	35.9	35.3	34.4	34	32.7	32.1	32.5	32.6	32.3	31.9
Cyprus	28.7	28.3	28.1	27.9	26.5	26	26.5	26.2	26	25.6
Czech Republic	19.5	19.1	18.5	18.1	17	16.6	16.9	16.7	16.4	16.0
Denmark	17.4	17.1	16.5	15.4	14.8	13.9	14.3	14	13.8	13.4
Estonia	30.7	30.8	30.2	29.6	29.5	29	29.6	29.3	28.6	28.2
Finland	17.6	17.2	16.6	15.3	14.5	13.8	14.2	14	13.7	13.3
France	14.7	14.3	13.8	12.4	11.8	11.1	11.6	11.3	11	10.8
Germany	17.1	16.1	15.4	15	14.7	14.2	14.6	13.9	13.7	13.3
Greece	28.2	28.1	27.6	26.2	25.1	24.3	25	25.4	24.3	24.0
Hungary	25	24.7	24.5	24.4	23.7	23	23.5	23.3	22.8	22.5
Ireland	15.4	15.2	14.8	13.4	12.7	12.2	13.1	13	12.8	12.7
Italy	26.1	25.2	24.4	23.2	22.3	21.4	22	21.8	21.2	21.6
Latvia	30.4	30	29.5	29	27.5	26.5	27.1	27.3	26.5	26.1
Lithuania	32	31.7	31.1	30.6	29.7	29.1	29.6	29.7	29.0	28.5
Luxemburg (Grand-Duché)	9.8	9.8	9.9	10	9.4	8.5	8.8	8.4	8.2	8.2
Malta	26.7	26.7	26.9	27.2	26.4	25.8	25.9	26	25.8	25.3
Netherlands	12.7	12.5	12	10.9	10.1	9.6	10.2	10	9.8	9.5
Poland	27.7	27.4	27.1	26.8	26	25.3	25.9	25.4	25	24.4
Portugal	22.2	21.7	21.2	20.1	19.2	18.7	19.5	19.2	19.4	19.4
Romania	33.6	32.5	32.2	31.4	30.2	29.4	29.4	29.8	29.6	29.1
Slovenia	26.7	26.5	26	25.8	24.7	24	24.6	24.3	24.1	23.6
Spain	22.2	21.9	21.3	20.2	19.3	18.4	19.5	19.4	19.2	19.2
Slovakia	18.4	18.2	17.6	17.3	16.8	16	16.8	16.4	16	15.5
Sweden	18.6	18.1	17.5	16.2	15.6	14.9	15.4	15	14.7	14.3
United Kingdom	12.2	12.3	12	11.1	10.6	10.1	10.9	10.7	10.5	10.1
27 EU-Countries / Average	22.3	21.9	21.5	20.8	19.9	19.3	19.8	19.5	19.2	18.4

Πηγή : Friedrich Schneider, Δεκέμβριος 2011

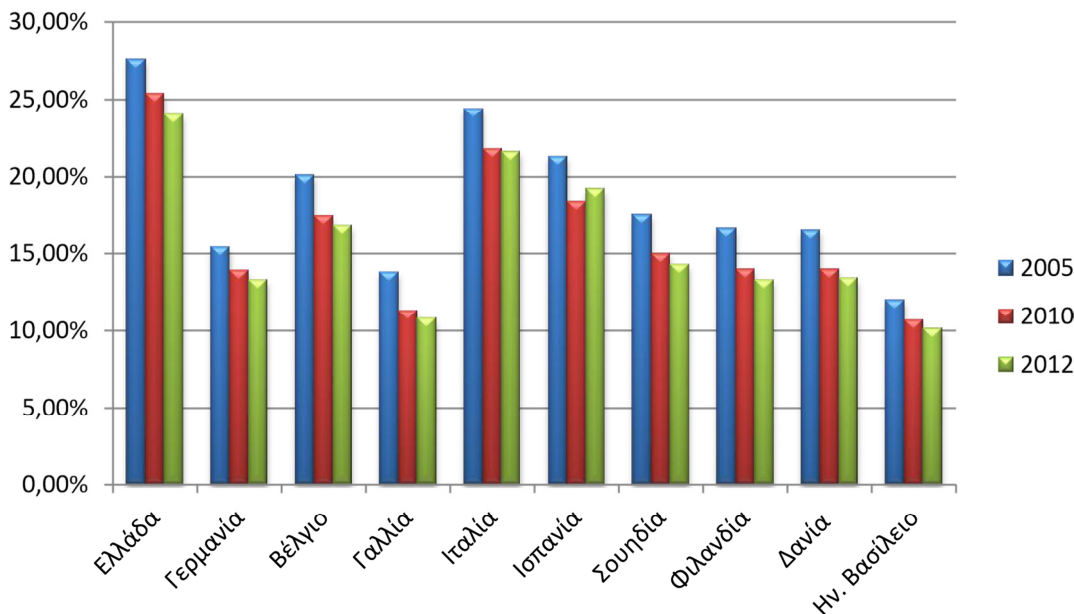
Συμφώνα με δεδομένα του πίνακα , τα οποία προκύπτουν από μελέτες, του παγκοσμίου φήμης για τις μελέτες του γύρω από θέματα παραοικονομίας και φοροδιαφυγής, οικονομολόγου Friedrich Schneider, ο μέσος όρος της παραοικονομίας στις 27 χώρες μέλη της ΕΕ κυμάνθηκε σε 22,3% του ΑΕΠ το 2003. Στην συνέχεια μειώθηκε σε 19.3% το 2008, αυξήθηκε σε 19,8% του ΑΕΠ το 2009 και ύστερα έπεσε στο 18,4% του ΑΕΠ το 2012. Διαπιστώνουμε λοιπόν πως σε σχέση με το έτος που ξεκίνησε η οικονομική κρίση (2008), μέχρι σήμερα στις περισσότερες χώρες είχαμε μια μείωση του μεγέθους της παραοικονομίας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός της ανάκαμψης από την παγκόσμια οικονομική και χρηματοοικονομική κρίση.

Ως εκ τούτου, ο πιο σημαντικός λόγος αυτής της μείωσης είναι πως σε μια οικονομία που ανακάμπει, τα κίνητρα των ανθρώπων να προβούν σε πρόσθετες δραστηριότητες στην παραοικονομία για να κερδίσουν επιπλέον χρήματα μειώνονται. Μόνη εξαίρεση αποτελεί η Ελλάδα που ενώ η οικονομία της δεν έχει ανακάμψει, το μέγεθος της παραοικονομίας έχει μείνει σχεδόν στα ίδια επίπεδα, και λίγο χαμηλότερα σε σχέση με το 2008. Αυτό οφείλεται

στο γεγονός ότι η ύφεση της επίσημης οικονομίας είναι τόσο μεγάλη ώστε μειώνεται η ζήτηση δραστηριοτήτων παραοικονομίας λόγω των μεγάλων απωλειών εισοδήματος. Έτσι το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα για το έτος 2012 καταγράφεται μέχρι και κατά 1,4% μικρότερο από το 2010, δηλαδή 24% του ΑΕΠ.

Στο διάγραμμα 3 παρουσιάζεται η εξέλιξη της παραοικονομίας στις σημαντικότερες χώρες της Ε.Ε. για τα έτη 2005, 2010 και 2012⁹⁴.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3: εξέλιξη της παραοικονομίας την περίοδο 2005-2010-2012 στις σημαντικότερες χώρες εντός Ε.Ε.

95

Συμφώνα με δεδομένα του πίνακα , τα οποία προκύπτουν από μελέτες, του παγκοσμίου φήμης για τις μελέτες του γύρω από θέματα παραοικονομίας και φοροδιαφυγής, οικονομολόγου Friedrich Schneider, ο μέσος όρος της παραοικονομίας στις 27 χώρες μέλη της ΕΕ κυμάνθηκε σε 22,3% του ΑΕΠ το 2003. Στην συνέχεια μειώθηκε σε 19,3% το 2008, αυξήθηκε σε 19,8% του ΑΕΠ το 2009 και ύστερα έπεσε στο 18,4% του ΑΕΠ το 2012. Διαπιστώνουμε λοιπόν πως σε σχέση με το έτος που ξεκίνησε η οικονομική κρίση (2008), μέχρι σήμερα στις περισσότερες χώρες είχαμε μια μείωση του μεγέθους της παραοικονομίας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός της ανάκαμψης από την παγκόσμια οικονομική και χρηματοοικονομική κρίση.

⁹⁴ Διαθέσιμο στο: <http://babushkagr.blogspot.gr/>

⁹⁵ Διαθέσιμο στο: <http://babushkagr.blogspot.gr>

Οι παραπάνω παρατηρήσεις επιβεβαιώνονται μέσα από τα δεδομένα για την παραοικονομία, ανά τα έτη. Μελετώντας τον πίνακα , συμπεραίνεται ότι το ποσοστό της παραοικονομίας στις περισσότερες χώρες παρουσιάζει αυξητική τάση με το πέρασμα των ετών, με λίγες περιπτώσεις μείωσής του από έτος σε έτος, ή διατήρησής του στο ίδιο επίπεδο. Στην κορυφή του πίνακα βρίσκονται οι ανεπτυγμένες οικονομίες, στις οποίες παρατηρείται το μικρότερο ποσοστό παραοικονομίας, όπως είναι η Ελβετία, οι ΗΠΑ και το Λουξεμβούργο, καθώς, όπως εκτιμάται, χώρες με μικρό δημόσιο τομέα και με αυξημένη αίσθηση του φορολογικού καθήκοντος, έχουν πιο περιορισμένη ανεπίσημη οικονομική δραστηριότητα⁹⁶. Χώρες πρώην κομμουνιστικού καθεστώτος, χώρες της Λατινικής Αμερικής, της Ασίας, αλλά και της Αφρικής, βρίσκονται προς το τέλος της λίστας, καταγράφοντας μεγάλα ποσοστά παραοικονομίας, λόγω της έλλειψης κρατικών θεσμών και ελέγχων και λόγω των μεγάλων ποσοστών διαφθοράς και ανομίας, που τις χαρακτηρίζουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

5.1 ΟΙ ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Το θέμα της παραοικονομίας αποτελεί ένα από τα πιο αμφιλεγόμενα θέματα στον κόσμο της οικονομίας και των μελετητών της. Αν και με την πρώτη ματιά ο καθένας θα σκεφτόταν ότι μόνο αρνητικές επιπτώσεις μπορεί να έχει στην οικονομία ενός κράτους, εντούτοις, όπως θα φανεί στην παρακάτω ενότητα, υπάρχουν πολλά επιχειρήματα υπέρ της παραοικονομίας και της συμβολής της στην οικονομία. Παρόλα αυτά, στην παρούσα ενότητα, θα γίνει μία προσπάθεια για συγκέντρωση όλων εκείνων των στοιχείων, που είναι κατά της παραοικονομίας, προβάλλοντας το επιχειρήμα ότι εκείνη παρεμποδίζει την ανάπτυξη, υποβαθμίζει το βιοτικό επίπεδο και υπονομεύει την οικονομική και κοινωνική ευημερία των πολιτών ενός κράτους, προκαλώντας προβλήματα μακροοικονομικής, μικροοικονομικής, αλλά και κοινωνικής φύσεως. Ιδιαίτερα, αν ληφθεί υπόψη η θεωρία που μιλά για «δυναδική οικονομία» (the dual economy thesis), εννοώντας τη συνύπαρξη του επίσημου με τον ανεπίσημο τομέα, τότε, είναι ξεκάθαρο ότι η παραοικονομία αντιπροσωπεύει την υπανάπτυξη και κάθε τι οπισθοδρομικό, με την επίσημη οικονομία να αντιπροσωπεύει την ανάπτυξη και την πρόοδο⁹⁷. Η πιο διαδεδομένη θεωρία πάντως υποστηρίζει ότι «Τα οφέλη της παραοικονομίας είναι βραχυχρόνια και υπονομεύουν τη μακροχρόνια και υγιή ανάπτυξη της οικονομίας»⁹⁸.

Για να προσεγγισθεί σωστά το θέμα αυτό, βασική προϋπόθεση αποτελεί η αναφορά στο ζήτημα της ανάπτυξης ως έννοια, η οποία είναι άμεσα συνυφασμένη με το ΑΕΠ ως οικονομικό δείκτη. Με απλά λόγια, η ανάπτυξη, με οικονομικούς όρους, παρέχει στοιχεία για τη μελέτη της οικονομικής κατάστασης ενός κράτους, δείχνοντας το κατά πόσο αυξάνεται το

⁹⁷ Williams, Colin C. and Round, John (Sept. 2008). σελ. 300

⁹⁸ Βαβούρας, Ιωάννης Σ. και Μανωλάς, Γιώργος Α. (2004). σελ. 96

εθνικό εισόδημα και η ευημερία ενός κράτους μέσα σε κάποια ορισμένη χρονική περίοδο. Η μέτρηση της ανάπτυξης γίνεται μέσα από τον υπολογισμό του ετήσιου ποσοστιαίου ρυθμού αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ ενός κράτους, επομένως η ανάπτυξη αναφέρεται στην αύξηση της πραγματικής παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών στο πλαίσιο της οικονομίας ενός κράτους σε μακροχρόνια κυρίως βάση.

Το ΑΕΠ με τη σειρά του ορίζεται ως το σύνολο της αξίας των τελικών προϊόντων (αγαθών και υπηρεσιών), τα οποία παρήχθησαν μέσα σε μία χώρα κατά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου. Το ΑΕΠ αποτελεί τον οικονομικό δείκτη ο οποίος εκφράζει τη συνολική παραγωγή ή το συνολικό εισόδημα σε μια οικονομία -αλλά και το βιοτικό της επίπεδο και την οικονομική της ανάπτυξη. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ θεωρείται ο πιο ισχυρός δείκτης υπολογισμού του μεγέθους της παραοικονομίας· όσο υψηλότερο είναι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, τόσο μικρότερο είναι το μέγεθος της παραοικονομίας. Αντιστρόφως, όσο μεγαλύτερος είναι ο ανεπίσημος τομέας της οικονομίας, τόσο χαμηλότερο είναι: α) το επίπεδο της ανάπτυξης σε μία οικονομία, β) το επίσημο ΑΕΠ της και γ) το κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε αυτήν⁹⁹.

Επιστρέφοντας στο ζήτημα της παραοικονομίας και το πώς αυτή επηρεάζει την ανάπτυξη, η αρχή γίνεται με την παρατήρηση ότι η παραοικονομία, σύμφωνα με πολλούς οικονομολόγους, έχει αρνητική επίδραση στην οικονομική ανάπτυξη και στο επίσημο ΑΕΠ, καθώς έχει παρατηρηθεί ότι η κοινωνική ευημερία και το μέγεθος της επίσημης οικονομίας βρίσκονται σε υψηλότερο επίπεδο, όταν το κράτος έχει μικρό τομέα ανεπίσημης οικονομίας¹⁰⁰. Ως αποτέλεσμα της ύπαρξης της παραοικονομίας, οι θεσμοί του κράτους υπολειτουργούν και κλονίζεται η εμπιστοσύνη των πολιτών προς την κυβέρνηση, η ποιότητα ζωής των τελευταίων υποβαθμίζεται, η επιχειρηματική δραστηριότητα πλήττεται και το κράτος βρίσκεται εκτεθειμένο σε κινδύνους όντας ευάλωτο σε τυχούσες αλλαγές του διεθνούς οικονομικού στερεώματος. Επιπροσθέτως, από τη στιγμή που η παραοικονομία συνδέεται με παράνομες δραστηριότητες, συχνά εγκληματικής φύσεως, είναι λογικό η ύπαρξή της και μόνο να υπονομεύει την ανάπτυξη¹⁰¹.

Οι αρνητικές επιπτώσεις της παραοικονομίας αντικατοπτρίζονται στις απώλειες των κυβερνήσεων από τη μη είσπραξη φόρων και το περιορισμένο τους, επομένως, εισόδημα για δημόσιες δαπάνες¹⁰². Το αποτέλεσμα είναι οι κυβερνήσεις μην έχοντας εισόδημα, να αδυνατούν να καλύψουν τις ανάγκες των πολιτών τους όσον αφορά τον τομέα των κοινωνικών παροχών, αφήνοντας μεγάλα κοινά στις πληρωμές μισθών, επιδομάτων και συντάξεων, αλλά και στον τομέα των επενδύσεων αναφορικά με την υγεία, την εκπαίδευση, τις υποδομές κτλ. Η έλλειψη κοινωνικής προστασίας και το κλίμα αβεβαιότητας που δημιουργείται επιδεινώνουν την κατάσταση και το κοινωνικό κόστος γίνεται πολύ υψηλό¹⁰³. Με λίγα λόγια, η ποιότητα και η ποσότητα των αγαθών και υπηρεσιών, που πρέπει ένα κράτος να παρέχει στους πολίτες του, μειώνονται δραματικά λόγω της παραοικονομίας, υποβαθμίζοντας το επίπεδο της ανάπτυξης του κράτους και τη δημοσιονομική του υγεία, καθώς αυτά τα αγαθά και οι υπηρεσίες είναι απαραίτητα συστατικά της ανάπτυξης¹⁰⁴. Σύμφωνα με τον Loayza, η αύξηση του μεγέθους της ανεπίσημης οικονομίας οδηγεί σε μείωση της οικονομικής ανάπτυξης για τις οικονομίες, όπου το φορολογικό βάρος είναι πολύ

⁹⁹ Elgin, Ceyhan (Dec. 2012). σελ. 482, 488

¹⁰⁰ Capasso, Salvatore and Jappelli, Tullio (2013). σελ. 177

¹⁰¹ Valentini, Enzo (2009). σελ. 281-282

¹⁰² Schneider, Friedrich (2010). σελ. 5

¹⁰³ Jacquet, Pierre (Jan. 2013). Διαθέσιμο στο: http://www.lemonde.fr/economie/article/2013/01/07/les-limites-du-developpement-par-l-economieinformelle_1813608_3234.html

¹⁰⁴ Schneider, Friedrich, Buehn, Andreas and Montenegro, Claudio E. (Jul. 2010). σελ. 7

μεγάλο και δεν επιβάλλεται δυναμικά η συμμόρφωση με τους φορολογικούς κανόνες. Για τον ίδιο, οι δημόσιες υποδομές αποτελούν το σημαντικότερο στοιχείο της οικονομικής ανάπτυξης· η παραοικονομία εμποδίζει τα δημόσια έργα και τις υποδομές, υπονομεύοντας, άρα, την ανάπτυξη¹⁰⁵.

Το πρόβλημα γίνεται ακόμα μεγαλύτερο σε περιόδους άνθισης της παραοικονομίας, όπου η ανεργία είναι ιδιαίτερα αυξημένη (λόγω της πτώσης στον τομέα της επίσημης παραγωγής) και το διαθέσιμο εισόδημα των πολιτών μειώνεται¹⁰⁶, ωθώντας πολλούς απ' αυτούς στη δραστηριοποίηση σε παράνομους τομείς και αλλάζοντας τα δεδομένα στον τομέα της απασχόλησης¹⁰⁷. Επιπλέον, σε τέτοιες περιόδους εμφανίζεται ένα σχήμα κύκλου: όσο μεγαλύτερο είναι το μέγεθος της παραοικονομίας, τόσο περισσότερο φοροδιαφεύγουν οι πολίτες. Το κράτος με τη σειρά του, μην έχοντας εισόδημα, αυξάνει τους φόρους, διογκώνοντας το πρόβλημα και δίνει νέα κίνητρα στους πολίτες του για να συνεχίσουν να δρουν παράνομα, από τη στιγμή που το εισόδημά τους δεν επαρκεί, ώστε να πληρώσουν τους φόρους, που τους επιβάλλονται¹⁰⁸. Όμως, όπως πολλοί οικονομολόγοι έχουν επισημάνει, η υψηλότερη φορολογία επηρεάζει αρνητικά την οικονομική ανάπτυξη, όπως και ο υψηλός πληθωρισμός που παράγεται ως αποτέλεσμα, αυξάνοντας με τη σειρά του τη διαφθορά, η οποία τονώνει την παραοικονομία¹⁰⁹. Η κατάσταση αυτή απλά διαιώνίζεται από αυτό το σημείο και έπειτα· η ποιότητα των θεσμών του κράτους υποβαθμίζεται σημαντικά και η ανάπτυξη του κράτους περνά σε δεύτερη μοίρα.

Συνεχίζοντας, η παραοικονομία δημιουργεί προβλήματα στις επιχειρήσεις δυσχεραίνοντας την ανάπτυξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Ως αποτέλεσμα, η ευημερία, που προέρχεται από την άνθηση στον επιχειρηματικό τομέα, επιτυγχάνεται δύσκολα εις βάρος των επιχειρήσεων και των πολιτών του κράτους¹¹⁰. Η επιχειρηματική δραστηριότητα πλήττεται λόγω της μείωσης της υγιούς ανταγωνιστικότητας, της αποθάρρυνσης των ξένων επενδύσεων και των στρεβλώσεων στη μακροοικονομική πολιτική ενός κράτους και ως αποτέλεσμα μειώνεται η ποιότητα και η ποσότητα των παραγόμενων αγαθών¹¹¹. Το ζήτημα της μείωσης της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας για τα κράτη, αλλά και για τις επιχειρήσεις, που δραστηριοποιούνται σε κράτη με εκτενή παραοικονομία, έχει τονιστεί ως ένας από τους λόγους για τους οποίους η παραοικονομία έχει αρνητικό αντίκτυπο στην ανάπτυξη¹¹².

Όπως έχει επισημανθεί, η ανάπτυξη έχει ανάγκη τη συνεχή εξέλιξη σε όλους τους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας, γιατί αλλιώς η στασιμότητα δημιουργεί συνθήκες υπανάπτυξης. Όμως, οι επιχειρήσεις οι οποίες δραστηριοποιούνται στον τομέα της παραοικονομίας δε μπορούν να αφιερώσουν μέρος της λειτουργίας τους στην έρευνα και την καινοτομία, εμποδίζοντας, έτσι, την πρόοδο, η οποία θα μεταφραζόταν κατόπιν σε ανάπτυξη. Συνεχίζοντας με την επιχειρηματική δραστηριότητα, αν δοθεί προσοχή στη φοροδιαφυγή, που αποτελεί τακτική των επιχειρήσεων, που δρουν στην παραοικονομία, παρατηρείται ότι οι επιχειρήσεις αυτές αναγκάζονται να δρουν έξω από το πλαίσιο της νόμιμης αγοράς, γεγονός που έχει αντίκτυπο στην ένταση του κεφαλαίου παραγωγής τους, η οποία ελαττώνεται σημαντικά, στην απώλεια της πρόσβαση σε επίσημους φορείς χρηματοδότησης, και στο ότι

¹⁰⁵Schneider, Friedrich and Klinglmaier, Robert (2004). σελ. 21-22

¹⁰⁶Valentini, Enzo (2009). σελ. 283

¹⁰⁷ Βαβούρας, Ιωάννης Σ. και Μανωλάς, Γιώργος Α. (2004). σελ. 27

¹⁰⁸Kaplow, Louis (2008). σελ. 92

¹⁰⁹ Vermeend, Willem, Van der Ploeg, Rick and Timmer, Jan Willem (2008). σελ. 48

¹¹⁰Schneider, Friedrich and Williams, Colin C. (2013). σελ. 22

¹¹¹ Nastav, Bojan and Bojnec, Stefan (Nov. 2005). σελ. 2

¹¹²Zagorsek, Hugo, Jaklic, Marko, and Hribernik, Aljaz (Apr. 2009). σελ. 45

το διάστημα ζωής τους είναι συνήθως περιορισμένο. Η δράση έξω απ' το πλαίσιο της νόμιμης αγοράς επηρεάζει με τη σειρά της τη νομιμοποιητική πολιτική ενισχύοντας την παράλληλη αγορά προϊόντων και υπηρεσιών εις βάρος της επίσημης αγοράς¹¹³.

Επιπλέον, η δράση των παράνομων επιχειρήσεων κατακρίνεται λόγω της μειωμένης αποδοτικότητάς τους, συγκριτικά με την επίσημο τομέα δραστηριότητας, όπου δρουν πιο μεγάλες και ανταγωνιστικές επιχειρήσεις και απ' όπου οι παράνομες επιχειρήσεις παίρνουν μερίδιο. Το μεγαλύτερο μερίδιο παραγωγικότητας αποδίδεται στις μεγάλες επιχειρήσεις του επίσημου τομέα της οικονομίας, οι οποίες πλήττονται από την παραοικονομία σε σημαντικό βαθμό. Παρά ταύτα, ακόμα και οι μικρές επιχειρήσεις του επίσημου τομέα φαίνεται ότι είναι πιο παραγωγικές σε σύγκριση με τις επιχειρήσεις του ανεπίσημου τομέα. Μάλιστα, οι μικρές και οι μεσαίες επιχειρήσεις είναι εκείνες που δίνουν δυναμική ώθηση στην οικονομία, την καινοτομία και την ανάπτυξη¹¹⁴. Από τη στιγμή, άρα, που η παραγωγικότητα αποτελεί έναν απ' τους βασικότερους παράγοντες για την ανάπτυξη, εξάγεται το συμπέρασμα ότι η παραοικονομία καταστρέφει την ανάπτυξη μέσα από τη μείωση του μεγέθους της παραγωγικότητας. Τέλος, η «ανυπακοή» των επιχειρήσεων εκτείνεται και σε άλλους τομείς, συνθέτοντας μαζί με τα προηγούμενα στοιχεία ένα σκηνικό, όπου η μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη υπονομεύεται, όπως και η ισχύς των κανόνων, που έχουν θεσπιστεί από το κράτος¹¹⁵.

Όσον αφορά τα στατιστικά στοιχεία (που αναφέρονται σε τιμές, πληθωρισμό, ρυθμούς ανάπτυξης κ.ά.), τα οποία χρησιμοποιούνται για το σχεδιασμό της οικονομικής πολιτικής ενός κράτους, η αξιοπιστία τους αμφισβητείται όσο πιο εκτεταμένη είναι η παραοικονομία¹¹⁶. Η αλλοίωση των πραγματικών μακροοικονομικών μεγεθών, που εξετάζονται για τη χάραξη μιας πολιτικής με στόχο την ανάπτυξη, την παραγωγικότητα, την ευημερία και την πρόοδο, μπορεί να οδηγήσει σε λανθασμένες αποφάσεις εκ μέρους των υπευθύνων, προκαλώντας στρεβλώσεις στον οικονομικό προγραμματισμό, με ότι συνέπειες μπορεί να έχει κάτι τέτοιο στην κοινωνικοοικονομική ζωή ενός κράτους¹¹⁷. Γεγονός είναι ότι και μόνο η παρουσία της παραοικονομίας μπορεί να καταστήσει την μακροοικονομική πολιτική ενός κράτους λιγότερο αποτελεσματική, πράγμα που συνεπάγεται τον κλονισμό της μακροοικονομικής σταθερότητας¹¹⁸.

Η παραοικονομία, επιπλέον, έχει αρνητική επίδραση στην ηθική και αλλάζει τη συμπεριφορά των ατόμων εξαιτίας της ανισότητας, η οποία οξύνεται, δημιουργώντας συνθήκες μη υγιούς ανταγωνισμού¹¹⁹. Ο μη υγιής ανταγωνισμός τρέφεται και από το γεγονός ότι η παραοικονομία είναι πολύ φθηνή συγκριτικά με την επίσημη οικονομία, άρα έχει ένα πλεονέκτημα έναντι σε αυτήν καταστρατηγώντας τη μακροχρόνια ανάπτυξη και ευημερία. Από τη στιγμή που η δραστηριοποίηση στον ανεπίσημο τομέα είναι πιο φθηνή, υπάρχουν πολίτες, που δρουν εις βάρος των άλλων, οι οποίοι προσπαθούν να ακολουθούν τις προσταγές του νόμου¹²⁰. Από τη μία, επομένως, βρίσκονται όσοι έχουν ανάγκη να εργαστούν και να αποκτήσουν εισόδημα, ή απλά να κρατήσουν τα λίγα που έχουν για να επιβιώσουν και στρέφονται στην παραοικονομία παρακάμπτοντας την ηθική τους, και από την άλλη βρίσκονται όσοι ακολουθούν τακτικές εκμετάλλευσης. Δεν είναι λίγοι εκείνοι που

¹¹³ Βαβούρας, Ιωάννης Σ. και Μανωλάς, Γιώργος Α. (2004). σελ. 27

¹¹⁴ La Porta, Rafael and Shleifer, Andrei (Fall 2008). σελ. 277, 344

¹¹⁵ Zagorsek, Hugo, Jaklic, Marko, and Hribernik, Aljaz (Apr. 2009). σελ. 46

¹¹⁶ Orviska, Marta, Caplanova, Anetta, Medved, Jozef and Hudson, John (2006). σελ. 720

¹¹⁷ Βαβούρας, Ιωάννης Σ. και Μανωλάς, Γιώργος Α. (2004). σελ. 26-27

¹¹⁸ Eilat, Yair and Zinnes, Clifford (2002). σελ. 1237

¹¹⁹ Schneider, Friedrich (Sept. 2009). σελ. 8

¹²⁰ Schneider, Friedrich (2010). σελ. 5

δραστηριοποιούνται στην παραοικονομία και δίνουν στους εργαζομένους τους πενιχρούς μισθούς για εργασία -συχνά σε άθλιες συνθήκες- εκμεταλλευόμενοι την ανάγκη τους για εισόδημα προς επιβίωση, η οποία τους «απαγορεύει» να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους ως εργαζόμενοι. Η καταπάτηση των κεκτημένων δικαιωμάτων -εργασιακής ή όποιας άλλης φύσεως- αποτελεί ένα απ' τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα υπονόμευσης της ανάπτυξης.

Συμπερασματικά, η παραοικονομία φαίνεται να λειτουργεί ενάντια στην ανάπτυξη και την πρόοδο ενός κράτους, με όποια μορφή κι αν εκφράζεται αυτό. Αν και ο αντίλογος είναι αρκετά ισχυρός, εντούτοις αυτό που έχει σημειωθεί είναι ότι τα όποια οφέλη της παραοικονομίας έχουν βραχυπρόθεσμο χαρακτήρα. Σε μακροχρόνια βάση, το κοινωνικοοικονομικό κόστος υπερκαλύπτει τα θετικά της παραοικονομίας, κάνοντας το έργο του κράτους ακόμα πιο δύσκολο. Οι αρνητικές επιπτώσεις της παραοικονομίας περιλαμβάνουν συγκεντρωτικά τη δυσλειτουργία της αγοράς αγαθών και υπηρεσιών και της αγοράς εργασίας, τη στρέβλωση των στατιστικών στοιχείων, που οδηγούν σε λανθασμένες πολιτικές, την καταπάτηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων και τα κενά στο ταμείο του κράτους, που ως αποτέλεσμα έχουν την αδυναμία του κράτους για αποπληρωμή μισθών, συντάξεων και επιδομάτων και την πραγματοποίηση επενδύσεων. Οι κρατικοί θεσμοί, επομένως, τίθενται υπό αμφισβήτηση, κλονίζοντας την εμπιστοσύνη των πολιτών προς την κυβέρνηση και οδηγώντας συχνά σε κρίσεις¹²¹.

Άλλωστε, όπως έχει τονίσει το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, η παραοικονομία αποτελεί απειλή για τη δημοκρατία, την ανάπτυξη και το κράτος δικαίου καθώς «στερεί από τους κρατικούς προϋπολογισμούς σημαντικό ποσό των φορολογικών εσόδων, προκαλεί στρεβλώσεις στον ανταγωνισμό στο πλαίσιο των αγορών, περιφρονεί τα κοινωνικοοικονομικά δικαιώματα των πολιτών, επιβραδύνει την οικονομική πρόοδο, καταπατά τα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας και διαδίδει την ανομία»¹²². Οι παραπάνω αρνητικές επιπτώσεις της παραοικονομίας έχουν αντίκτυπο στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή ενός κράτους. Ο κίνδυνος να ξεσπάσουν κρίσεις κοινωνικού, πολιτικού ή οικονομικού χαρακτήρα είναι αυξημένος, αν αναλογιστεί κανείς ότι συνδέονται μεταξύ τους άρρηκτα. Στο παρενθετικό πλαίσιο για τις κρίσεις, που ακολουθεί, παρατίθενται πληροφορίες για το πώς συνδέεται η παραοικονομία με αυτές.

5.2 ΟΙ ΘΕΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Όπως κάθε νόμισμα έχει δύο πλευρές, έτσι και το θέμα της παραοικονομίας πρέπει να εξεταστεί από δύο οπτικές γωνίες. Η θετική σχέση ανάμεσα στην παραοικονομία και την ανάπτυξη έχει παρατηρηθεί και καταγραφεί από πολλούς οικονομολόγους και μελετητές των δύο φαινομένων. Δεν είναι λίγοι εκείνοι που υποστηρίζουν ότι η παραοικονομία δρα θετικά και είναι ευεργετική για την οικονομία των κρατών, κυρίως σε μακροχρόνια βάση, αλλά και ότι το πιο επικερδές κομμάτι της οικονομίας ανήκει στην παραοικονομία¹²³. Κάποιοι μάλιστα αναφέρονται σ' αυτήν ορίζοντάς την ως την οικονομική δραστηριότητα, η οποία αυξάνει τη

¹²¹ Mohamed, Marliza (Dec. 2012). σελ. 91

¹²² Yfantopoulos, John (2013). σελ. 97

¹²³ Voicu, Cristina (Jul. 2012). σελ. 72

συνολική αξία του εθνικού προϊόντος, αλλά δεν συμπεριλαμβάνεται στους εθνικούς λογαριασμούς, ούτε γίνεται ορατή στο ΑΕΠ¹²⁴.

Στη συγκεκριμένη ενότητα, θα γίνει μια προσπάθεια παρουσίασης των θετικών επιπτώσεων της παραοικονομίας στην οικονομική δραστηριότητα των κρατών, με την παραοικονομία να παρουσιάζεται ως ένας απ' τους κινητήριους μοχλούς για την οικονομική ανάπτυξη, ή ακόμη ως ένα είδος «εναλλακτικού θεσμού», που αναλαμβάνει δράση, όταν οι θεσμοί της επίσημης οικονομίας υπολειπούνται¹⁸⁸. Συχνά, επίσης, λέγεται ότι η παραοικονομία παίζει το ρόλο του εγγυητή της ανθεκτικότητας της οικονομίας, κυρίως σε περιόδους, όπου η οικονομία των κρατών βρίσκεται σε δυσχερή θέση¹²⁵. Η δυνατότητα του ανεπίσημου τομέα της οικονομίας να απορροφά ορισμένα από τα οικονομικά σοκ, που εμφανίζονται α) στην αγορά αγαθών και υπηρεσιών, δηλαδή στην πραγματική οικονομία, β) στην αγορά εργασίας και γ) στη χρηματοπιστωτική αγορά, αποτελεί άλλον έναν λόγο για τον οποίο η συμβολή της παραοικονομίας στην επίσημη οικονομία σημειώνεται με θετικό πρόσημο, καθώς φαίνεται να καλύπτονται τα κενά της τελευταίας από τις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στον τομέα της παραοικονομίας¹²⁶.

Το βασικότερο επιχείρημα όσων τοποθετούνται υπέρ της παραοικονομίας είναι ότι ένα πολύ μεγάλο ποσό (περίπου τα 2/3) των εισοδημάτων που προέρχονται από αυτή δαπανάται στην επίσημη οικονομία, αυξάνοντας τη ζήτηση για τα επίσημα παραγόμενα προϊόντα και ενισχύοντάς κατ' αυτόν τον τρόπο την οικονομική ανάπτυξη και την ευημερία¹²⁷. Επιπλέον, μπορεί να ειπωθεί, ότι αναπληρώνεται ένα μέρος των χαμένων φορολογικών εσόδων¹²⁸. Ακόμη, είναι πιθανό πολλές από τις υπηρεσίες, που προσφέρονται στον τομέα της παραοικονομίας, να είχαν εξαφανιστεί, αν είχαν αναγκαστεί να ενταχθούν στην επίσημη οικονομία. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται έντονα στη Γερμανία, για παράδειγμα, όπου πάνω από τα 2/3 των υπηρεσιών που παρέχονται στην παραοικονομία θα είχαν εξαφανιστεί ή οι ίδιοι οι καταναλωτές θα κάλυπταν τις ανάγκες τους μόνοι τους¹²⁹. Οι Chong και Gradstein μίλησαν για την παραοικονομία προσδιορίζοντάς την ως δυνητικά κατευθυνόμενη από τον παράγοντα της ζήτησης¹³⁰, επομένως, όσο υπάρχει ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες, οι οποίες δε μπορούν να προσφερθούν ή προσφέρονται ανεπαρκώς μέσω της επίσημης οικονομίας για πληθώρα λόγων, η παραοικονομία είναι εκείνη που καλείται να συμπληρώσει το κενό.

Συνεχίζοντας, ένα άλλο επιχείρημα είναι ότι η συμμετοχή στην παραοικονομία βοηθά τους ανέργους, που δραστηριοποιούνται σε αυτήν να επιβιώσουν, από τη στιγμή που δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας και ανάγκη για την κάλυψή τους¹³¹ (αν και πρόκειται κυρίως για θέσεις μερικής απασχόλησης, που καλύπτονται από άτομα με χαμηλή κατά βάση επαγγελματική δεξιότητα¹³²). Επίσης, οι άνθρωποι αυτοί μπορούν να διατηρήσουν τις δεξιότητές τους, παράλληλα με την απόκτηση εισοδήματος, και έτσι να συμβάλουν με τη σειρά τους στην οικονομική δραστηριότητα. Αυτός είναι και ένας απ' τους λόγους για τους οποίους η παραοικονομία αναπτύσσεται σε φτωχότερες περιοχές ευκολότερα, συγκριτικά με τις πλούσιες περιοχές¹³³. Η παραοικονομία, όμως, σε πολλές περιπτώσεις αποτελεί

¹²⁴ Startienė, Gražina and Trimonis, Karolis (2011). σελ. 380-381

¹²⁵ Colombo, Emilio, Onnis, Luisanna and Tirelli, Patrizio (Feb. 2013). σελ. 1

¹²⁶ Dumitrescu, Constantin Dan, Neacsu, Razvan and Zamfirescu, Nicolae (2009). σελ. 0989

¹²⁷ Schneider, Friedrich and Williams, Colin C. (2013). σελ. 139

¹²⁸ «Romania economy: The long shadow of the black economy» (Jun. 2013). σελ. 2

¹²⁹ Schneider, Friedrich (2010). σελ. 5

¹³⁰ Chong, Alberto and Gradstein, Mark (2007). σελ. 159-79

¹³¹ Mohamed, Marliza (Dec. 2012). σελ. 91

¹³² Βαβούρας, Ιωάννης Σ. και Μανωλάς, Γιώργος Α. (2004). σελ. 95

¹³³ Tafenu, Egle, Herwartz, Helmut and Schneider, Friedrich (Dec. 2010). σελ. 635-636

προσωρινή λύση για ανέργους, οι οποίοι έχουν ως απώτερο σκοπό την απασχόληση στον επίσημο τομέα της οικονομίας¹³⁴.

Η παραοικονομία βοηθά και προωθεί την επιχειρηματικότητα και την ανταγωνιστικότητα αποτελώντας γόνιμο έδαφος για την ανάπτυξη και ενίσχυση των δύο τελευταίων. Η οικονομική ανάπτυξη, που έρχεται μέσα από την αύξηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας, έχει τις ρίζες της στον τομέα της παραοικονομίας, καθώς δίνεται η δυνατότητα στους επιχειρηματίες να ξεκινήσουν τις επιχειρήσεις τους, μειώνοντας το κόστος¹³⁵. Οι επιχειρήσεις μέσα από την αύξηση της ανταγωνιστικότητά τους, μπορούν να αντιμετωπίσουν την αγορά, με ότι στρεβλώσεις μπορεί αυτή να έχει, και να παράγουν, ώστε να συμβάλουν, εν τέλει, με τη σειρά τους στην επίσημη οικονομία¹³⁶. Υπό άλλες συνθήκες, αν οι επιχειρηματίες αυτοί δεν είχαν τη δυνατότητα να εισέλθουν στην επίσημη οικονομία, αλλά ούτε και στην ανεπίσημη, δε θα είχαν τρόπο να συμβάλουν στην ανάπτυξη¹³⁷.

Επιπλέον, οι επιχειρήσεις έχοντας χαμηλότερο κόστος εργασίας, το οποίο οδηγεί σε περιορισμό των πληθωριστικών πιέσεων στην οικονομία, μπορούν να προσλαμβάνουν περισσότερους εργαζόμενους, μειώνοντας έτσι το ποσοστό ανεργίας¹³⁸. Αν συντρέξουν όλες οι παραπάνω συνθήκες και οι άτυπες επιχειρήσεις ανθίσουν, είναι πολύ πιθανό να στραφούν στην επίσημη οικονομία¹³⁹. Επομένως, η παραοικονομία αποτελεί σε όλο και μεγαλύτερο βαθμό στήριγμα για τις μη δηλωμένες επιχειρήσεις και τις άτυπες μορφές απασχόλησης, μέσω των οποίων προωθείται η ανάπτυξη, αλλά, επίσης, μειώνεται η φτώχεια και η ανεργία, όπως έχει παρατηρηθεί¹⁴⁰. Άλλωστε, η οικονομική δραστηριότητα είτε είναι δηλωμένη είτε όχι, συμβάλλει στην αύξηση του εισοδήματος των πολιτών, όπως συχνά υποστηρίζεται¹⁴¹. Ο άτυπος τομέας, άρα, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την «παραγωγή» απασχόλησης και ανάπτυξης, σύμφωνα με τον A Soto, με την παραοικονομία να είναι άμεσα συνυφασμένη με την επιχειρηματική δραστηριότητα¹⁴².

Η παραοικονομία μπορεί να έχει θετικές συνέπειες για τους παραγωγούς, αλλά και τους καταναλωτές, όταν για παράδειγμα το κράτος επιβάλλει υπερβολικά αυστηρούς κανονισμούς, εμποδίζοντας έτσι τις συναλλαγές μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών, ή όταν έχει υπερβολικά υψηλό ποσοστό εξόδων, χωρίς να φαίνεται διατεθειμένο να το ελαττώσει. Οι καταναλωτές επωφελούνται καθώς πληρώνουν λιγότερο από τη στιγμή που δεν υπάρχει η επιβάρυνση του ΦΠΑ, ούτε και άλλα γραφειοκρατικά και διοικητικά εμπόδια¹⁴³. Η στροφή των παραγωγών και των καταναλωτών προς την παραοικονομία αποτελεί έναν αποτελεσματικό τρόπο διαμαρτυρίας ενάντια στις εκάστοτε πολιτικές των κυβερνήσεων, στην προσπάθειά τους να ρυθμίσουν διαφορετικά τη διαδικασία ανάπτυξης του κράτους¹⁴⁴. Ως εκ τούτου, μέσω της παραοικονομίας διορθώνονται οι παραπάνω ανισοροπίες και παύει να παρεμποδίζεται η ανάπτυξη, αλλά και η ευημερία των πολιτών και του κράτους.

Εν συνεχεία, αναφέρεται ότι πιθανότερα το πιο άμεσο όφελος της παραοικονομίας είναι το ότι διατηρεί την οικονομική δραστηριότητα, όταν η προσοδοθηρία και η διαφθορά

¹³⁴ Bajada, Christopher and Schneider, Friedrich (Sept. 2009). σελ. 1054

¹³⁵ Schneider, Friedrich and Williams, Colin C. (2013). σελ. 107

¹³⁶ “Central Asia: Shadow economies hold back development” (Jun. 2011). σελ. 2

¹³⁷ Choi, Jay Pil and Thum Marcel (Aug. 2005). σελ. 823

¹³⁸ Βαβούρας, ΙωάννηςΣ. καιΜανωλάς, ΓιώργοςΑ. (2004). σελ. 96

¹³⁹ Nastav, Bojan and Bojnec, Stefan (Nov. 2005). σελ. 2

¹⁴⁰ Alter Chen, Martha (Jul. 2007). σελ. 1

¹⁴¹ Schneider, Friedrich and Williams, Colin C. (2013). σελ. 139

¹⁴² Estrin, Saul and Mickiewicz, Tomasz (Jul. 2010). σελ. 2

¹⁴³ Schneider, Friedrich (Sept. 2009). σελ. 9

¹⁴⁴ Lemieux, Pierre (Nov. 2007). σελ. 24

αυξάνουν το κόστος της επίσημης παραγωγής¹⁴⁵. Η ανάπτυξη της σκιώδους οικονομίας μπορεί επίσης να αυξήσει τον ανταγωνισμό στον επίσημο τομέα, επομένως να βελτιωθεί η ποιότητα παραγωγής, αλλά και το επίπεδο των μισθών²¹¹, και να επιβάλει φράγματα σε διάφορες κυβερνητικές δραστηριότητες και γραφειοκρατικά ζητήματα, που αποσκοπούν αποκλειστικά στον καιροσκοπισμό¹⁴⁶. Άρα, σύμφωνα με τους Choi και Thum, η παρουσία της παραοικονομίας είναι ευεργετική γιατί μειώνει το διεφθαρμένο γραφειοκρατικό στοιχείο και, κατά συνέπεια, αυξάνει τις οικονομικές δραστηριότητες του επίσημου τομέα¹⁴⁷. Η σκιώδης οικονομία μετριάζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τυχούσες κυβερνητικές στρεβλώσεις, μπορεί να αυξήσει την οικονομική δραστηριότητα στην επίσημη οικονομία. Υπό αυτή την έννοια, η παραοικονομία λειτουργεί ως συμπλήρωμα της επίσημης οικονομίας και όχι ως υποκατάστατο, από τη στιγμή που δημιουργείται η «υποχρέωση» να μειωθούν οι δωροδοκίες, λόγω της ήδη υπάρχουσας ανεπίσημης δραστηριότητας, και επομένως, δίνεται μεγαλύτερη ώθηση στη δραστηριοποίηση στον επίσημο τομέα¹⁴⁸.

Μιλώντας σε επίπεδο χωρών, οι φτωχές και αναδυόμενες χώρες, όντας αυτές με το μεγαλύτερο πρόβλημα, παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά παραοικονομίας. Μολαταύτα, οι χώρες αυτές μπορούν να επωφεληθούν από την παραοικονομία σε βάθος χρόνου, καθώς αυξάνοντας τα εισοδήματά τους μέσα από τον ανεπίσημο τομέα, ενισχύουν την επίσημη οικονομία, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη¹⁴⁹. Η παραοικονομία παρουσιάζεται να εξαλείφει την οικονομική αβεβαιότητα και την υπανάπτυξη και να παρέχει τα προς το ζην σε μεγάλα τμήματα του πληθυσμού¹⁵⁰.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Τουρκία, η οποία αποτελεί περίπτωση δυναμικά οργανωμένης επιχειρηματικά χώρας, στην οποία, όμως, η ανεπίσημη οικονομία είναι μεγαλύτερη από την επίσημη¹⁵¹. Επίσης, έχει παρατηρηθεί ότι για τις χώρες που βρίσκονται σε μεταβατικό στάδιο, η ανεπίσημη οικονομία είναι ευεργετική, καθώς μετριάζει την πτώση του ΑΕΠ, με το 50% της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας να απορροφάται από τον ανεπίσημο τομέα, εμποδίζοντας μια ακόμη μεγαλύτερη πτώση του ΑΕΠ¹⁵².

Όπως δείχνουν σχετικές έρευνες, η παραοικονομία φαίνεται να λειτουργεί καλύτερα προς όφελος των οικονομιών υπό μετάβαση. Σημαντική ήταν η συμβολή των μικρών, αδήλωτων κυρίως, επιχειρήσεων κατά την περίοδο της αναπροσαρμογής, κυρίως για τα κράτη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, καθώς εκείνες συγκράτησαν την οικονομία, αλλά και την κοινωνία από την κατάρρευση, καλύπτοντας το κενό στον τομέα του εμπορίου, των υπηρεσιών και της γεωργίας, αναδιανέμοντας το εισόδημα και παρέχοντας καταναλωτικά αγαθά για την επιβίωση των πολιτών των κρατών υπό μετάβαση²¹⁹. Το αποτέλεσμα ήταν η ικανοποίηση των αναγκών της κοινωνίας και η καθιέρωση ενός καλύτερου βιοτικού επιπέδου¹⁵³. Σε διάφορες μελέτες σημειώνεται, επίσης, ότι το 1/3 του εισοδήματος των αστικών πληθυσμών στην πρώην Σοβιετική Ένωση, αλλά και στην Ανατολική Ευρώπη είχε την προέλευσή του στον τομέα της παραοικονομίας. Για το λόγο αυτό υποστηρίζεται ότι η

¹⁴⁵ Brambila Macias, Jose and Cazzavillan, Guido (Sept. 2009). σελ. 195, 197

¹⁴⁶ Eilat, Yair and Zinnes, Clifford (2002). σελ. 1237

¹⁴⁷ Echazu, Luciana and Bose, Pinaki (Oct. 2008). σελ. 526

¹⁴⁸ Choi, Jay Pil and Thum Marcel (Aug. 2005). σελ. 818, 823

¹⁴⁹ Singh, Anoop, Jain-Chandra, Sonali and Mohommad, Adil (Feb. 2012). σελ. 3

¹⁵⁰ Singh, Anoop, Jain-Chandra, Sonali and Mohommad, Adil (Jun. 2012). σελ. 42-43

¹⁵¹ Zagorsek, Hugo, Jaklic, Marko, and Hribernik, Aljaz (Apr. 2009). σελ. 45-46

¹⁵² "Central Asia: Shadow economies hold back development" (Jun. 2011). σελ. 1

¹⁵³ Zagorsek, Hugo, Jaklic, Marko, and Hribernik, Aljaz (Apr. 2009). σελ. 44

Σοβιετική Ένωση θα είχε καταρρεύσει, ίσως και νωρίτερα, αν δεν υπήρχε η παραοικονομία να τη συντηρεί¹⁵⁴.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση της Σλοβενίας. Η υπό σοσιαλιστικό καθεστώς σλοβένικη κοινωνία του 19^{ου} αιώνα και κατόπιν, επωφελήθηκε από την παραοικονομία. Το υπό μετάβαση σλοβένικο κράτος κατάφερε να τονώσει την επίσημη οικονομία του, να αμβλύνει τις κοινωνικές εντάσεις και να προωθήσει τις ανταγωνιστικές επιχειρήσεις του παγκοσμίως καταβάλλοντας χαμηλότερους μισθούς και αποκτώντας φθηνότερες πρώτες ύλες χάρη στην παραοικονομία. Η αρχή για τα παραπάνω έγινε κιάλας απ' την ευαίσθητη περίοδο του μετασχηματισμού, όταν μεγάλο μέρος των εισοδημάτων, που προέρχονταν από την παραοικονομία, διοχετεύονταν στην επίσημη οικονομία, ωθώντας το κράτος σε ανάπτυξη. Η παραοικονομία συνέβαλε στη δημιουργία συνθηκών ισχυρής ανταγωνιστικότητας για τις επιχειρήσεις που λειτουργούσαν στην προστατευμένη εγχώρια αγορά, αναγκάζοντάς τες να γίνουν πιο αποτελεσματικές και να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους¹⁵⁵. Κλείνοντας με τα κράτη που βρίσκονταν υπό σοβιετική κυριαρχία, έχει καταγραφεί ότι η ανεπίσημη οικονομία συμβάλλει περίπου στο 50% της οικονομικής δραστηριότητας του Κιργιστάν και του Τατζικιστάν σε επίπεδο απασχόλησης και εισοδήματος¹⁵⁶.

Εν κατακλείδι, οι θετικές επιπτώσεις της παραοικονομίας εντοπίζονται στον τομέα της ανάπτυξης, της ευημερίας, της απασχόλησης, της ανταγωνιστικότητας, αλλά και του ΑΕΠ, ως δείκτη μέτρησης της ανάπτυξης της οικονομίας μιας χώρας. Σύμφωνα με τη νεοκλασική άποψη, η παραοικονομία μπορεί να επιφέρει θετικές επιπτώσεις στην οικονομία μιας χώρας, καθώς είναι άμεσα συνυφασμένη με την τρέχουσα οικονομική πραγματικότητα. Η παραοικονομία βοηθά στη δυναμική εξέλιξη του επιχειρηματικού πνεύματος, ιδιαίτερα για χώρες, που δεν έχουν εμπειρία και παρελθόν στον τομέα των επιχειρήσεων¹⁵⁷, την καθιέρωση ανταγωνιστικότερου κλίματος για τη δημιουργία υψηλότερων αποδόσεων και θέτει ισχυρότερα όρια στις κυβερνητικές δραστηριότητες. Ο άτυπος τομέας μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία αγορών, στην αύξηση των χρηματοδοτικών πόρων, αλλά και στο μετασχηματισμό νομικών, κοινωνικών, και οικονομικών ιδρυμάτων¹⁵⁸. Μπορεί, επιπλέον, να εξασφαλίσει την παροχή επιχειρηματικής εμπειρίας, η οποία είναι απαραίτητη στο μεταβατικό στάδιο της οικονομίας μιας χώρας. Ακόμη, ένα είδος «αφορολόγητης» παραοικονομίας μπορεί να έχει θετική επίδραση στην κατανομή του εισοδήματος, σε περιπτώσεις μικρών επιχειρήσεων, οι οποίες απασχολούν άτομα με χαμηλό εισόδημα¹⁵⁹. Τέλος, μια πιθανή αλληλεπίδραση των επίσημων και των ανεπίσημων φορέων της οικονομίας, παρέχει μεγαλύτερες δυνατότητες για οικονομική ανάπτυξη και ευημερία¹⁶⁰.

¹⁵⁴ Lemieux, Pierre (Nov. 2007). σελ. 24

¹⁵⁵ Zagorsek, Hugo, Jaklic, Marko, and Hribernik, Aljaz (Apr. 2009). σελ. 37-38, 44

¹⁵⁶ “Central Asia: Shadow economies hold back development” (Jun. 2011).σελ. 1

¹⁵⁷ “Romania economy: The long shadow of the black economy” (Jun. 2013). σελ. 2

¹⁵⁸ Schneider, Friedrich (2005). σελ. 613

¹⁵⁹ Eilat, Yair and Zinnes, Clifford (2002). σελ. 1237

¹⁶⁰ Schneider, Friedrich (2005). σελ. 613

5.3 ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ

Σε αυτό το σημείο της εργασίας θα κάνουμε μια σύντομη ανασκόπηση στα αίτια και τις συνέπειες της παραοικονομίας και τη σχέση που έχει αυτή σε σύγκριση με την εξάπλωση των οικονομικών κρίσεων σε πολλές χώρες του κόσμου. Αυτό γίνεται για να έχουμε μια γενικότερη εικόνα γύρω από τι συμβαίνει όταν μια οικονομία δεν βαδίζει σε σωστά μονοπάτια και μια χώρα πέφτει στον κυκλώνα της κρίσης δεν μπορεί να κάνει σωστή χρήση των χρημάτων και των φορολογικών της διατάξεων που έως τότε ίσχυε, έτσι δεν είναι σε ετοιμότητα να αντιμετωπίσει κάτι τόσο επώδυνο τόσο για το κράτος όσο και για τους πολίτες του.

Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 αποτέλεσε κομβικό σημείο για τις οικονομίες των κρατών ανά τον κόσμο, αλλάζοντας τα οικονομικά και κοινωνικά τους δεδομένα. Καθώς η παραοικονομία αποτελεί, αν και σε διαφορετικό βαθμό, αναπόσπαστο κομμάτι των οικονομιών όλου του πλανήτη θεωρήθηκε αναγκαίο να γίνει μία μικρή αναφορά στη σχέση της με τις περιόδους οικονομικής ύφεσης ενός κράτους, λόγω του ξεσπάσματος μιας κρίσης. Καθώς οι επιπτώσεις μιας οικονομικής ύφεσης έχουν αντίκτυπο σε πολλές οικονομικές και όχι μόνο μεταβλητές, οι οποίες επηρεάζουν και καθορίζουν τη λειτουργία ενός κράτους, στην παρούσα παρενθετική ενότητα θα γίνει σύνδεση των δύο φαινομένων: κρίση και παραοικονομία. Η αρχή γίνεται με τη σύνδεση του μεγέθους της παραοικονομίας με τους οικονομικούς κύκλους, δηλαδή με τις διακυμάνσεις (άνοδοι και κάθοδοι) που παρατηρούνται στη συνολική οικονομική δραστηριότητα των κρατών και εκφράζονται μέσα από τη δραστηριοποίηση των επιχειρήσεών τους¹⁶¹.

Σύμφωνα με τους Çiçek και Elgin, οι χώρες με μεγαλύτερο μέγεθος παραοικονομίας ακολουθούν λιγότερο ανακυκλική, ή έστω περισσότερη προκυκλική δημοσιονομική πολιτική. Ως αποτέλεσμα, η δημοσιονομική πολιτική σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες είναι προκυκλικής φύσεως, λόγω του μεγάλου μεγέθους της παραοικονομίας τους, ενώ στις ανεπτυγμένες χώρες, είναι ανακυκλικής φύσεως, λόγω της περιορισμένης έκτασης της ανεπίσημης οικονομικής δραστηριότητας. Παρόλο που η κυκλική πορεία της παραοικονομίας δεν μπορεί να παρατηρηθεί άμεσα, η τελευταία φαίνεται ότι αυξάνεται σε μεγάλο βαθμό σε περιόδους οικονομικών κρίσεων με στόχο την αντιμετώπιση αυτών και την έξοδο από την ύφεση, που προκαλείται¹⁷¹. Η εξήγηση γι' αυτό έγκειται στο ότι σε περιόδους ύφεσης, λόγω της οικονομικής στενότητας που πλήττει νοικοκυριά και επιχειρήσεις, η έξοδος στον τομέα της παραοικονομίας αποτελεί εναλλακτική για όσους θέλουν να αποφύγουν την αυξημένη φορολογία, που σκοπό έχει την κάλυψη των ελλειμμάτων. Επιπλέον, σε περιόδους ύφεσης και κάμψης της οικονομικής δραστηριότητας, οι κρατικοί έλεγχοι μειώνονται, με στόχο την αντιμετώπιση της ανεργίας, συμβάλλοντας έμμεσα στην αύξηση της συμμετοχής στον

¹⁶¹Maftei, Loredana (2013). σελ 553

ανεπίσημο τομέα της οικονομίας. Τα στοιχεία αυτά ενισχύουν το επιχείρημα της σύνδεσης των οικονομικών κύκλων με το φαινόμενο της παραοικονομίας¹⁶².

Σε περιόδους που ένα κράτος βρίσκεται σε κατάσταση ύφεσης, η παραοικονομία βρίσκει έδαφος για να αναπτυχθεί, απορροφώντας περίπου το 60% της επίσημης οικονομίας. Η αύξηση της ανεργίας, η κατακόρυφη πτώση των μισθών και άρα των εσόδων, του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και της αγοραστικής δύναμης των πολιτών, ο πανικός για τις τραπεζικές καταθέσεις, που συνοδεύεται από μείωσή τους, αλλά και το γενικότερο κλίμα αβεβαιότητας, που επικρατεί, ωθούν τους ανθρώπους στην παραοικονομία και την αδήλωτη εργασία, από τη στιγμή που το εισόδημα και η επιβίωσή τους θέτονται υπό αμφισβήτηση, με τις περιπτώσεις εκμετάλλευσης να αυξάνονται με ραγδαίους ρυθμούς (πχ. Ρουμανία) και τα ανθρώπινα κεκτημένα δικαιώματα να περνούν σε δεύτερη μοίρα¹⁶³.

Άλλωστε, όπως έχει παρατηρηθεί σε περιόδους κρίσεων, η φορολογική ηθική είναι χαμηλή, στρέφοντας τους πολίτες στη δραστηριοποίηση στον τομέα της παραοικονομίας¹⁶⁴. Η στροφή προς την παραγωγή και την απασχόληση στην ανεπίσημη οικονομία βοηθά ώστε οι άνθρωποι να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες, να βελτιώσουν την οικονομική τους κατάσταση και να αναπληρώσουν μέρος του χαμένου τους εισοδήματος.

Από την πλευρά του κράτους, με το ξέσπασμα της κρίσης, αρχίζουν οι σκέψεις για την εύρεση τρόπου επανάκτησης και αναδιανομής των πόρων, ώστε να αποφευχθεί μια βαθύτερη κρίση και να γίνουν βήματα για τη βελτίωση της οικονομικής του κατάστασης. Κατά βάση, το βάρος πέφτει στις πλάτες των φορολογουμένων, οι οποίοι καλούνται να συνδράμουν στην προσπάθεια του κράτους για οικονομική ανάκαμψη. Όμως, δεδομένου ότι το βάρος είναι μεγάλο, η στροφή προς την παραοικονομία μοιάζει με μονόδρομος, διογκώνοντας, έτσι, το μέγεθός της¹⁶⁵. Οι κυβερνήσεις, που βρίσκονται αντιμέτωπες με το δύσκολο έργο της διάσωσης της εθνικής οικονομίας του κράτους, αν δε διαχειριστούν όσο καλύτερα μπορούν την κατάσταση αυτή, μπορεί να οδηγήσουν μεγάλο μέρος των πολιτών τους στον άτυπο τομέα της οικονομίας. Επομένως, η παραοικονομία πρέπει να ελέγχεται και να μην αγνοείται από τις κυβερνήσεις, ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικών κρίσεων¹⁶⁶. Επομένως, αυτό που εξάγεται ως συμπέρασμα είναι ότι το μέγεθος της παραοικονομίας αυξάνεται σε περιόδους οικονομικής ύφεσης και μειώνεται σε περιόδους οικονομικής άνθησης¹⁶⁷.

Μελετώντας τα πρόσφατα δεδομένα, είναι εμφανής η επιρροή της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008 στην παραοικονομία. Όπως έχει αποδειχθεί, οι δραστηριότητες στον τομέα της παραοικονομίας αυξάνονται όταν ξεσπούν οικονομικές κρίσεις¹⁶⁸, κυρίως λόγω της αύξησης του φορολογικού βάρους, της ανεργίας και του γενικότερου κλίματος αβεβαιότητας, που επικρατεί¹⁸¹, όπως έχει ήδη ειπωθεί. Η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 επιβεβαιώνει τα παραπάνω λεγόμενα, καθώς παρατηρήθηκε αύξηση του ποσοστού της παραοικονομίας στην Ευρώπη κατά 0,5% του ΑΕΠ (από 19,4% το 2008 σε 19,9% το 2009), και διατηρήθηκε σε υψηλά επίπεδα για τα έτη που ακολούθησαν (19,7% το 2010 και 19,3% το 2011), αν και άρχισε να μειώνεται αργά, αλλά σταθερά. Παρόλα αυτά, το μέγεθός της παραοικονομίας εξαρτάται από την ταχύτητα και το

¹⁶² Βαβούρας, Ιωάννης Σ. και Μανωλάς, Γιώργος Α. (2004). σελ.103

¹⁶³ Lavinia, Elisabeta (Jan. 2011). σελ. 341

¹⁶⁴ Mennig, Regina/Αναστασοπούλου, Ειρήνη., 5 Φεβρουαρίου 2014. Διαθέσιμο στο: <http://dw.de/p/1B33s>

¹⁶⁵ Mara, Eugenia Ramona (2011). σελ. 1118

¹⁶⁶ Schneider, Friedrich (2010). σελ. 5

¹⁶⁷ Elgin, Ceyhun (Dec. 2012). σελ. 478

¹⁶⁸ Startienė, Gražina and Trimonis, Karolis (2011). σελ. 380

βαθμό κατά τον οποίο αναπτύσσεται και ανακάμπτει η επίσημη οικονομία¹⁶⁹. Πιο συγκεκριμένα, η κρίση του 2008 έπληξε τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με τα ποσοστά του ΑΕΠ, που «μολύνθηκαν» απ' την παραοικονομία να ξεκινούν από 8% για την Ελβετία και την Αυστρία και να αγγίζουν πάνω απ' το 30% για ορισμένες χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, όπως πχ. τη Βουλγαρία, την Κροατία και τη Ρουμανία¹⁷⁰.

Από την άλλη, η «συμπεριφορά» της παραοικονομίας αλλάζει ανάλογα με το είδος της κρίσης. Δεδομένου ότι η συνολική οικονομική δραστηριότητα προσδιορίζεται βάσει του επίσημου ΑΕΠ και του άτυπου τομέα, σε περιόδους κρίσεων πολύ σημαντικό ρόλο παίζει ο πληθωρισμός. Από τη στιγμή που ο πληθωρισμός λειτουργεί ως ένας φόρος επί των παρακρατούμενων χρημάτων, θεωρείται δεδομένο ότι επηρεάζει περισσότερο την ανεπίσημη οικονομία, παρά την επίσημη, διότι οι συναλλαγές στην παραοικονομία γίνονται ως επί το πλείστον με μετρητά. Ως αποτέλεσμα, αναμένεται η ανάπτυξη της παραοικονομίας να περιορίζεται όταν ο πληθωρισμός είναι υψηλότερος, πράγμα που συμβαίνει στις περιπτώσεις νομισματικών κρίσεων. Οι νομισματικές κρίσεις παρατηρείται ότι επιδρούν θετικά στον πληθωρισμό, σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ότι οι κρίσεις χρέους ή οι τραπεζικές κρίσεις, επομένως οι νομισματικές κρίσεις βοηθούν στον περιορισμό της άτυπης δραστηριότητας καθώς προκαλούν πληθωριστικές τάσεις¹⁷¹.

Τέλος, η οικονομία μιας χώρας δεν επηρεάζεται μόνο από το ξέσπασμα οικονομικών κρίσεων, αλλά και κρίσεων πολιτικής ή στρατιωτικής φύσεως. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ιράκ, όπου λόγω των εξεγέρσεων και των πολεμικών συγκρούσεων υπονομεύτηκε η επίσημη οικονομία του κράτους. Πολλές ιδιωτικές και δημόσιες επιχειρήσεις αναγκάστηκαν να κλείσουν ή να συρρικνωθούν οδηγώντας τους εργαζομένους τους στην απασχόληση στον τομέα της παραοικονομίας, ως τη μόνη εναλλακτική για απόκτηση εισοδήματος και επιβίωση. Σε περιόδους μεγάλων κρίσεων φυσική εξέλιξη θεωρείται η εξάπλωση της παραοικονομίας στην οικονομική ζωή μιας χώρας, η οποία μπορεί να δρα πια ανεξέλεγκτα και να επεκτείνεται σε δραστηριότητες ακόμη και εγκληματικής φύσεως, από τη στιγμή που ο νόμος δεν επιβάλλεται πουθενά¹⁷².

5.4 ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΣΗ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

Από τις αρχές του 2001 όπου και η Ελλάδα μπήκε στο νόμισμα του ευρώ φάνηκαν τα πρώτα σημάδια πτώσης της ιδιαίτερα στον οικονομικό και εμπορικό τομέα κάτι που είχαν προβλέψει οι οικονομικοί αναλυτές. Άντεξε μέχρι και τα μέσα του 2008. Οι φόροι υπήρχαν ανέκαθεν και δεν σταμάτησαν ούτε με την έλευση του νέου νομίσματος στην Ελλάδα. Αυτό που δεν προσπάθησαν ποτέ να εξετάσουν είναι πως θα άντεχε μια χώρα με πολλές εξαγωγές

¹⁶⁹Schneider, Friedrich (2013). σελ. 5

¹⁷⁰Guériaux, Charlotte (Sept. 2012). Διαθέσιμο στο: <http://neweasterneurope.eu/interviews/362-the-normality-of-informality-shadow-economyout-of-crisis>

¹⁷¹Colombo, Emilio, Onnis, Luisanna and Tirelli, Patrizio (Feb. 2012). σελ. 8-9

¹⁷²Looney, Robert (Dec. 2006). σελ. 995

και αρκετά εφικτές προσδοκίες από το εμπόριο της να αντέξει σε νέα οικονομικά καθεστώτα από τη μια μέρα στην άλλη. Εδώ πήρε χρόνο να εξάγει μια χώρα το δικό της νόμισμα και να το καθιδρύσει θα άντεχε μια χώρα μικρή μεν αλλά με μεγάλη αξία όπως η χώρα μας σε αυτή την αλλαγή(;). Χωρίς προετοιμασία, χωρίς να δώσει κάποια διάταξη, κάποιο νομοθέτημα, κάποια ομιλία προς ενημέρωση και προσέγγιση των πολιτών, των εμπόρων, των επιχειρηματιών και των υπολοίπων ενεργών μελών της κοινωνίας της. Το κράτος ούτε εδώ βρέθηκε δίπλα στον φορολογούμενο το μόνο που θεωρεί σωστό και να αρμόζει ανεξαιρέτου περιόδου και καταστάσεως στην Ελλάδα είναι οι συνεχόμενοι φόροι και η νομοθεσία που ολοένα και γίνεται κόμπος όπως ο γόρδιος δεσμός, και ξέρετε τι λένε για αυτό μέχρι και αναλυτές και οικονομολόγοι πως ότι δεν λύνεται κόβεται. Κάπως έτσι λόγω της μη αντοχής των ευθυνών η κυβέρνηση άρχισε να μιλάει για εξωτερική βοήθεια (από τα μέσα του 2008 έως και τα τέλη του 2009) από την ΕΕ και την ΕΚΤ προκειμένου να απεμπλακεί η Ελλάδα μας από τη χρονική διάβρωση της. Έτσι μετά από άπειρες συζητήσεις και διαπραγματεύσεις η Ελλάδα το Μάιο του 2010 μπήκε για πρώτη φορά στο μνημόνιο στο πρώτο της μνημόνιο καθώς έχουν ακολουθήσει άλλα τρία και έπεται και συνέχεια αν δεν βρουν τον τρόπο να τη βγάλουν και να τη σώσουν από το σφιχτό δίχτυ που της έχουν απλώσει κατά μήκος της. Τα μεγάλα ερωτήματα είναι ήταν σίγουροι για όλο αυτό οι κυβερνήσεις καθώς έχουν αλλάξει χέρια κυβερνητικών ευθυνών τα μνημόνια (;) , ήταν σίγουροι πως όλο αυτό θα βοηθούσε τη χώρα μας(;), ήταν σίγουροι πως θα βοηθούσε την Ελλάδα όλο αυτό(;), ήταν οι σωστές υποδομές καίρια τοποθετημένες για τυχόν αποτυχία(;).

Μέσα από όλα τα παραπάνω καταλήγουμε στο ένα και μοναδικό συμπέρασμα. Η χώρα μας δεν ήταν έτοιμη για όλο αυτό και όχι μόνο αυτό η παραοικονομία έχει πάρει πλέον άλλες διαστάσεις και η κατάσταση έχει φτάσει στο απροχώρητο. Εδώ και πέντε χρόνια διαβάζουμε πως ο αριθμός αυτοκτονιών τόσο πολιτών όσο και επιχειρηματιών ολοένα και αυξάνονται. Η εγκληματική ενέργεια επιπλέον έχει πάρει δραματικές διαστάσεις κλοπές, ληστείες, δολοφονίες, απαγωγή επιχειρηματιών με όχι πάντα αίσιο τέλος , όλα τα παραπάνω για τον βωμό του χρήματος γίνονται, υπάρχει όμως μια μικρή διαφορά κανείς δεν είπε ότι είναι βασιλιάς εκεί πάνω απλώς είναι δελεαστικό και ανεξέλεγκτο το χρήμα. Η παραοικονομία σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση στην Ελλάδα είναι ότι χειρότερο θα μπορούσε να της συμβεί αυτής της ιερής χώρας. Όλοι κυνηγούν το θεϊκό χρήμα ακόμα και οι πολιτικοί που μέσα από τις κυβερνήσεις που πρεσβεύουν δεν προσπαθούν να ηρεμήσουν τα πλήθη και να δώσουν λύσεις. Βγάζουν νέες διατάξεις για μειώσεις μισθών, συντάξεων , επιδομάτων, επιχορηγήσεων, επιδοτήσεων και μερισμάτων και μετά γυρνάνε και λένε στη δημόσια εμφάνιση τους πως με αυτά ζει ένας μέσος έλληνας. Που είναι η βοήθεια τους όταν οι συνάνθρωποι τους δίνουν τέλος στη ζωή τους γιατί πολύ απλά δεν μπόρεσαν να ανταπεξέλθουν σε όλο αυτό.

Φορολογία, μειώσεις μισθών και συντάξεων, μαύρη αγορά εργασίας, ανεξέλεγκτοι ελεύθεροι επαγγελματίες που δεν δηλώνουν τίποτα, αγρότες που πουλάνε τα προϊόντα τους μαύρα προκειμένου να μην πληρώσουν φόρους και λόγω αυξημένης εισοδηματικής ποσότητας κινδυνεύουν να χάσουν τα μεγάλα χρηματικά ποσά των επιδοτήσεων που λαμβάνουν, όλο και περισσότερα τυχερά παιχνίδια που εθίζουν τον άνθρωπο στον τζόγο, πορνεία ανεξαιρέτου φύλου στις μέρες λόγω απόγνωσης και ως άμεση απολαβή χρημάτων για τους νέους ανθρώπους κυρίως, άνθρωποι που εκμεταλλεύονται την ψυχολογία των συνανθρώπων τους πλέον προκειμένου να τους πάρουν τα λεφτά που ζητάνε και ως αδυνατούν να τα δώσουν, η νέα εφαρμογή του POS στις επιχειρήσεις και τα γραφεία με ελάχιστες εξαιρέσεις για να διασφαλιστεί υποτίθεται η φοροδιαφυγή αλλά και πάλι η παραοικονομία και εδώ ανθίζει καθώς οι περισσότεροι το τοποθετούν στο χώρο τους απλά και μόνο για να υπάρχει και να γλιτώσουν το πρόστιμο της τάξεως των 1.500,00€ και

προκειμένου να γλιτώσουν το χαράτσι παίρνουν το POS απλά δεν χτυπάνε κάρτες, το ΠΟΘΕΝ ΕΣΧΕΣ που οι περισσότεροι δεν θέλουν να το κάνουν για να μην φανούν οι πραγματικές τους καταθέσεις καθώς παίρνουν χαρτί από τις τράπεζες και ότι άλλο μπορεί να έχουν στο όνομά τους και τέλος είναι τα αδήλωτα ακίνητα προκειμένου ο φορολογούμενος να μην πληρώσει ΕΝΦΙΑ. Δεν έφτανε το χαράτσι του 27% έως και 42% επί των κερδών των επιτηδευματιών, που έχει οδηγήσει άνω των 75.000, από την ημέρα ψήφισης του ασφαλιστικού νόμου μέχρι και σήμερα, στο κλείσιμο των βιβλίων τους και έχει κάνει την παραοικονομία να ανθεί, έρχεται τώρα και η φοβερή πρόβλεψη, που λέει ότι οι εισφορές θα επιβάλλονται πάνω και στις εισφορές του περασμένου έτους.

Κάπως έτσι, μέσα από όλα τα παραπάνω, διακρίνουμε την σοβαρότητα του θέματος πάνω στην παραοικονομία στην Ελλάδα και στην ταυτόχρονη οικονομική κρίση που βρίσκεται η Ελλάδα εδώ και επτά χρόνια. Υπήρξαν και άλλες χώρες που μπήκαν ύστερα στο κύκλο του μνημονίου και μάλιστα μετά από την Ελλάδα όπως είναι η Κύπρος αλλά κατάφερε και βγήκε λόγω του άριστου τραπεζικού και οικονομικού της συστήματος. Θα αναφέρουμε παρακάτω λύσεις ώστε να εξαλειφθεί όσο γίνεται το φαινόμενο της παραοικονομίας στην Ελλάδα γιατί μόνο τότε θα μπορέσουν να διαφανούν τα πραγματικά οικονομικά στοιχεία της χώρας, στη συνέχεια να γίνουν οι απαραίτητες κινήσεις και δράσεις ώστε να αξιολογηθούν αυτά τα ποσά και να διαφανεί το πραγματικό πλεόνασμα της χώρας και με αυτό το είδος αποταμίευσης να μπορέσει επιτέλους να σπάσει τα δεσμά του μνημονίου και της πολιτικής χειραγώγησης να αυξηθεί το ποσοστό το ελληνικού εμπορίου και να ανοίξουν επιτέλους οι αγορές.

Παραπάνω έγινε μια συνοπτική ανάλυση των δύο ταυτόσημων ορισμών πλέον για την Ελλάδα αυτόν της οικονομικής κρίσης και αυτόν της παραοικονομίας. Στη συνέχεια ακολουθεί ένας πίνακας γύρω από το πώς έχει κινηθεί το ΑΕΠ καθαρά και μόνο στη χώρα μας από το 1995 έως και το 2016 βάσει της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής μόνο που εμείς ξεχωρίσαμε τα έτη 2014, 2015 και 2016 καθαρά και μόνο για να δώσουμε μια εικόνα βάσει των έγκυρων ελληνικών μετρήσεων παρά την ανίκητη ύπαρξη της παραοικονομίας.¹⁷³

¹⁷³

Διαθέσιμο στο: [http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/-](http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL15/)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ

ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΓΧΩΡΙΟ ΠΡΟΪΟΝ

Σε εκατομμύρια €

Κωδ. ESA 10	I. Τρέχουσες τιμές	2014*	2015*	2016*
	ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ			
P.1	Παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών (σε βασικές τιμές)	288.345	279.358	272.803
P.2	Ενδιάμεση ανάλωση (σε αγοραίες τιμές)	130.432	123.650	120.986
B.1	Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (σε βασικές τιμές)	157.913	155.707	151.818
D.21	Φόροι επί των προϊόντων	22.235	22.248	24.128
D.31	Επιδότησεις επί των προϊόντων	1.492	1.643	1.746
	ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΔΑΠΑΝΗΣ			
P.3	Τελική καταναλωτική δαπάνη	161.670	158.909	156.975
	Νοικοκυριών	120.500	118.013	116.821
	ΜΚΙΕΝ	4.941	4.956	4.915
	Γενικής Κυβέρνησης	36.230	35.940	35.239
P.5	Ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου	21.280	17.312	18.482
P.51g	Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου	20.624	20.309	20.458
P.52,P.53	Μεταβολή αποθεμάτων / Αποκτήσεις μείον διαθέσιμες τιμαλφών	655	-2.997	-1.976
P.6	Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	57.837	55.931	53.059
P.7	Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	62.130	55.840	54.317
	ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΕΞΟΔΗΜΑΤΟΣ			
D.1	Αμοιβές εξαρτημένης εργασίας	59.196	58.390	58.384
B.2	Ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα / μικτό εισόδημα	96.044	93.792	90.037
D.2	Φόροι επί της παραγωγής και των εισαγωγών	27.789	28.436	30.204
D.3	Επιδότησεις	4.374	4.306	4.425
B.1*g	ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΓΧΩΡΙΟ ΠΡΟΙΟΝ σε αγοραίες τιμές	178.656	176.312	174.199
	II. Σταθερές τιμές προηγούμενου έτους			
	ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ			
P.1	Παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών (σε βασικές τιμές)	295.497	288.804	278.964
P.2	Ενδιάμεση ανάλωση (σε αγοραίες τιμές)	134.521	131.610	125.180
B.1	Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (σε βασικές τιμές)	160.976	157.194	153.784
D.21	Φόροι επί των προϊόντων	22.438	22.613	23.978
D.31	Επιδότησεις επί των προϊόντων	1.423	1.671	1.881
	ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΔΑΠΑΝΗΣ			
P.3	Τελική καταναλωτική δαπάνη	165.071	161.536	158.354
	Νοικοκυριών	123.631	119.853	117.948
	ΜΚΙΕΝ	5.018	5.008	4.991
	Γενικής Κυβέρνησης	36.421	36.676	35.415
P.5	Ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου	22.351	19.357	18.596
P.51g	Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου	20.936	20.552	20.629
P.52,P.53	Μεταβολή αποθεμάτων / Αποκτήσεις μείον διαθέσιμες τιμαλφών	1.416	-1.195	-2.032
P.6	Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	59.084	59.625	54.913
P.7	Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	64.515	62.381	55.981
B.1*g	ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΓΧΩΡΙΟ ΠΡΟΙΟΝ σε αγοραίες τιμές	181.991	178.137	175.881

*προσωρινά στοιχεία

Τα δεδομένα του ΑΕΠ και των

«Ανω των 52 δισεκατομμυρίων ευρώ υπολογίζει η Κομισιόν ότι ήταν την περασμένη χρονιά ο τζίρος της παραοικονομίας στην Ελλάδα, με τη χώρα να έρχεται στην 9η θέση μεταξύ των 27 κρατών της Ε.Ε. και 4η μεταξύ των 17 μελών της Ευρωζώνης.

Ταυτόχρονα, από τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η Ελλάδα καταλαμβάνει την τελευταία θέση σε ολόκληρη την Ευρώπη σε ότι αφορά την πραγματική συγκέντρωση εσόδων από ΦΠΑ.

Τα στοιχεία δείχνουν ότι παρά τις όποιες προσπάθειες γίνονται για την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, το πρόβλημα παραμένει αναλλοίωτο στην Ελλάδα. Ωστόσο, η χώρα έχει αυτή τη στιγμή περισσότερο από ποτέ την ανάγκη να μειώσει το μέγεθος της παραοικονομίας και να καταστήσει πιο αποτελεσματικούς τους φοροεισπρακτικούς μηχανισμούς, καθώς με τον τρόπο αυτό θα καταφέρει να τονώσει τα δημόσια έσοδα και να ελαφρύνει το πρόγραμμα λιτότητας και περικοπής δαπανών. Σύμφωνα με άρθρο της ΑΑΔΕ ύστερα από έκθεση που είχε κάνει η Κομισιόν για τη χώρα μας.»¹⁷⁴

Συγκριτικά με άλλες χώρες και που κυμαίνεται το ΑΕΠ της Ελλάδας σύμφωνα με την Κομισιόν και την έκθεση της προς τη γενική γραμματεία δημοσίων εσόδων.

Στα 50 δισεκατομμύρια ευρώ, το 25% του ΑΕΠ, η παραοικονομία στην Ελλάδα – Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για χώρες ευρωζώνης και Ε.Ε.

Σύμφωνα με έκθεση της Κομισιόν, η παραοικονομία στην Ελλάδα φτάνει το 25% του ΑΕΠ, δηλαδή, περίπου 50 δις. ευρώ. Και αυτό, παρά τις συνεχείς φορολογικές αλλαγές των τελευταίων τριών χρόνων! Στο μέσο όρο της ευρωζώνης η παραοικονομία φτάνει στο 15% και στην Ε.Ε στο 14,9%.

Υψηλότερα ποσοστά παραοικονομίας, ως ποσοστό του ΑΕΠ, καταγράφονται στη Βουλγαρία με 31,9%, την Εσθονία με 29,3% τη Ρουμανία με 29,1% τη Λετονία με 28,5% τη Λιθουανία με 26,1%, την Κύπρο με 25,6% και τη Μάλτα με 25,3%.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 : ΜΕΤΡΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

6.1 ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

Το φαινόμενο της παραοικονομίας χρήζει άμεσης αντιμετώπισης από την ίδια την κυβέρνηση και το κράτος. Το κράτος έχοντας εξετάσει τα αίτια ύπαρξης των παράνομων δραστηριοτήτων, αντιμετωπίζει διαφορετικά την παραοικονομία και λαμβάνει μέτρα ανάλογα

¹⁷⁴ Διαθέσιμο στο: <https://www.forin.gr/articles/article/7069/anthei-h-paraoikonomia-sthn-ellada-%25e2%2580%2593-tziro-52-disekatommuriwn-ektima-h-komision>

με τα δικά του δεδομένα για τη μείωση του μεγέθους της και τη μετατόπιση των οικονομικών δραστηριοτήτων από την ανεπίσημη στην επίσημη οικονομία. Άλλα κράτη, για παράδειγμα επικεντρώνονται στα συστήματα κοινωνικών παροχών, άλλα στην απασχόληση και τις προσλήψεις ή στην αυτοαπασχόληση¹⁷⁵. Κατά βάση, όμως, οι περισσότερες χώρες εστιάζουν στην καταπολέμηση της παράνομης εργασίας και στη θέσπιση νόμων και ποινών για τους παραβάτες, ενώ δεν είναι λίγες εκείνες, οι οποίες εστιάζουν την προσοχή τους στη φορολογική συμμόρφωση των πολιτών τους. Σε άλλες περιπτώσεις επικεντρώνονται στην εξάλειψη της φορολογικής απάτης, ενός εγκλήματος που σίγουρα σχετίζεται με την παραοικονομία, αλλά δεν θεωρείται μέρος αυτής¹⁷⁶. Κατά γενική ομολογία, ένα καλύτερο και πιο ευέλικτο ρυθμιστικό πλαίσιο είναι εκείνο που θα συμβάλει σε μεγάλο βαθμό στη μείωση της παραοικονομίας, καθώς όσοι δραστηριοποιούνται σε αυτή είναι εκείνοι που αποφεύγουν την τήρηση των κανονισμών, που έχει επιβάλει το κράτος¹⁷⁷. Στην κορυφή όλων τοποθετείται η προώθηση ενεργειών που στοχεύουν στην ανάπτυξη, καθώς η ανάπτυξη, μεταξύ άλλων, αυξάνει τις επενδύσεις, μειώνει τα κίνητρα που ωθούν στην παρανομία, μειώνει τη φοροδιαφυγή και επομένως την ανεπίσημη οικονομική δραστηριότητα¹⁷⁸.

Τα μέτρα για την αντιμετώπιση της παραοικονομίας χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: *μέτρα επιβολής με αρνητικό χαρακτήρα* και *μέτρα με θετικό χαρακτήρα*, αν και τα τελευταία είναι αρκετά περιορισμένα. Στα μέτρα με αρνητικό χαρακτήρα εντάσσονται όλες οι νέες ρυθμίσεις, οι έλεγχοι και οι κυρώσεις (πχ. χρηματικές ποινές, απώλεια ορισμένων πλεονεκτημάτων κτλ.), που επιβάλλει ο νόμος, για τον περιορισμό της παραοικονομίας, αν και η επιτυχία τους εξαρτάται από το πόσο καλά εφαρμόζονται τόσο τα ίδια τα μέτρα, όσο και οι κυρώσεις στους παραβάτες. Παραδείγματα αυτών είναι οι αναγκαστικές πληρωμές με ηλεκτρονικά μέσα, οι έλεγχοι από τις δημόσιες αρχές, οι φορολογικοί έλεγχοι από τους επιθεωρητές, η πιστοποίηση των στοιχείων των εργαζομένων στον κατασκευαστικό τομέα κ.ά.¹⁷⁹. Όσον αφορά τη χρήση των ηλεκτρονικών μέσων για την πληρωμή αγαθών και υπηρεσιών, αυτή λέγεται ότι είναι μία από τις καλύτερες επιλογές, δεδομένου ότι τα μετρητά βοηθούν την παραοικονομία να αναπτυχθεί, καθώς ο εντοπισμός τους δε γίνεται εύκολα¹⁸⁰. Άλλωστε, έχει αποδειχθεί ότι χώρες με υψηλό επίπεδο χρήσης ηλεκτρονικών μέσων, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ολλανδία, έχουν μικρότερο τομέα ανεπίσημης οικονομίας, σε σχέση με χώρες, όπως η Βουλγαρία και η Ρουμανία, όπου τα ηλεκτρονικά μέσα δεν είναι σε τόσο μεγάλο βαθμό διαδεδομένα¹⁸¹. Σε αυτό το σημείο να αναφέρουμε πως έχει εντοπιστεί ότι στη χώρα μας μετά τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων έχουν παρατηρηθεί πρόσθετα έσοδα σύμφωνα με ανάλυση που έκανε η Εθνική Τράπεζα. Συγκεκριμένα παρατηρήθηκε περαιτέρω συρρίκνωση της παραοικονομίας μέσω αύξησης των ηλεκτρονικών συναλλαγών σε επίπεδα παραπλήσια του ευρωπαϊκού νότου, θα προσθέσει 0,5% στο μέσο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης της περιόδου 2016-2020 και περίπου 1,5 δισ. ευρώ στα φορολογικά έσοδα, εκτιμά μελέτη της Εθνικής Τράπεζας.

Στα μέτρα με θετικό χαρακτήρα διακρίνονται δύο κατηγορίες: τα *άμεσα* και τα *έμμεσα* μέτρα. Στα άμεσα μέτρα, που υιοθετούν αρκετές Ευρωπαϊκές χώρες (Βέλγιο, Τσεχία κτλ.)

¹⁷⁵ Schneider, Friedrich (2009). σελ. 1106

¹⁷⁶ Schneider, Friedrich (2013). σελ. 10

¹⁷⁷ -Eilat, Yair and Zinnes, Clifford (2002). σελ. 1247

-Brambila Macias, Jose and Cazzavillan, Guido (Sept. 2009). σελ. 197

¹⁷⁸ Capasso, Salvatore and Jappelli, Tullio (2013). σελ. 167, 171

¹⁷⁹ Schneider, Friedrich (2010). σελ. 6

¹⁸⁰ Schneider, Friedrich (2013). σελ. 14-20

¹⁸¹ Schneider, Friedrich (2010). σελ. 7-8

συγκαταλέγονται, για παράδειγμα, η μείωση του ΦΠΑ για επισκευές από επαγγελματίες, αντί απ' τον ίδιο τον ιδιώτη, οι αποδείξεις πληρωμής για οικιακές εργασίες, οι προσπάθειες για μετάβαση των ανέργων από τη δραστηριοποίηση στον τομέα της παραοικονομίας στην αυτό-απασχόληση (αν και το ποσοστό αυτών θεωρείται αρκετά μικρό) κ.ά.²³⁵ Στην κορυφή των έμμεσων μέτρων βρίσκονται όσα αφορούν την αναμόρφωση του φορολογικού συστήματος και του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στοχεύοντας στην απλούστευσή τους, αλλά και στην ελάφρυνση των φορολογουμένων, παρέχοντάς τους κίνητρα, ώστε να ενεργούν στον τομέα της επίσημης οικονομίας και όχι της παραοικονομίας. Η καταστολή, αλλά και η πρόληψη των φορολογικών αδικημάτων, μέσα από τον εξ'ορθολογισμό της φορολογικής επιβάρυνσης, τη βελτίωση της διαφάνειας και της δικαιοσύνης του φορολογικού συστήματος, την αύξηση των ελέγχων και την επιβολή ποινών στους παραβάτες, συγκαταλέγονται στην πρώτη κατηγορία.

Μια άλλη θεωρία μιλά για τη νομιμοποίηση της παραοικονομίας, δεδομένης της λογικής ότι το μεγαλύτερο μέρος των εισοδημάτων που παράγονται σε αυτήν διοχετεύεται στην επίσημη οικονομία. Τα αποτρεπτικά μέτρα, που εντάσσονται και σε αυτή την κατηγορία, δεν έχουν ως στόχο την εξάλειψη της παραοικονομίας, αλλά τη μετατόπιση των εργασιών που λαμβάνουν χώρα σε αυτήν στον επίσημο τομέα της οικονομίας. Τα μέτρα αυτά εντάσσονται σε τρεις κατηγορίες: αποτρεπτικά μέτρα για την αποθάρρυνση της έναρξης νέων επιχειρήσεων στον ανεπίσημο τομέα, «θεραπευτικά» μέτρα για μετατόπιση από τον ανεπίσημο στον επίσημο τομέα της οικονομίας και τέλος, δεσμευτικά μέτρα για όσους δραστηριοποιούνται στον επίσημο τομέα και πρέπει να συνεχίσουν να ενεργούν βάσει της φορολογικής ηθικής.

Πιο αναλυτικά, όσον αφορά τη νομιμοποίηση της παραοικονομίας, δύο είναι οι βασικές προσεγγίσεις του θέματος, καθεμιά απ' τις οποίες έχει δικές της μεθόδους, όπως θα φανεί απ' τα στοιχεία, που παρατίθενται παρακάτω. Από τη μία είναι η πολιτική της αποτροπής της εισόδου στην ανεπίσημη οικονομία, και από την άλλη το να επιτρέπεται η επισημοποίηση της παραοικονομίας. Ξεκινώντας με τα αποτρεπτικά μέσα, αυτά περιλαμβάνουν είτε κυρώσεις, είτε αυξάνουν την πιθανότητα για τον παραβάτη να εντοπιστεί από τις αρμόδιες αρχές, μιας και προβλέπεται η αύξηση του αριθμού των ελέγχων και επιθεωρήσεων. Στην πολιτική αυτή εντάσσονται και τα μέτρα που αφορούν την καταχώρηση σε μητρώο των εργαζομένων και τη χρήση δελτίων ταυτότητας για όσους εργάζονται, ώστε να περιορίζεται ο τομέας της μαύρης εργασίας, καθώς και η κοινή χρήση και ανταλλαγή δεδομένων και στοιχείων που αφορούν τον τομέα αυτό, με τη βοήθεια των νέων τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνίας.

Αναφορικά με τις κυρώσεις, η αύξηση τους μεγέθους τους λέγεται ότι επηρεάζει τη συμπεριφορά των δρώντων καθώς αυξάνει τον αποτρεπτικό χαρακτήρα και άρα μειώνει τις πιθανότητες συμμετοχής στον άτυπο τομέα της οικονομίας, αυξάνοντας ταυτόχρονα το ποσό απ' τους φόρους, που εισπράττει ένα κράτος. Έτσι, σύμφωνα με πολλούς, η μείωση του φορολογικού συντελεστή, σε συνδυασμό πάντα με άλλα κατάλληλα διοικητικά μέτρα, μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα αποτελεσματική¹⁸². Λέγεται, ακόμη, ότι η μείωση του φορολογικού συντελεστή συνδυασμένη με την αύξηση των ελέγχων για παράνομες δραστηριότητες θεωρείται αποτελεσματική, αλλά ακόμη πιο αποτελεσματική είναι η μείωση του φορολογικού συντελεστή συνδυασμένη με ποινές για όσους φοροδιαφεύγουν¹⁸³. Όσον αφορά την αποτελεσματικότητα της έννομης τάξης, τονίζεται ότι όσο μεγαλύτερη είναι αυτή, τόσο περισσότερο ο επίσημος τομέας της οικονομίας προσελκύει τους δρώντες να

¹⁸² Qazi, Masood Ahmed and M. Haider, Hussain (Mar. 2008). σελ. 53

¹⁸³ Ihrig, Jane and Moe, Karine S. (2004). σελ. 541

δραστηριοποιούνται στο πλαίσιο του¹⁸⁴. Εντούτοις, στον αντίποδα, υποστηρίζεται ότι συχνά η μείωση του φόρου επί του εισοδήματος, δεν αποτελεί αρκετά επαρκές μέτρο για να αυξηθεί η εθελοντική φορολογική συμμόρφωση¹⁸⁵.

Παρόλα αυτά, υπάρχουν πολλοί άνθρωποι, οι οποίοι δε συμπεριφέρονται ως ορθολογικοί οικονομικοί δρώντες και άλλοι οι οποίοι αντιδρούν στην αύξηση των κυρώσεων και των μέτρων που παίρνονται, συμμετέχοντας ακόμη πιο ενεργά στον τομέα της παραοικονομίας. Επομένως, όσο πιο «σκληρό» είναι το ρυθμιστικό πλαίσιο ενός κράτους, τόσο πιο μεγάλη είναι η διαφθορά και η έκταση του φαινομένου της παραοικονομίας¹⁸⁶. Με γνώμονα αυτά, κάποιιο υποστηρίζει ότι πιθανόν οι μέθοδοι, που αναφέρθηκαν, και αφορούν την αύξηση των κυρώσεων και την αποτροπή, να μην είναι εν τέλει τόσο αποτελεσματικές και να μην ενισχύουν τη φορολογική συμμόρφωση¹⁸⁷. Στην ίδια λογική, η μείωση των κυρώσεων και των ρυθμιστικών πλαισίων, κάνει τη συμμετοχή στην επίσημη οικονομία πιο «φθηνή», προσελκύοντας τους ενδιαφερόμενους σε αυτήν, αντί για την παραοικονομία, και συμβάλλοντας πιο αποτελεσματικά στην ύπαρξη κυρώσεων¹⁸⁸.

Όπως παρατηρείται, η αύξηση του αριθμού, αλλά και της αυστηρότητας των κυρώσεων, επιβαρύνει τις επιχειρήσεις (νέες και παλιές, μικρές και μεγάλες), παρέχοντας κίνητρα σε αυτές για δραστηριοποίηση στον τομέα της παραοικονομίας και στροφή προς τη διαφθορά¹⁸⁹. Στο κομμάτι της αποτροπής της εισόδου νέων δρώντων στον άτυπο τομέα βρίσκεται μια σειρά προληπτικών μέτρων, όπως για παράδειγμα η απλούστευση της κανονιστικής συμμόρφωσης και των γραφειοκρατικών θεμάτων, που αναφέρονται κυρίως στις μικρές νέες επιχειρήσεις. Το κράτος, επομένως, πρέπει να δημιουργήσει συνθήκες για την ανάπτυξη επιχειρήσεων στον επίσημο τομέα της οικονομίας, μειώνοντας τη γραφειοκρατία και τις κυρώσεις και δίνοντας έμφαση εκτός από τις μικρές και στις μεγάλες και πιο παραγωγικές, καθώς εκείνες συμβάλλουν σε πολύ μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη μέσα από την παραγωγικότητά τους¹⁹⁰.

Στο κομμάτι της επισημοποίησης και της απομάκρυνσης απ' την παραοικονομία, εντάσσονται, επίσης, τα προγράμματα «φορολογικής αμνηστίας», που νομιμοποιούν σταδιακά δραστηριότητες του ανεπίσημου τομέα, τα κίνητρα για κάποιον που ενεργούσε έξω απ' το νόμιμο πλαίσιο να παραδεχτεί τις ενέργειές του και να δηλώσει την εργασία του, την παροχή βοήθειας και υπηρεσιών για όσους επιθυμούν να δραστηριοποιηθούν έννομα, τη μείωση του ΦΠΑ για συγκεκριμένα αγαθά και υπηρεσίες, που παρουσιάζουν μεγάλη συμμετοχή στην παραοικονομία, αλλά και κάποιου είδους φορολογική ελάφρυνση για όσους δηλώνουν την εργασία τους¹⁹¹. Σύμφωνα με τους Schneider και Williams, η μείωση των φορολογικών συντελεστών και των φορολογικών επιβαρύνσεων, γενικότερα, θα βοηθήσει στη συρρίκνωση της παραοικονομίας¹⁹². Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι το ζήτημα της μείωσης του ΦΠΑ και της επίδρασης που έχει στον τομέα της παραοικονομίας, αποτελεί ζήτημα αμφιλεγόμενο, καθώς πολλοί υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχουν αρκετά στοιχεία, που

¹⁸⁴Mazhar, Ummad (Apr. 2012). σελ. 6

¹⁸⁵Voicu, Cristina (Jul. 2012). σελ. 80

¹⁸⁶Enste, Dominik H. (Sept. 2010). σελ. 235

¹⁸⁷Schneider, Friedrich and Williams, Colin C. (2013). σελ. 113-116, 142

¹⁸⁸Prado, Mauricio (May 2011). σελ. 1131-1132

¹⁸⁹Singh, Anoop, Jain-Chandra, Sonali and Mohommad, Adil (Jun. 2012). σελ. 44

¹⁹⁰La Porta, Rafael and Shleifer, Andrei (Fall 2008). σελ. 347

¹⁹¹Schneider, Friedrich and Williams, Colin C. (2013). σελ. 125- 132

¹⁹²Ellyatt, Holly (Jun. 2013). Διαθέσιμο στο: <http://www.cnb.com/id/100787222> Η πρόσβαση

να επιβεβαιώνουν ότι όταν μειώνεται ο ΦΠΑ, οι φορολογούμενοι στρέφονται προς την επίσημη οικονομία ξανά¹⁹³.

Επιπλέον, ιδιαίτερη σημασία δίνεται στη φορολογική ηθική, καθώς, όπως έχει ήδη τονιστεί, η χαμηλή φορολογική ηθική οδηγεί σε ενίσχυση της παραοικονομίας. Η ευαισθητοποίηση των πολιτών για μεγαλύτερη ειλικρίνεια απέναντι στο κράτος και όχι πια η ανοχή τους στο φλέγον ζήτημα της παραοικονομίας έχει αποτελέσει σημαντικό κομμάτι της πολιτικής πολλών χωρών¹⁹⁴. Η ενημέρωση των πολιτών για τις επιπτώσεις της παραοικονομίας στην οικονομική ζωή του κράτους και κατ' επέκταση στη δική τους, και για τα πλεονεκτήματα της δραστηριοποίησης στην επίσημη οικονομία, βοηθά ώστε οι πολίτες να ενεργούν με γνώμονα τη λογική και την ηθική, επηρεάζοντας ο ένας τον άλλον και αυξάνοντας, έτσι, το ποσοστό όσων συμμετέχουν στον επίσημο τομέα¹⁹⁵. Ακόμη, οι πολίτες από τη μεριά τους θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να καταγγέλλουν περιπτώσεις όπου εντοπίζουν παραβίαση του νόμου, θα πρέπει να αποκτήσουν κίνητρα ώστε να ζητάνε αποδείξεις για την αγορά αγαθών ή την παροχή υπηρεσιών και να δηλώνουν αληθώς το εισόδημά τους¹⁹⁶.

Συνεχίζοντας, όσον αφορά το θέμα της ευαισθητοποίησης, που έχει άμεσο αντίκτυπο στη φορολογική ηθική, πρέπει να τονιστεί ο ρόλος του κράτους και κατά πόσο το φορολογικό του σύστημα είναι δίκαιο για τους πολίτες του. Όπως επισημάνθηκε και σε άλλη ενότητα, όσο πιο άμεση είναι η συμμετοχή των πολιτών και όσο πιο δίκαιο είναι το φορολογικό σύστημα, τόσο πιο πρόθυμοι θα είναι οι πολίτες να συμμετέχουν σε αυτό διενεργώντας με διαφάνεια, με την άμεση δημοκρατία να παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην προκειμένη περίπτωση¹⁹⁷. Αν το κράτος ενεργεί ορθολογικά όσον αφορά το επίπεδο φορολόγησης των πολιτών, ανάλογα με τον τομέα εργασίας τους, σεβόμενο τα δικαιώματα ιδιοκτησίας και την οικονομική τους κατάσταση, και δίνοντας έμφαση στη φορολογική ελάφρυνση των εργαζομένων σε θέσεις χαμηλής εξειδίκευσης και τη δικαιότερη φορολογική επιβάρυνση των υψηλόμισθων, τότε η αίσθηση δικαίου αυξάνει τη φορολογική ηθική και μειώνει τη συμμετοχή στην παραοικονομία¹⁹⁸. Το αντίθετο συμβαίνει αν το φορολογικό βάρος είναι πολύ μεγάλο, οπότε η έξοδος προς την ανεπίσημη οικονομία μοιάζει ως η καλύτερη επιλογή, πράγμα που συνεπάγεται τη συρρίκνωση του επίσημου τομέα της οικονομίας¹⁹⁹.

Επίσης, υψίστης σημασίας θεωρείται η καταπολέμηση της διαφθοράς των κυβερνήσεων, ώστε να αυξηθεί η εμπιστοσύνη των πολιτών προς το κράτος και τις πολιτικές του προς αυτούς²⁰⁰. Η ποιότητα των θεσμών του κράτους και η γραφειοκρατία παίζουν πολύ μεγάλο ρόλο στο ζήτημα της παραοικονομίας όσο περισσότερο βελτιωθεί το θεσμικό πλαίσιο ενός κράτους, τόσο περισσότερο θα μειωθεί η παραοικονομία, καθώς ο επίσημος τομέας της οικονομίας θα προσελκύει τους οικονομικούς δρώντες²⁰¹. Το αντίθετο θα συμβεί, αν η φορολογική ηθική είναι χαμηλή και αναπόφευκτα η παραοικονομία υψηλή. Τότε, τα έσοδα του κράτους από φόρους θα είναι μειωμένα, άρα η κυβέρνηση θα αναγκαστεί να αυξήσει τους φόρους, ώστε να αυξήσει τα έσοδά της και να καλύψει τις ανάγκες του κράτους. Αυτό, όμως, θα οδηγήσει σε περαιτέρω μείωση της φορολογικής ηθικής και άρα, σε μεγαλύτερη

¹⁹³Sabirianova Peter, Klara (Jun. 2009). σελ. 3

¹⁹⁴ Ducu, Adrian (Jun. 2013). σελ. 41

¹⁹⁵Jensen, Jonas and Woehlbier, Florian (Aug. 2012). σελ. 29

¹⁹⁶Schneider, Friedrich (2010). σελ. 6

¹⁹⁷ Thießen, Ulrich (Dec. 2010). σελ. 499

¹⁹⁸“Shadow Economy and Undeclared Work”. European Commission. Europe 2020. Διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/07_shadow_economy.pdf

¹⁹⁹Fiess, Norbert M., Fugazza, Marco and Maloney, William F. (2010). σελ. 215

²⁰⁰Thießen, Ulrich (Dec. 2010). σελ. 500

²⁰¹Elgin, Ceyhun (Dec. 2012). σελ. 489

αύξηση του ποσοστού των ενεργειών στην ανεπίσημη οικονομία, δημιουργώντας έναν φαύλο κύκλο. Επομένως, η βελτίωση της ποιότητας των θεσμών ενός κράτους, αλλά και η τόνωση της φορολογικής ηθικής κρίνονται αναγκαίες προϋποθέσεις για τη μείωση της παραοικονομίας²⁰². Επιπλέον, η καταπολέμηση της διαφθοράς και η διαφάνεια στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, πρέπει να βρίσκονται στην κορυφή της λίστας, σύμφωνα με πολλούς οικονομολόγους, καθώς μέσα από αυτά μπορεί να φανεί πόσο πραγματικά δημοκρατικό είναι ένα κράτος²⁰³.

Τέλος, η ευαισθητοποίηση φαίνεται να αφορά περισσότερο όσους δεν έχουν άμεσο όφελος από τη διενέργεια δραστηριοτήτων στον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας, αλλά συμμετέχουν σε αυτήν εν αγνοία τους, σε αντίθεση με εκείνους που ωφελούνται άμεσα, και για τους οποίους γίνεται προσπάθεια για την παροχή κινήτρων, ώστε να δρουν μέσα στο πλαίσιο της επίσημης οικονομίας, πράγμα που μπορεί να επιτευχθεί, μεταξύ άλλων, μέσα από την απελευθέρωση της επίσημης αγοράς. Οι κυβερνήσεις, άρα, πρέπει να είναι προσεκτικές με τις κινήσεις που κάνουν, ώστε να μη δημιουργούν ευνοϊκό περιβάλλον για την ανάπτυξη της παραοικονομίας, αλλά να παρέχουν κίνητρα για συμμετοχή στην επίσημη οικονομία, απομακρύνοντας τους πολίτες από την παραοικονομία, και μειώνοντας το φορολογικό συντελεστή, ώστε να δοθεί ώθηση στην αύξηση του βιοτικού τους επιπέδου²⁰⁴.

Η αποτελεσματικότητα των μέτρων κατά της παραοικονομίας, που λαμβάνουν οι κυβερνήσεις εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την κατάσταση, που επικρατεί σε άλλες χώρες, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για περιπτώσεις ένωσης χωρών, όπως στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η διακρατική συνεργασία μεταξύ των μελών κρίνεται απαραίτητη, ώστε να υπάρχει μία κοινή γραμμή πλεύσης για τους αρμόδιους φορείς, οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με τις διαδικασίες επιθεώρησης της εργασίας, την κοινωνική ασφάλιση, τα φορολογικά, αλλά και τα μεταναστευτικά ζητήματα. Η ανταλλαγή πληροφοριών, πρακτικών, αλλά και καταρτισμένου προσωπικού, μπορεί να βελτιώσει τη γνώση σχετικά με τη μέτρηση και την αντιμετώπιση του φαινομένου της αδήλωτης εργασίας και της παραοικονομίας. Επομένως, η ενίσχυση των θεσμών διακυβέρνησης, των μηχανισμών εποπτείας, των επιθεωρητών εργασίας και των φορολογικών αρχών και η συνεργασία μεταξύ των κοινωνικών εταίρων είναι αναγκαία.

Συνοπτικά, για να μπορέσουν οι κυβερνήσεις να εξασφαλίσουν μεγαλύτερη οικονομική ανάπτυξη για τα κράτη τους και ευημερία για τους πολίτες τους, οφείλουν να ακολουθήσουν μια σειρά αλυσιδωτών μέτρων. Αρχικά θα πρέπει να μειώσουν τις δαπάνες τους, οι οποίες συχνά ενισχύουν τη διαφθορά. Στη συνέχεια να λάβουν μέτρα για τον περιορισμό της διαφθοράς, ώστε να μειωθεί το κυβερνητικό χρέος. Ακόμη, υψίστης σημασίας κρίνεται η μείωση του τομέα της ανεπίσημης οικονομίας, ώστε να μειωθεί το δημόσιο χρέος και άρα, να δοθεί ώθηση στην οικονομική ανάπτυξη²⁰⁵. Επιπλέον, θα πρέπει να αυξήσουν τη φορολογική ηθική, να παράσχουν βοήθεια σε νέες, κυρίως μικρές, επιχειρήσεις και να ενισχύσουν το σύστημα εντοπισμού και ελέγχου των παράνομων οικονομικών δραστηριοτήτων. Αν οι κυβερνήσεις κατορθώσουν να εξασφαλίσουν συνθήκες μακροοικονομικής σταθερότητας και ανάπτυξης για τα κράτη τους, οι δρώντες θα έχουν μεγαλύτερο όφελος να δραστηριοποιούνται στον επίσημο τομέα της οικονομίας, παρά στον ανεπίσημο, αλλιώς όσο μεγαλύτερη θα είναι η μακροοικονομική σταθερότητα, τόσο θα

²⁰²Schneider, Friedrich and Williams, Colin C. (2013). σελ. 135-137, 141

²⁰³ Chaudhuri, Kausik, Schneider, Friedrich, and Chattopadhyay, Sumana (2006). σελ. 430, 441

²⁰⁴ "Shadow Economy and Undeclared Work". European Commission. Europe 2020. Διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/07_shadow_economy.pdf σελ. 4-5

²⁰⁵ Cooray, Arusha and Schneider, Friedrich (Dec. 2013). σελ. 18-19

ενισχύεται ο τομέας της παραοικονομίας²⁰⁶. Όπως είναι φυσικό, ο συνδυασμός των τεχνικών για την αντιμετώπιση της παραοικονομίας αυξάνει τις πιθανότητες αποτελεσματικότερης αντιμετώπισής της.

6.2 ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ

Η αντιμετώπιση του παγκόσμιου κλίμακας φαινομένου της παραοικονομίας καλεί σε συντονισμένη δράση. Η δραστηριοποίηση των διεθνών οικονομικών οργανισμών με σκοπό τον περιορισμό της ανεπίσημης οικονομίας, δίνει άλλη διάσταση στην προσπάθεια αυτή, καθώς στόχο τους αποτελεί η μακροπρόθεσμη οικονομική και θεσμική ανάπτυξη. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), ως οφείλει, έχει λάβει μέτρα προς την κατεύθυνση του ελέγχου και του περιορισμού της παραοικονομίας καταβάλλοντας προσπάθειες για την καθιέρωση ισχυρότερων οικονομικών θεσμών, οι οποίοι θα συμβάλουν στη μακροοικονομική σταθερότητα. Ο ρόλος του ΔΝΤ ενισχύθηκε ιδιαίτερα μετά την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, αναλαμβάνοντας τη μεταρρύθμιση των οικονομικών, ρυθμιστικών και εποπτικών πλαισίων, παρέχοντας συμβουλευτική και τεχνική υποστήριξη στα κράτη-μέλη που έχουν ανάγκη, όπως και υποστήριξη σε ζητήματα φορολογικής μεταρρύθμισης και ξεπλύματος χρήματος²⁰⁷.

Πιο αναλυτικά, όσον αφορά τη βελτίωση της φορολογικής διακυβέρνησης με απώτερο σκοπό τη μείωση του μεγέθους της παραοικονομίας, ο ρόλος του ΔΝΤ επικεντρώνεται γύρω από ένα πρόγραμμα παροχής τεχνικής βοήθειας για τη φορολογική πολιτική, τη φορολογική διοίκηση, και τη σύνταξη της φορολογικής νομοθεσίας των κρατών-μελών του. Η τεχνική αυτή βοήθεια αποσκοπεί στη θέσπιση φορολογικών καθεστώτων και κανόνων, κυρίως για τις μικρές επιχειρήσεις, οι οποίες έχουν μεγαλύτερη ανάγκη, με σκοπό να μειωθεί η έκταση της διαφθοράς. Το ΔΝΤ φροντίζει, επιπλέον, μαζί με το Διεθνή Οργανισμό Χρηματοδότησης (IFC), που είναι μέλος του ομίλου της Παγκόσμιας Τράπεζας, για μεταρρυθμίσεις στον τομέα της φορολογικής διοίκησης, κάνοντας πιο απλή τη γραφειοκρατική διαδικασία εγγραφής και καταχώρησης μιας νέας μικρής επιχείρησης, αλλά και το γενικότερο κλίμα μέσα στο οποίο δραστηριοποιούνται οι μικρές επιχειρήσεις²⁰⁸.

Ακόμη, το ΔΝΤ έχει λάβει μέτρα ενάντια στο ξέπλυμα μαύρου χρήματος και τη χρηματοδότηση της τρομοκρατίας²⁰⁹: δύο τομείς, οι οποίοι, σχετίζονται άμεσα με τις συναλλαγές με μετρητά από δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στον τομέα της ανεπίσημης οικονομίας. Η παροχή τεχνικής βοήθειας προς τα κράτη-μέλη του για την εξάλειψη των παραπάνω φαινομένων θεωρείται υψίστης σημασίας για την προστασία της οικονομικής ευημερίας και σταθερότητας, γι' αυτό και η δραστηριοποίηση του ΔΝΤ στον τομέα αυτό είναι σε παγκόσμια βάση. Η βοήθεια του ΔΝΤ για τη μείωση του μεγέθους της παραοικονομίας παρέχει τη δυνατότητα στις κυβερνήσεις να εντοπίζουν τις πηγές των παράνομων εσόδων, αλλά και να ελέγχουν τη ροή των μετρητών στην αγορά. Επιπροσθέτως, ο έλεγχος των κεφαλαίων που κινούνται στην οικονομία, εντάσσεται εδώ, όπως και η θέσπιση ενός νομικού πλαισίου, οι νέες διαδικασίες ελέγχου για τις τράπεζες, καθώς και το κομμάτι της εποπτείας τους²⁰⁹, διότι όπως έχει σημειωθεί, η αποτελεσματικότερη λειτουργία του τραπεζικού τομέα συμβάλλει στη μείωση του μεγέθους της ανεπίσημης οικονομίας²⁶⁹.

²⁰⁶ Looney, Robert (Dec. 2006). σελ. 1004

²⁰⁷ Singh, Anoop, Jain-Chandra, Sonali and Mohommad, Adil (Jun. 2012). σελ. 43

²⁰⁸ Singh, Anoop, Jain-Chandra, Sonali and Mohommad, Adil (Feb. 2012). σελ. 5

²⁰⁹ Bose, Niloy, Capasso, Salvatore and Wurm, Martin Andreas (2012). σελ. 622

Εκτός από το ΔΝΤ, και άλλοι διεθνείς οργανισμοί συμμετέχουν στον αγώνα κατά της ανεπίσημης οικονομίας. Ο ΟΟΣΑ, ο οποίος είναι επιφορτισμένος με την παροχή βοήθειας προς τις κυβερνήσεις για την αντιμετώπιση οικονομικών και κοινωνικών ζητημάτων και ζητημάτων που αφορούν την παγκόσμια διακυβέρνηση στο πλαίσιο της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, έχει τοποθετηθεί επί του θέματος· η καταπολέμηση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής αποτελούν στόχους του εδώ και δεκαετίες²¹⁰. Συγκεκριμένα, οι συστάσεις του αφορούν τη μεγαλύτερη φορολογική διαφάνεια και την αποκατάσταση της φορολογικής δικαιοσύνης. Οι κυβερνήσεις, επομένως, οφείλουν βάσει των συστάσεων των διεθνών οργανισμών να βελτιώσουν τη δημοσιονομική διαχείριση, όσον αφορά την είσπραξη των φόρων και τις δημόσιες δαπάνες, καθώς και να βελτιώσουν τους μηχανισμούς παρακολούθησης και ελέγχου των δραστηριοτήτων της ανεπίσημης οικονομίας²¹¹. Οι συντονισμένες προσπάθειες μεταξύ των κρατών-μελών του ΟΟΣΑ, αλλά και όσων κρατών δεν αποτελούν μέλη του, προάγουν το έργο για την καταπολέμηση της παραοικονομίας²¹². Επιπλέον, ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δοθεί στη συνεργασία ανάμεσα στους διεθνείς οργανισμούς (ΔΝΤ, Παγκόσμια Τράπεζα, ΟΟΣΑ κτλ.) για τη συλλογή και ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με το θέμα της παραοικονομίας, ώστε να αυξηθούν οι πιθανότητες συντονισμένης προσπάθειας εκ μέρους τους για τη μείωση του μεγέθους της²¹³.

Τέλος, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στην Ετήσια Έρευνα για την Ανάπτυξη για το έτος 2014, τόνισε ότι λόγω της οικονομικής κρίσης, έχει επηρεαστεί σοβαρά το φορολογικό σύστημα των κρατών, και γι' αυτό το λόγο κρίνεται απαραίτητη η ανάληψη δράσης με σκοπό τη φορολογική συμμόρφωση των πολιτών. Τα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν λάβει μέτρα για την εξάλειψη του φαινομένου της αδήλωτης εργασίας, τα οποία είναι είτε προληπτικά και αποτρεπτικά, είτε μέτρα που αφορούν την ενίσχυση και τη βελτίωση των ελεγκτικών μηχανισμών, αλλά και μέτρα που προβλέπουν διοικητικές μεταρρυθμίσεις²¹⁴. Επιπλέον ενέργειες πρέπει να ληφθούν από τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και τις κυβερνήσεις των κρατών, ώστε να μειωθεί η φορολογική απάτη, η φοροδιαφυγή, και οι φορολογικοί παράδεισοι. Ακόμη, επιτακτικής ανάγκης θεωρείται η βελτίωση στο σύστημα φορολογικής διοίκησης, μέσα από την εφαρμογή πιο απλών διαδικασιών, ώστε να αυξηθεί η αποτελεσματικότητά του²¹⁴. Στο βάθος των μέτρων αυτών, βρίσκεται ο στόχος για την εξάλειψη ή έστω τη μείωση του μεγέθους της παραοικονομίας, ώστε να δοθεί ώθηση στην ανάπτυξη των κρατών.

6.3 ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΧΡΗΜΑ ΚΑΙ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΣΥΝΝΑΛΑΓΕΣ ΒΟΗΘΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΤΑΞΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Η μείωση της εξάρτησης από το ρευστό εκτιμάται ότι συνεισέφερε άμεσα 1,4% στο ΑΕΠ του δεύτερου εξαμήνου του 2015, στηρίζοντας συναλλαγές στην επίσημη οικονομία και συρρικνώνοντας την παραοικονομία.

²¹⁰ Schneider, Friedrich and Buehn, Andreas (Oct. 2012). σελ. 2

²¹¹ -Din, Alina-Valentina (2012). σελ. 461

-Russell, Barrie (Jun. 2010). σελ. 9-11

²¹² Packman, Andrew and Lopez Claros, Augusto (2013). σελ. 116

²¹³ Yfantopoulos, John (2013). σελ. 101

²¹⁴ European Commission: COM (2013), Communication from the Commission, Annual Growth Survey 2014, {SWD(800) final}, Brussels, 13.11.2013. Διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/2014/ags2014_en.pdf σελ. 7, 17

Η άνθηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών φαίνεται ότι διαδραμάτισε βασικό ρόλο στον περιορισμό της παραοικονομίας, αυξάνοντας τις συναλλαγές και την τελική ζήτηση στην επίσημη οικονομία και ασκώντας πίεση στους εμπλεκόμενους σε άτυπες/αδήλωτες συναλλαγές - με χρήση, κατά βάσει, μετρητών - είτε να προσαρμοστούν στις νέες απαιτήσεις είτε να αναστείλουν τη δραστηριότητά τους.

Συγκεκριμένα, εκτιμάται ότι η στήριξη στην οικονομική δραστηριότητα από την αύξηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (από 4,7% του ΑΕΠ το 2014 σε εκτιμώμενο 6,8% το 2015) ανήλθε στο 1,4% του ΑΕΠ στο δεύτερο εξάμηνο του 2015, ενώ μεταφράστηκε σε συνολική ώθηση +0,8% στο ετήσιο ΑΕΠ για το 2015. Χωρίς αυτή τη συνεισφορά και χωρίς την ευνοϊκή επίδραση των χαμηλότερων, από το αρχικά αναμενόμενο, τιμών πετρελαίου η ετήσια ύφεση το 2015 θα προσέγγιζε το -2,5%. Τα περιθώρια διατηρήσιμων κερδών στην ανάπτυξη και τα δημόσια έσοδα τα επόμενα χρόνια είναι σημαντικά δεδομένου ότι η παραοικονομία στην Ελλάδα, παρά τη μείωση το 2015 (στο 23,8% του ΑΕΠ το 2015), παραμένει από τις υψηλότερες τόσο στην ευρωζώνη όσο και στην ΕΕ, και οι τάσεις των τελευταίων μηνών επιβεβαιώνουν τη στενή συσχέτιση μεταξύ επέκτασης των ηλεκτρονικών πληρωμών και μείωσης της παραοικονομίας.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις της ΕΤΕ, μία ετήσια αύξηση των ηλεκτρονικών πληρωμών της τάξης του 10% προσθέτει περίπου 0,2%, κατά μέσο όρο στον ετήσιο ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ. Ως εκ τούτου, η περαιτέρω αύξηση της διείσδυσης των ηλεκτρονικών πληρωμών στην Ελλάδα εγγύτερα στο μέσο όρο των χωρών του ευρωπαϊκού νότου (περίπου 12% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο Ιταλίας, Ισπανίας, Πορτογαλίας και 15,5% στην Ευρωζώνη 11) από 6,8% του ΑΕΠ το 2015 εκτιμάται ότι θα προσέθετε 0,5% στο μέσο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης της περιόδου 2016-2020 (+4,5 δις. ευρώ σωρευτικά στο ΑΕΠ) και άνω των +1,5 δις. ευρώ στα φορολογικά έσοδα κατά την ίδια περίοδο (0,8% του ΑΕΠ του 2015).

Σε αυτό το πλαίσιο η έγκαιρη παροχή σταθερών κινήτρων για παγίωση και επαύξηση της χρήσης ηλεκτρονικών πληρωμών αποτελεί βασική πτυχή της δημοσιονομικής και διαρθρωτικής στρατηγικής.

Και ειδικότερα:

- Η εκδηλωμένη ήδη βούληση για σύνδεση του αφορολογήτου ορίου στο φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων με τη χρήση ηλεκτρονικών πληρωμών, εξυπηρετεί αναμφισβήτητα αυτό το στόχο. Η αποτελεσματικότητα αυτού του μέτρου θα μπορούσε να ενισχυθεί περαιτέρω αν παρεχόταν μία κλιμάκωση των κινήτρων, ώστε να σταθμίζονται περισσότερο οι ηλεκτρονικές πληρωμές για αγαθά και κυρίως υπηρεσίες με μεγαλύτερη ροπή προς την παραοικονομία.

- Επίσης, η παροχή φορολογικών κινήτρων που να σχετίζονται με τον ετήσιο ρυθμό αύξησης των επιχειρηματικών συναλλαγών που γίνονται μέσω ηλεκτρονικών μέσων, θα μπορούσε να διευκολύνει ιδιαίτερα τις μικρότερες επιχειρήσεις.

- Άλλες διοικητικές αποφάσεις που μειώνουν περαιτέρω τα επιτρεπτά όρια για πληρωμή με μετρητά ή/και καθιστούν υποχρεωτική τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων σε συγκεκριμένες κατηγορίες συναλλαγών με μεγάλη ροπή προς φοροδιαφυγή θα μπορούσαν να προσδώσουν επιπρόσθετα οφέλη.

- Οι τράπεζες από την πλευρά τους προσπαθούν να καταστήσουν όσο το δυνατό ελκυστικότερες τις ηλεκτρονικές πληρωμές τόσο για τα νοικοκυριά όσο και για τη επιχειρήσεις έχοντας σε λειτουργία προγράμματα επιβράβευσης συναλλαγών, μειώνοντας σε επίπεδα συμβατά με άλλες συγκρίσιμες χώρες τα κόστη συναλλαγών που σχετίζονται με τις

ίδιες, και εμπλουτίζοντας τα προϊόντα τους προκειμένου να γίνουν ακόμη πιο ελκυστικά ειδικά για τις ΜΜΕ και ελεύθερους επαγγελματίες.

Υπό αυτό το πρίσμα, το ΑΕΠ αναμένεται να εμφανίσει σταθεροποιητικές τάσεις το 2016 με αυξημένη δυναμική κατά την πορεία του έτους (οριακή μέση μείωση 0,2% ετησίως για το σύνολο τους έτους και ανάπτυξη 1,7% ετησίως το 4ο τρίμηνο του 2016), με τις ηλεκτρονικές πληρωμές να αυξάνονται περαιτέρω κατά 2,5% του ΑΕΠ (+35% ετησίως στο σύνολο 2016 και +13% ετησίως το Β' εξάμηνο του 2016) προσθέτοντας 0,7% στο ΑΕΠ. Η επίδραση αυτή- σε συνδυασμό με το εκτιμώμενο 0,6% που αναμένεται να συνεισφέρει η νέα ετήσια μείωση των τιμών πετρελαίου - εκτιμάται ότι θα εξουδετερώσει το υφεσιακό αποτέλεσμα από την εφαρμογή νέων μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 : ΚΑΙΡΙΑ ΣΗΜΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΜΕΣΗ ΠΑΤΑΞΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Παρακάτω γίνεται μια ανάλυση σε βασικά κομμάτια που παίζουν καθοριστικό ρόλο στην πάταξη της παραοικονομίας στην Ελλάδα. Έχουμε και αναφέρουμε τα εξής φορολογική νομοθεσία, επαναπατρισμός κεφαλαίων, υπερφορολόγηση αλκοολούχων ποτών και καπνού.

i) ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Την ανάγκη να υπάρξει στην ελληνική φορολογική νομοθεσία σαφής διάκριση μεταξύ φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής επεσήμανε στην ομιλία του ο Ιωάννης Σταυρόπουλος, διαχειριστής εταίρος της δικηγορικής εταιρείας «Σταυρόπουλος και Συνεργάτες».

Όπως επεσήμανε ο κ. Σταυρόπουλος, η κατεύθυνση προς την οποία κινείται πλέον το ελληνικό φορολογικό δίκαιο είναι η φοροδιαφυγή να χαρακτηρίζει πράξεις με πρόθεση, όχι μόνο την αποφυγή εκπλήρωσης φορολογικής υποχρέωσης αλλά και την εξαπάτηση - παραπλάνηση των αρχών.

Τον τρόπο με τον οποίο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σκοπεύει να αντιμετωπίσει τα φαινόμενα φοροαποφυγής παρουσίασε ο Stephen Bill, διευθυντής Φορολογικής Πολιτικής της εταιρείας Ernst & Young. Ο κ. Bill, ο οποίος εργάστηκε για 28 χρόνια στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ανέφερε ότι προωθείται σχέδιο δράσης από την Επιτροπή προκειμένου να ισχύσει σε όλες τις χώρες μέλη της Ε.Ε. ενιαίο καθεστώς φορολόγησης των κεφαλαιουχικών κερδών ώστε τα φορολογητέα κέρδη των πολυεθνικών εταιρειών να επιμερίζονται εκεί όπου πραγματικά παράγονται και να μην υπάρχει δυνατότητα μεταφοράς του μεγαλύτερου μέρους ή ακόμη και του συνόλου σε χώρες με πολύ χαμηλούς φορολογικούς συντελεστές.

ii) ΕΠΑΝΑΠΑΤΡΙΣΜΟΣ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

Στην ανάγκη εφαρμογής μιας ελκυστικής και αποδοτικής για τα δημόσια ταμεία ρύθμισης εκούσιας φορολογικής συμμόρφωσης που θα προβλέπει φορολογικά κίνητρα για επαναπατρισμό αδήλων κεφαλαίων εν ίδει «φορολογικής αμνηστίας» αναφέρθηκε ο Γιώργος Σαμοθράκης πρόεδρος της εταιρείας Audit Services A.E. - ορκωτός ελεγκτής-λογιστής.

Τόνισε δε ότι οι παράγοντες που μπορούν να συμβάλουν σε μια επιτυχή ρύθμιση επαναπατρισμού κεφαλαίων είναι:

- Η δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης για την προστασία των προσωπικών δεδομένων.
- Η εφαρμογή ενός λογικού φορολογικού συντελεστή, περίπου 12%.
- Ο μη κλονισμός της εμπιστοσύνης των συνεπών φορολογουμένων.
- Η πραγματική εφαρμογή νέων μεθόδων ελέγχου έμμεσου προσδιορισμού της φορολογητέας ύλης.
- Η επιλεκτική εφαρμογή φορολογικών πλεονεκτημάτων και οι συνέπειες στη γενική οικονομική ανάπτυξη και τον υγιή ανταγωνισμό ήταν το θέμα που ανέπτυξε στην ομιλία του ο Robert Van der Jagt, επικεφαλής του Τμήματος Φορολογικής Πολιτικής Ευρωπαϊκής Ένωσης της KPMG. Η ομιλία του περιστράφηκε γύρω από τέσσερις μεγάλες υποθέσεις κρατικών ενισχύσεων πολυεθνικών εταιρειών που διερεύνησε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

iii) ΥΠΕΡΦΟΡΟΛΟΓΗΣΗ ΑΛΚΟΟΛΟΥΧΩΝ ΠΟΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΠΝΟΥ

Στην υπερφορολόγηση που υπέστησαν τα τελευταία πέντε χρόνια τα αλκοολούχα ποτά και τα καπνικά προϊόντα αναφέρθηκαν, αντίστοιχα, η Ευγενία Ζωντανού, εμπορική και οικονομική διευθύντρια της εταιρείας Diageo Ελλάς και ο Νικήτας Θεοφιλόπουλος, πρόεδρος και διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας Παπαστράτος.

Όπως ανέφερε η κα Ζωντανού:

- Τα χρόνια της κρίσης, τέσσερις διαδοχικές αυξήσεις στα αλκοολούχα ποτά οδήγησαν σε υπερδιπλασιασμό του ΕΦΚ αλκοολούχων ποτών καταγράφοντας συνολική αύξηση 125%. Οι αυξήσεις, μάλιστα, συνοδεύτηκαν από παράλληλη αύξηση του συντελεστή ΦΠΑ από 19% σε 23%.
- Η Ελλάδα βρίσκεται στην 5η θέση στην Ε.Ε. ως προς τον ΕΦΚ οινοπνευματωδών, υπερβαίνοντας κατά 44% τον ευρωπαϊκό μέσο όρο.
- Τα αποτελέσματα των διαδοχικών αυξήσεων έγιναν άμεσα αισθητά στη λιανική τιμή. Η λιανική τιμή ενός μέσου αλκοολούχου ποτού την περίοδο 2008-2012 αυξήθηκε κατά 48%. Η αύξηση αυτή οφείλεται αποκλειστικά στη φορολογία, η οποία πλέον αντιπροσωπεύει το 63%-75% της λιανικής τιμής.

- Εξαιτίας της υπερφορολόγησης, την τετραετία 2009-2012, η απασχόληση στην ευρύτερη αλυσίδα προστιθέμενης αξίας του κλάδου των αλκοολούχων ποτών συρρικνώθηκε από τις 48.000 στις 27.000 θέσεις εργασίας.
- Επίσης, η υπερφορολόγηση οδήγησε σε σημαντική αύξηση του λαθρεμπορίου. Μόνο το 2012, σύμφωνα με την πιο πρόσφατη μελέτη του IOBE, διακινήθηκαν λαθραία 8,2 εκατ. φιάλες, με τα διαφυγόντα έσοδα από ΕΦΚ να ανέρχονται σε 41,8 εκατ. ευρώ. Από την πλευρά του ο κ. Θεοφιλόπουλος τόνισε:
- Από το 2010 που επιβλήθηκαν τρεις αυξήσεις στους φόρους κατανάλωσης των καπνικών και δύο αυξήσεις στους συντελεστές ΦΠΑ, η συνολική φορολογική επιβάρυνση των προϊόντων αυτών αυξήθηκε από το 73% στο 86% της τελικής λιανικής τιμής.

7.1 ΜΕΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

- Φορολογική αμνηστία. Αν δηλωθούν έσοδα από φοροδιαφυγή να υπάρχει ένα πάγιο ποσοστό πληρωτέου φόρου 25%-30%. Μετά από αυτό να ισχύσουν αυστηρές ποινές.
- Παροχή κινήτρων στους φοροεισπράκτορες με σύστημα ανταπόδοσης. Π.χ. το 5% των εσόδων που εισπράττονται καθ' υπέρβαση των τεθέντων στόχων να διατίθεται για την αγορά καλύτερου εξοπλισμού για τους ελεγκτές και για την πληρωμή bonus.
- Οι πιθανοί φοροφυγάδες θα μπορούσαν να πάρουν μια επιστολή από την εφορία στην οποία θα αναφέρεται ότι υπάρχουν ενδείξεις φοροδιαφυγής κι ότι αν καταβάλουν το 20% επί των «ύποπτων κεφαλαίων» δεν θα έχουν «καμία περαιτέρω ενόχληση».
- Κάθε ελληνικό νοικοκυριό να μπορεί να έχει δικαίωμα έκπτωσης από τη συνολική φορολογική του επιβάρυνση ενός ορισμένου ποσού των καταβληθέντων φόρων, προστιθέμενης αξίας, π.χ. 500 ευρώ από αγορές συνολικού ύψους 7.000 ευρώ, που θα αποδεικνύονται από τα αντίστοιχα ληφθέντα φορολογικά στοιχεία (αποδείξεις λιανικών συναλλαγών κ.λπ.).
- Οι μικρές επιχειρήσεις και οι ελεύθεροι επαγγελματίες να πληρώνουν ένα σταθερό ποσό φόρου από 1.000-5.000 ευρώ ανάλογα με τον κύκλο εργασιών, εφόσον το ύψος του δεν υπερβαίνει τις 30.000 ή τις 50.000 ευρώ και ο κανονικός φορολογικός συντελεστής να επιβάλλεται μόνο σε όσες επιχειρήσεις και ελεύθερους επαγγελματίες έχουν κύκλο εργασιών πάνω από 30.000 ή 50.000 ευρώ. Από τις φορολογικές αρχές να ελέγχεται μόνο ο κύκλος εργασιών.

7.2 ΜΕΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

- Οι επιχειρήσεις που προβαίνουν σε δωροδοκίες ή είναι διεφθαρμένες να μην επιτρέπεται να συμμετέχουν σε διαγωνισμούς του Δημοσίου για 3-5 χρόνια.
- Θα πρέπει να υποστηριχθούν και να κινητοποιηθούν οι πληροφοριοδότες. Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να καθιερωθεί γι' αυτούς ένα σύστημα προστασίας.
- Οι πολιτικοί και οι δημόσιοι υπάλληλοι που εμπλέκονται σε υποθέσεις διαφθοράς να χάνουν αμέσως τα προνόμια, τη θέση και τις συντάξεις τους.

Μέτρα συμμόρφωσης, π.χ. όπως αυτά που εφαρμόστηκαν και στη γερμανική εταιρεία Siemens, να ισχύουν και στις ελληνικές επιχειρήσεις.

7.3 ΜΕΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τέλος θα παρουσιάσουμε επιγραμματικά μέτρα αντιμετώπισης της παραοικονομίας στη χώρα μας ευελπιστώντας πως αν ακολουθηθούν και προγραμματιστούν σωστά ώστε να αντιμετωπιστεί το μείζον πρόβλημα της παραοικονομίας στη χώρα μας ότι θα μπορέσουμε να πούμε κάποια στιγμή πως μέχρι και να εξαφανιστεί αυτό το φαινόμενο κάποια στιγμή θα ήταν δυνατόν αρκεί να συντονιστούν τα πολιτικά, τα οικονομικά, και τα δημοσιονομικά στελέχη της Ελλάδας. Ας τα δούμε λοιπόν:

- 1)Επιστροφή του ΦΠΑ στις υπηρεσίες υψηλής έντασης εργασίας, προκειμένου να ενισχυθεί το κίνητρο για την παροχή των υπηρεσιών αυτών στην επίσημη οικονομία.
- 2)Οι επενδύσεις των νοικοκυριών θα πρέπει να εκπίπτουν από τον φόρο.
- 3)Οι ποινές για την παραοικονομία να εφαρμόζονται μόνο όταν αυτή σχετίζεται με το οργανωμένο έγκλημα, π.χ. την πορνεία, τον τζόγο, τα ναρκωτικά, τον νοθευμένο καπνό.
- 4)Δημιουργία μητρώου αλλοδαπών φυσικών ή νομικών προσώπων για τον έλεγχο των εσόδων που αποκτούν τόσο στην Ελλάδα όσο και από την Ελλάδα.
- 5)Ανάπτυξη πλαισίου κλαδικών ελέγχων.
- 6)Διενέργεια έρευνας εντοπισμού και παρακολούθησης φορολογούμενων οι οποίοι χωρίς να έχουν κάνει έναρξη δραστηριότητας δραστηριοποιούνται μέσω του διαδικτύου.
- 7)Αύξηση προστιμιάτων σε όσους είναι ανήλικες και παίζουν τζόγο ή χαρτοπαιξία καθώς και σε αυτόν που διαθέτει τον χώρο όπου θα βρεθούν.
- 8)Πιλοτική εφαρμογή για τη δημιουργία συστήματος για τον συνεχόμενο έλεγχο των αγροτών ώστε να μην τους διαφεύγουν τα μαύρα προϊόντα που προμηθεύουν την αγορά.
- 9)Πλαστικό χρήμα καθιέρωση γρήγορα από όλους ώστε να σταματήσει σύντομα η μαύρη εργασία και η εκμετάλλευση εργατικού δυναμικού. Καθώς έτσι δεν θα μπορούσε ένας «μαύρος» εργαζόμενος να κάνει συναλλαγές αφού υποτίθεται ότι δεν δουλεύει. Ένα έναυσμα αυτής της διαδικασίας είναι να επέρχεται μείωση του ΦΠΑ κατά τις πληρωμές με την κάρτα , επίσης ένα ακόμα κίνητρο θα ήταν η έκπτωση μετά από ένα ποσό σε αγαθά και υπηρεσίες.
- 10)Διεύρυνση αποδοχής ηλεκτρονικών πληρωμών με τερματικά τελευταίας τεχνολογίας για πληρωμές με ανέπαφες κάρτες και έξυπνα κινητά κ.α. και κίνητρα προς τις επιχειρήσεις ώστε να τα εντάξουν στο χώρο της έδρας τους όπως θα ήταν η δωρεάν παροχή τερματικών από τις τράπεζες και παροχή εκπτώσεων σε τόκους για τυχόν συναλλαγές που μπορεί ήδη να έχουν με την εκάστοτε τράπεζα.

- 11) Πρωτοβουλία για την κατάργηση μετρητών από όλες τις δημόσιες υπηρεσίες και την εκάστοτε τοπική αυτοδιοίκηση.
- 12) Εμπλουτισμός και καλύτερος έλεγχος των off-shore εταιρειών.
- 13) Ανάλυση και μελέτη απαιτήσεων για τη δημιουργία μητρώου καταγραφής και παρακολούθησης φορολογούμενων σε περίπτωση μη συμμόρφωσή τους απέναντι στις οφειλές τους προς το δημόσιο και τα ασφαλιστικά ταμεία.
- 14) Εκπόνηση ολοκληρωμένης στρατηγικής για την αντιμετώπιση του λαθρεμπορίου πετρελαίου και καπνού.
- 15) Σταδιακή και οργανωμένη στρατηγική εφαρμογή για τη διευκόλυνση του εμπορίου και την γρήγορη ένταξη μεγάλο μέρος αυτού στις μεγάλες αγορές.
- 16) Ηλεκτρονικές και μόνο συναλλαγές με τις φορολογικές απαιτήσεις προς το κεφάλαιο.
- 17) Καλύτερη παροχή του ηλεκτρονικού περουσσιολογίου και της δήλωσης των ακινήτων.
- 18) Εκπόνηση πλάνου διευρυμένων συναλλαγών και συμψηφισμών με το δημόσιο.
- 19) Διπλός έλεγχος γύρω από τη φορολογία και τη δήλωση εισοδήματος φυσικών ή νομικών προσώπων με μείωση των συντελεστών όταν τα έσοδα είναι λιγότερα και έχει πληρώσει το νομικό πρόσωπο πολλές φορές ΦΠΑ πιστωτικό μέσα στο έτος.
- 20) Ενοποίηση ενός φορολογικού και ασφαλιστικού συντελεστή της τάξεως 10 % μέχρι 15% και τέλος.
- 21) Την κατάργηση όσο το δυνατόν περισσότερων φόρων, τελών, προστιμάτων, κρατήσεων και όσο γίνεται μείωση του κλάσματος από το οποίο προκύπτει ο ΕΝΦΙΑ κάθε χρόνο.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο κείμενο, που προηγήθηκε, έγινε μια προσπάθεια συνολικής προσέγγισης του φαινομένου της παραοικονομίας μέσα από την εξέταση διαφόρων παραμέτρων και απόψεων. Παρά τον αμφιλεγόμενο χαρακτήρα του θέματος, ένα είναι σίγουρο: η παραοικονομία είναι άμεσα συνυφασμένη με την επίσημη οικονομία και την επηρεάζει σε πολύ μεγάλο βαθμό. Η σύνδεση μεταξύ των δύο δεν αποτελεί κάτι καινούργιο, απλά η σύγχρονη οικονομία και οι συνθήκες βάσει των οποίων είναι δομημένο το οικονομικό σύστημα παγκοσμίως, έχουν φέρει το φαινόμενο της παραοικονομίας στο προσκήνιο. Η εξέταση της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας (για ένα κράτος ή για τον κόσμο γενικά) δε μπορεί να είναι ολοκληρωμένη χωρίς τον συνυπολογισμό των δεδομένων, που προκύπτουν απ' τις ενέργειες, οι οποίες εντάσσονται στη σκιώδη οικονομία.

Στις ενότητες της παρούσας εργασίας, παρατέθηκαν στοιχεία αναφορικά με τη φύση της παραοικονομίας: ο ορισμός της, οι τομείς στους οποίους αναπτύσσεται, τα αίτια που τη θρέφουν, το μέγεθός της (πώς υπολογίζεται και τι έκταση έχει παγκοσμίως), το πώς επηρεάζει αρνητικά και θετικά την επίσημη οικονομία, καθώς και οι τρόποι αντιμετώπισής της. Πιο αναλυτικά, η παραοικονομία λαμβάνει χώρα σε διάφορους τομείς της οικονομίας ενός κράτους, όπου υπάρχουν νομοθετικά κενά, υπερβολικός αριθμός κανονιστικών ρυθμίσεων και απαγορεύσεων. Τα αίτια που την προκαλούν και τη διατηρούν ακμαία ποικίλουν ανάλογα με τον τομέα, τον οποίο κανείς εξετάζει. Λόγοι οικονομικής φύσεως, όπως πχ. το μεγάλο φορολογικό βάρος, έχουν μερίδιο στο μέγεθός της, μαζί με λόγους πολιτικής φύσεως, όπως πχ. η έλλειψη εμπιστοσύνης προς το κράτος και τους θεσμούς του, αλλά και λόγους που σχετίζονται με την ψυχολογία των πολιτών, με την αίσθηση της φορολογικής ηθικής να βρίσκεται ψηλά στη λίστα.

Όσον αφορά το μέγεθος της παραοικονομίας, έχει ήδη τονιστεί η δυσκολία υπολογισμού του λόγω του «κρυφού» της χαρακτήρα. Παρόλα αυτά, μέσα από τις μεθόδους, που έχουν χρησιμοποιήσει πολλοί οικονομολόγοι και μελετητές του φαινομένου, μπορεί να σχηματισθεί ικανοποιητική εικόνα για αυτό, αν και οι μετρήσεις διαφέρουν, χωρίς να μπορεί να υπάρξει απόλυτη ταύτιση των εξαγόμενων αποτελεσμάτων. Επιπλέον, μέσα από τη χρήση στατιστικών στοιχείων και πινάκων, έγινε μια συνοπτική παρουσίαση του μεγέθους της παραοικονομίας ανά τον κόσμο, ανάλογα με το είδος της οικονομίας των χωρών. Συγκεκριμένα, οι πιο φτωχές και αναδυόμενες χώρες και οικονομίες υπό μετάβαση είναι εκείνες, στις οποίες ο ανεπίσημος τομέας της οικονομίας είναι πιο ανεπτυγμένος, ενώ οι ανεπτυγμένες χώρες είναι εκείνες όπου το μέγεθος της παραοικονομίας συγκριτικά με την επίσημη οικονομία είναι μικρότερο.

Αν και οι απόψεις δίστανται αναφορικά με το αν η επίδραση της παραοικονομίας στην επίσημη οικονομία είναι θετικής ή αρνητικής φύσεως, κρίθηκε πιο σωστή η υιοθέτηση της άποψης ότι «Τα οφέλη της παραοικονομίας είναι βραχυχρόνια και υπονομεύουν τη μακροχρόνια και υγιή ανάπτυξη της οικονομίας», όπως ήδη έχει ειπωθεί στο κυρίως κείμενο. Γεγονός είναι πάντως ότι τα επιχειρήματα και των δύο πλευρών είναι σημαντικά και καλά τεκμηριωμένα. Για παράδειγμα, ενώ οι μεν υποστηρίζουν ότι η παραοικονομία δρα ενάντια στην ανάπτυξη του κράτους και στην ευημερία των πολιτών του καθώς μειώνει τα έσοδα του κράτους και προκαλεί στρεβλώσεις, οι δε προτάσσουν το επιχείρημα ότι πολλοί άνθρωποι ζουν και επιβιώνουν χάρη σε αυτήν και ότι μεγάλος μέρος των χρημάτων, που παράγονται στον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας, διοχετεύονται στον επίσημο.

Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη ότι η παραοικονομία, όσες θετικές συνέπειες κι αν έχει, όπως υποστηρίζεται από πολλούς, αποτελεί τομέα που αναπτύσσεται έξω απ' τα όρια του

κρατικού ελέγχου, οι κυβερνήσεις είναι επιφορτισμένες με το να την περιορίσουν και να την αντιμετωπίσουν όσο πιο αποτελεσματικά γίνεται, η καθεμιά αναλογιζόμενη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κράτους και της κοινωνίας. Τα μέτρα και οι τρόποι αντιμετώπισης, επομένως, ποικίλουν και αφορούν τόσο τις ενέργειες που πρέπει να γίνουν απ' την πλευρά του κράτους, όσο και τις ενέργειες, οι οποίες αναλογούν στους πολίτες, οι οποίοι έχουν μαζί με τις κυβερνήσεις μερίδιο ευθύνης για την εξάπλωση και τη συντήρηση της παραοικονομίας. Εκτός από αυτούς, διάφοροι διεθνείς οργανισμοί, οι οποίοι δρουν με γνώμονα την παγκόσμια ανάπτυξη, λαμβάνουν με τη σειρά τους μέτρα για τον περιορισμό του μεγέθους και την αντιμετώπιση της παραοικονομίας.

Στην παρούσα εργασία επιχειρήθηκε η παράθεση όσων περισσότερων στοιχείων υπάρχουν διαθέσιμα για το φαινόμενο της παραοικονομίας. Η μελέτη του φαινομένου αυτού, όσο δύσκολη και αν είναι, βοηθά στην καλύτερη κατανόηση της οικονομικής πραγματικότητας στο σύνολό της. Η αλληλεπίδραση της επίσημης με την ανεπίσημη οικονομία και η σχέση της τελευταίας με τον πολιτικό παράγοντα, καθιστά το φαινόμενο αυτό υψίστης σημασίας για τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής, αλλά και τους μελετητές του σε γενικότερη κλίμακα.

Εν κατακλείδι, η συνεχής παρακολούθηση και έρευνα αναφορικά με το φαινόμενο της παραοικονομίας κρίνεται ζωτικής σημασίας για την οικονομία, την ανάπτυξη και την ευημερία τόσο σε κρατικό, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

Παραοικονομία, επίσημη οικονομία, ανάπτυξη, φορολογικό βάρος, φορολογική ηθική, φοροδιαφυγή, διαφθορά, Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, ποιότητα κρατικών θεσμών, κανονιστικές ρυθμίσεις, ανεπτυγμένες/αναπτυσσόμενες/υπό μετάβαση οικονομίες , ΕΚΤ, ΕΕ, δημοσιονομική πολιτική , πολιτικό καθεστώς,.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Βαβούρας, Ιωάννης Σ. και Μανωλάς, Γιώργος Α. (2004). Η παραοικονομία στην Ελλάδα και τον κόσμο. Προσέγγιση των βασικών πτυχών του προβλήματος. Αθήνα: Παπαζήση

Μαρία Νεγρεπόντη – Δελιβάνη (1991-Β' έκδοση) Η οικονομία της παραοικονομίας στην Ελλάδα.

Αθήνα : Παπαζήση

Χρυσοβιτσιώτης, Ι. και Σταυρακόπουλος, Ι. (2001 - 5η έκδοση). Λεξικό αγγλοελληνικό & ελληνοαγγλικό εμπορικών τραπεζικών και χρηματο-οικονομικών όρων. Αθήνα: Παπαζήση

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Alm, James and Embaye, Abel (2013). "Using Dynamic Panel Methods to Estimate Shadow Economies Around the World, 1984-2006". Public Finance Review, Vol. 41, No. 5

Alter Chen, Martha (Jul. 2007). "Rethinking the Informal Economy: Linkages with the Formal Economy and the Formal Regulatory Environment". Economic and Social Affairs. ST/ESA/DESA Working Paper No. 46

Ardizzi, Guerino, Petraglia, Carmelo, Piacenza, Massimiliano, Schneider, Friedrich and Turati, Gilberto (Mar. 2013). "Money laundering as a financial sector crime. A new approach to measurement, with an application to Italy". University of Torino, Department of Economics and Statistics. Working Paper No. 18

Bajada, Christopher and Schneider, Friedrich (Sept. 2009). "Unemployment and the Shadow Economy in the OECD". Revue économique, Vol. 60, No. 5, L'économie informelle

Bose, Niloy, Capasso, Salvatore and Wurm, Martin Andreas (2012). "The impact of banking development on the size of shadow economies". Journal of Economic Studies, Vol. 39, No. 6

Brambila Macias, Jose and Cazzavillan, Guido (Sept. 2009). "The dynamics of parallel economies. Measuring the informal sector in Mexico". Research in Economics, Vol. 63, Issue 3

Braşoveanu, Iulian Viorel (2013). "Public sector influences in the development of the underground economy and corruption in Romania, in EU context". Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research, Vol. 47, Issue 1

Buehn, Andreas, and Schneider, Friedrich (2012). "Shadow economies around the world: novel insights, accepted knowledge, and new estimates". International Tax and Public Finance, Vol. 19

Capasso, Salvatore and Jappelli, Tullio (2013). "Financial development and the underground economy". Journal of Development Economics, Vol. 101

Chaudhuri, Kausik, Schneider, Friedrich, and Chattopadhyay, Sumana (2006). "The size and development of the shadow economy: An empirical investigation from states of India". *Journal of Development Economics*, Vol. 80

Chaudhuri, Sarbajit and Mukhopadhyay, Ujjaini (2010). *Revisiting the Informal Sector. A General Equilibrium Approach*. New York: Springer

Choi, Jay Pil and Thum Marcel (Aug. 2005). "Corruption and the Shadow Economy". *International Economic Review*, Vol. 46, No. 3

Chong, Alberto and Gradstein, Mark (2007). "Inequality and Informality". *Journal of Public Economics*, Vol. 9. (σελ. 159-79)

Çiçek, Deniz and Elgin, Ceyhun (Dec. 2011). "Cyclicalities of fiscal policy and the shadow economy". *Empirical Economics*, Vol. 41, Issue 3

Colombo, Emilio, Onnis, Luisanna and Tirelli, Patrizio (Feb. 2012). "The shadow side of financial crises". University of Milano-Bicocca

Colombo, Emilio, Onnis, Luisanna and Tirelli, Patrizio (Feb. 2013). "Shadow economies at times of banking crises: empirics and theory". Department of Economics, Management and Statistics, Working Paper No. 234

Cooray, Arusha and Schneider, Friedrich (Dec. 2013). "How Does Corruption Affect Public Dept? An Empirical Analysis". Department of Economics, Johannes Kepler University of Linz, Working Paper No. 1322

D'Hernoncourt, Johanna and Méon, Pierre-Guillaume (2012). "The not so dark side of trust: Does trust increase the size of the shadow economy?". *Journal of Economic Behavior & Organization* Vol. 81

Dell' Anno, Robert (2003). "Estimating the Shadow Economy in Italy: a Structural Equation Approach". University of Aarhus, Denmark, Department of Economics. Working Paper No. 2003-07

Din, Alina-Valentina (2012). "The underground economy, the corruption. A way of manifesting the fiscal evasion". *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series*, Vol. 21, Issue 2

Dreher, Axel, Kotsogiannis, Christos and McCorrison, Steve (2009). "How do institutions affect corruption and the shadow economy". *Int Tax Public Finance*, Vol. 16

Dreher, Axel and Schneider, Friedrich (2010). "Corruption and the shadow economy: an empirical analysis". *Public Choice*, Vol. 144

Dreyer Lassen, David (2007). "Ethnic divisions, trust and the size of the informal sector". *Journal of Economic Behavior & Organization*, Vol. 63

Ducu, Adrian (Jun. 2013). "Could the present economic-financial crisis give an new impetus to the fight against corruption and the underground economy?". *Internal Auditing & Risk Management*, Anul VIII, No. 2

Dumitrescu, Constantin Dan, Neacsu, Razvan and Zamfirescu, Nicolae (2009). "Underground Economy, Disturbatory Factor in National Economy Development". *Annals of DAAAM for 2009 & Proceedings of the 20th International DAAAM Symposium*, Vol. 20, No. 1

Echazu, Luciana and Bose, Pinaki (Oct. 2008). "Corruption, Centralization and the Shadow Economy". *Southern Economic Journal*, Vol. 75, No. 2

Eilat, Yair and Zinnes, Clifford (2002). "The Shadow Economy in Transition Countries: Friend or Foe? A Policy Perspective". *World Development*, Vol. 30, No. 7 Elgin, Ceyhun (Dec. 2012). "Cyclicalities of Shadow Economy". *The Economic Society of Australia. Economic Papers*, Vol. 31, No. 4

Elgin, Ceyhun and Oztunali, Oguz (2012). "Shadow Economies Around the World: Model Based Estimates". Bogazici University, Department of Economics, Series Working Papers No. 5

Elgin, Ceyhun and Schneider, Friedrich (2013). "Shadow Economies in OECD Countries: DGE vs. MIMIC Approaches". Bogazici University, Department of Economics Working Papers, No. 13 Elgin, Ceyhun and Uras, Burak R. (2013). "Public debt, sovereign default risk and shadow economy". *Journal of Financial Stability*, Vol. 9

Enste, D. and Schneider, F. (1998). "Increasing shadow economies all over the world - fiction or reality? A survey of the global evidence of their size and of their impact from 1970–1995", Discussion Paper No. 26: IZA

Enste, Dominik H. (Sept. 2010). "Regulation and shadow economy: empirical evidence for 25 OECD-countries". *Constitutional Political Economy*, Vol. 21, Issue 3 Estrin, Saul and Mickiewicz, Tomasz (Jul. 2010). "Shadow Economy and Entrepreneurial Entry". IZA Discussion Paper No. 5053

Feige, Edgar L. and Urban, Ivica (2008). "Measuring underground (unobserved, non-observed, unrecorded) economies in transition countries: Can we trust GDP?". *Journal of Comparative Economics*, Vol. 36

Fliess, Norbert M., Fugazza, Marco and Maloney, William F. (2010). "Informal self-employment and macroeconomic fluctuations". *Journal of Development Economics*, Vol. 91

Firstenberg, Achykam and Tzur, Joseph (Fall 2013). "The Non-observed Economy: Development, Estimates and Causes". *Journal of Theoretical Accounting Research*, Vol. 9, Issue 1

Harriss-White, Barbara (2010). "Work and Wellbeing in Informal Economies: The Regulative Roles of Institutions of Identity and the State". *World Development*, Vol. 38, No. 2

Ihrig, Jane and Moe, Karine S. (2004). "Lurking in the shadows: the informal sector and government policy". *Journal of Development Economics*, Vol. 73

Jensen, Jonas and Woehlbier, Florian (Aug. 2012). "Improving tax governance in EU Member States: Criteria for successful policies". European Commission: European Economy, Occasional Papers 114

Johnson, Simon; Kaufmann, Daniel; and Andrei Shleifer (1997). "The Unofficial Economy in Transition". *Brookings Papers on Economic Activity*, Fall, Washington D.C.

Johnson, Simon; Kaufmann, Daniel and Pablo Zoido-Lobatón (1998). "Regulatory Discretion and the Unofficial Economy". *The American Economic Review*, Vol. 88, No. 2

Kaplow, Louis (2008). *The Theory of Taxation and Public Economics*. USA: Princeton University Press Kaufmann, Daniel and Kaliberda, Aleksander (1996). "Integrating

the Unofficial Economy into the Dynamics of Post Socialist Economies: A Framework of Analyses and Evidence”. Policy research Working Paper No. 1691. Washington, D.C.: The Worldbank

La Porta, Rafael and Shleifer, Andrei (Fall 2008). “The Unofficial Economy and Economic Development”. Brookings Papers on Economic Activity, Issue 2

Lackó, Mária (1996). *Hidden Economy in East-European Countries in International Comparison*, Laxenburg: International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA), Working Paper

Lackó, Mária (1998). “The Hidden Economies of Visegrad Countries in International Comparison: A Household Electricity Approach” in L. Halpern and Ch. Wyplosz (eds.) *Hungary: Towards a Market Economy*. Cambridge (Mass.): Cambridge University Press

Lackó, Mária (1999). “Hidden Economy an Unknown Quantity? Comparative Analyses of Hidden Economies in Transition Countries in 1989-95”. Department of Economics, University of Linz, Austria, Working Paper No. 9905

Lavinia, Elisabeta (Jan. 2011). “The level of the underground economy in the economic crisis period”. *Annals of Eftimie Murgu University Resita, Fascicle II, Economic Studies*

Lemieux, Pierre (Nov. 2007). *The Underground Economy: Causes, Extent, Approaches*. Canada: Montreal Economic Institute Research Papers

Loayza, Norman V. (1996). “The Economics of the Informal Sector: A Simple Model and Some Empirical Evidence from Latin America”. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, No. 45

Looney, Robert (Dec. 2006). “Economic Consequences of Conflict: The Rise of Iraq’s Informal Economy”. *Journal of Economic Issues (Association for Evolutionary Economics)*, Vol. 40, Issue 4

Maftai, Loredana (2013). “A brief analysis of the shadow economy in Europe”. *CES Working Papers*, Vol. 5, Issue 4

Mara, Eugenia Ramona (2011). “The underground economy in Romania”. *Munich Personal RePEc Archive*, No. 36440. *Annals. Economic Science Series*, Vol. 17

Mazhar, Ummad (Apr. 2012). “Regulatory discretion and the unofficial economy: A redux”. *Munich Personal RePEc Archive*, Paper No. 39030

Mohamed, Marliza (Dec. 2012). “Estimating the Underground Economy from the Tax Gap: The Case of Malaysia”. *Malaysian Journal of Economic Studies*, Vol. 49 No. 2

Nastav, Bojan and Bojnec, Stefan (Nov. 2005). “Shadow Economy in Slovenia”. *Managing the Process of Globalisation in New and Upcoming EU Members. Proceedings of the 6th International Conference of the Faculty of Management Koper*

O’ Higgins, Michael (1980). *Measuring the Hidden Economy: A Review of Evidence and Methodologies*. London: Outer Circle Policy Unit

O'Higgins, Michael (1989). "Assessing the Underground Economy in the United Kingdom". in Edgar L. Feige (ed.) *The Underground Economies: Tax Evasion and Information Distortion*. Cambridge: Cambridge University Press

OECD (2002). *Measuring the Non-Observed Economy: A Handbook*. Paris

Ogreba, Svyatoslav (2012). "International Experience of Statistical Assessment of the Shadow Economy". *Journal of Social Sciences*, Vol. 1, No. 2
Onnis, Luisanna and Tirelli, Patrizio (Sept. 2011). "Institutions, policies and economic development.

Orviska, Marta, Caplanova, Anetta, Medved, Jozef and Hudson, John (2006). "A cross-section approach to measuring the shadow economy". *Journal of Policy Modeling*, Vol. 28 **P**

Packman, Andrew and Lopez Claros, Augusto (2013). *Paying Taxes 2014: The global picture. A comparison of tax systems in 189 economies worldwide*. PwC and The World Bank/IFC

Palan, Ronen, Murphy Richard and Chavagneux, Christian (2010). *Tax havens. How globalization really works*. USA: Cornell University Press

Petkantchin, Valentin (May 2013). "The tax and regulatory causes of the underground economy". Institute économique Molinari, IEM's Economic Note

Prado, Mauricio (May 2011). "Government policy in the formal and informal sectors". *European Economic Review*, Vol. 55

Qazi, Masood Ahmed and M. Haider, Hussain (Mar. 2008). "Estimating the Black Economy through a Monetary Approach: A Case Study of Pakistan". *Economic Issues*, Vol. 13, Part 1
Quintin, Erwan (Dec. 2008). "Contract enforcement and the size of the informal economy". *Economic Theory*, Vol. 37, Issue 3

Russell, Barrie (Jun. 2010). *Revenue Administration: Managing the Shadow Economy*. IMF, Fiscal Affairs Department, Technical Notes and Manuals 10/14

Sabirianova Peter, Klara (Jun. 2009). "Income Tax Flattening: Does It Help to Reduce the Shadow Economy?". IZA Discussion Paper No. 4223

Schneider, Friedrich (1997). "The Shadow Economies of Western Europe". *Journal of the Institute of Economic Affairs*, Vol. 17, No. 3

Schneider, Friedrich and Enste, Dominik H. (Mar. 2000). "Shadow Economies-Size, Causes and Consequences". *Journal of Economic Literature*, Vol. 38, No. 1

Schneider, Friedrich and Klinglmair, Robert (2004). "Shadow Economies Around the World: What Do We Know?". Center for Research in Economics, Management and the Arts. Working Paper No. 3
Schneider, Friedrich (2005). "Shadow economies around the world: what do we really know?". *European Journal of Political Economy*, Vol. 21

Schneider, Friedrich (Sept. 2009). *The Shadow Economy in Poland. How Payment Systems Help Limit the Shadow Economy*. A.T. Kearney, Inc.

Schneider, Friedrich and Buehn, Andreas (Oct. 2009). "Shadow Economies and Corruption All Over the World: Revised Estimates for 120 Countries". *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, Vol. 1 (version 2)

Schneider, Friedrich (2009). "Size and Development of the Shadow Economy in Germany, Austria and Other OECD-Countries Some Preliminary Findings". *Revue économique*, Vol. 60, No. 5, L'économie informelle

Schneider, Friedrich, Buehn, Andreas and Montenegro, Claudio E. (Jul. 2010). "Shadow Economies All over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007". The World Bank: Development Research Group, Poverty and Inequality Team & Europe and Central Asia Region, Human Development Economics Unit, Policy Research Working Paper No. 5356

Schneider, Friedrich (2010). *The Shadow Economy in Europe, 2010. Using electronic payment systems to combat the shadow economy*. A.T. Kearney, Inc. Schneider, Friedrich (Feb. 2012). "Tax Evasion in Europe. The Shadow Economy and Tax Evasion: What do we (not) know?". Focus. CESifo Forum

Schneider, Friedrich and Buehn, Andreas (Oct. 2012). "Shadow Economies in Highly Developed OECD Countries: What Are the Driving Forces?". IZA Discussion Paper Series No. 6891

Schneider, Friedrich and Buehn, Andreas (Oct. 2013). "Estimating the Size of the Shadow Economy: Methods, Problems and Open Questions". CESifo Working Paper No. 4448

Schneider, Friedrich (2013). *The Shadow Economy in Europe, 2013*. A.T. Kearney, Inc.

Schneider, Friedrich and Williams, Colin C. (2013). *The Shadow Economy*. Great Britain: The Institute of Economic Affairs

Singh, Anoop, Jain-Chandra, Sonali and Mohommad, Adil (Feb. 2012). "Inclusive Growth, Institutions, and the Underground Economy". Asia and Pacific Department. IMF Working Paper, No. 47

Singh, Anoop, Jain-Chandra, Sonali and Mohommad, Adil (Jun. 2012). "Out of the Shadows". *Finance and Development*, Vol. 49, No. 2

Startienė, Gražina and Trimonis, Karolis (2011). "Causes of non-observed economy". *Economics and Management*, No. 16 Stinespring, John Robert (2011). "Dynamic Scoring, Tax Evasion, and the Shadow Economy". *Public Finance Review*, Vol. 39, No. 1

Tafenau, Egle, Herwartz, Helmut and Schneider, Friedrich (Dec. 2010). "Regional Estimates of the Shadow Economy in Europe". *International Economic Journal*, Vol. 24, No. 4

Takashi, Kadokura (2002). *Nihon no chika keiza—datsuzei, wairo, baishun, mayaku*. [Japan's Underground Economy: Tax Evasion, Bribery, Prostitution, and Drugs] (Tokyo: Kodansha shinsho) – Μεταφρασμένοστααγγλικάστο: "The Underground Economy Around the World" (Summer 2007). *The Japanese Economy*, Vol. 34, No. 2

Tanzi, Vito (1980). "The Underground Economy in the United States: Estimates and Implications". *Banca Nazionale del Lavoro*, Vol. 135, No. 4

Tanzi, Vito (1983). "The Underground Economy in the United States: Annual Estimates, 1930-1980". *IMF-Staff Papers*, Vol. 30, No. 2

Teobaldelli, Désirée and Schneider, Friedrich (Jul. 2013). "The Influence of Direct Democracy on the Shadow Economy". Department of Economics, Johannes Kepler University of Linz, Working Paper No. 1316

Thießen, Ulrich (Dec. 2010). "The Shadow Economy in International Comparison: Options for Economic Policy Derived from an OECD Panel Analysis". *International Economic Journal*, Vol. 24, No. 4

Torgler, Benno and Schneider, Friedrich (2005). "What Shapes the Attitudes Towards Paying Taxes? Evidence from Switzerland, Belgium and Spain". Center for Research in Economics, Management and Arts, Working Paper No. 6

Torgler, Benno and Schneider, Friedrich (Jan. 2007). "Shadow Economy, Tax Morale, Governance and Institutional Quality: A Panel Analysis". IZA Discussion Paper No. 2563

Torgler, Benno, Schaffner, Markus and Macintyre, Alison (2007). "Tax Compliance, Tax Morale and Governance Quality". Center for Research in Economics, Management and the Arts, Working Paper No. 17

Torgler, Benno and Schneider, Friedrich (2009). "The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy". *Journal of Economic Psychology*, Vol. 30

Torgler, Benno and Schneider, Friedrich and Schaltegger, Christoph A. (2010). "Local autonomy, tax morale, and the shadow economy". *Public Choice*, Vol. 144

United Nations Commission for Europe(2008). *Non-observed Economy in National Accounts: A Survey of Country Practices*. United Nations Publication:New York and Geneva

Valentini, Enzo (2009). "Underground Economy, Evasion and Inequality". *International Economic Journal*, Vol. 23, No. 2

Vermeend, Willem, Van der Ploeg, Rick and Timmer, Jan Willem (2008). *Taxes and the Economy. A survey on the impact of taxes on Growth, Employment, Investment, Consumption and the Environment*. UK, Cheltenham: Edward Elgar

Voicu, Cristina (Mar. 2012). "'Underground' Economy Nature-Conceptual Status". *Theoretical and Applied Economics*, Vol. 19, Issue 3

Voicu, Cristina (Jul. 2012). "Economics and 'underground' economy theory". *Theoretical & Applied Economics*, Vol. 19, Issue 7

Williams, Colin C. and Jan Windebank (1995). "Black Market Work in the European Community: Peripheral Work for Peripheral Localities?". *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 19, No. 1

Williams, Colin C. and Round, John (Sept. 2008). "A Critical Evaluation of Romantic Depictions of the Informal Economy". *Review of Social Economy*, Vol. 66, Issue 3

Yfantopoulos, John (2013). "Dynamic aspects of the underground economy in Greece". *Journal of Economic and Social Measurement*, Vol. 38

Zagorsek, Hugo, Jaklic, Marko, and Hribernik, Aljaz (Apr. 2009). "The Shadow Economy and its Impact on National Competitiveness: The Case of Slovenia". *South East European Journal of Economics and Business*, Vol. 4, No. 1

ΔΙΚΤΥΑΚΟΙΤΟΠΟΙ

Durden, Tyler (2013) “Europe’s Shadow Economy: As Big As Germany”. Zerohedge. Διαθέσιμο στο: <http://www.zerohedge.com/news/2013-05-06/europes-shadow-economy-big-germany>

Ellyatt, Holly (Jun. 2013). “Europe’s Black Market Economy is Booming”. CNBC. Διαθέσιμοστο: <http://www.cnn.com/id/100787222>

European Commission: COM (2013), Communication from the Commission, Annual Growth Survey 2014, {SWD(800) final}, Brussels, 13.11.2013. Διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/2014/ags2014_en.pdf

Guériaux, Charlotte (Sept. 2012). “The Normality of Informality: Shadow economy out of crisis”. New Eastern Europe. Διαθέσιμοστο: <http://neweasterneurope.eu/interviews/362-the-normality-ofinformality-shadow-economy-out-of-crisis>

Jacquet, Pierre (Jan. 2013). "Les limites du développement par l' économie informelle". Le Monde.fr. Διαθέσιμο στο: http://www.lemonde.fr/economie/article/2013/01/07/les-limites-du-developpementpar-l-economie-informelle_1813608_3234.html

Mennig, Regina/Αναστασοπούλου, Ειρήνη. «Χαμηλή φορολογική ηθική σε εποχές κρίσης». Deutsche Welle, 5 Φεβρουαρίου 2014. Διαθέσιμοστο: <http://dw.de/p/1B33s>

“Reducing opportunities for tax non-compliance in the underground economy”. (Jan. 2012). OECD: Forum on Tax Administration: SME Compliance Sub-Group. Information Note. Διαθέσιμο στο: <http://www.oecd.org/site/ctpfta/49427993.pdf>

“Shadow Economy and Undeclared Work”. European Commission. Europe 2020. Διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/07_shadow_economy.pdf

<http://www.naftemporiki.gr/finance/story/942823/pano-apo-41-dis-euro-i-paraoikonomia-stin-ellada>

www.forin.gr

www.elstat.gr

<http://www.gsac.gov.gr/>

<http://www.statistics.gr/>

<http://www.statistics.gr/el/statistics/eco>

<http://www.oe-e.gr/>

<https://www.taxheaven.gr/>

<https://www.heal-link.gr/>

<http://www.library.teiwest.gr/>